

TEORIJA PRAKSA

11

Revija za družbena vprašanja

iz vsebine

- JANEZ KOCIJANČIČ: Položaj in težnje mladih
- FRANCE ČERNE: Dve zgodovinsko napačni trditvi sovjetske politične ekonomije
- SLAVKO MILOSAVLEVSKI: Organizacija in spontanost
- STANKO PETERIN: Meddržavna kurtoazija ali mednarodno kurtizanstvo?
- MIROSLAV PEČUJLIČ: Kibernetika — družbena moč — človek
- VLADO VODOPIVEC: Načrtovanje slovenskega kulturnega razvoja
- ZDENKO ROTER: Razvoj odnosov med katoliško cerkvijo in državo v socialistični Jugoslaviji (II)
- LUCIO COLLETTI: Vprašanje Stalina
- BOŽO KOVAČ: Uresničevanje dokumenta o SZDL

TEORIJA in PRAKSA

11

1970

IZDAJA:

Fakulteta za sociologijo, politične vede
in novinarstvo Univerze v Ljubljani

UREJUJE UREDNIŠKI ODBOR:

Vlado Benko, Adolf Bibič, Rudi Crnkovič,
Zvone Dragan, Lojze Filipič, Mitja Gor-
jup, France Hočevar, Peter Klinar, Jože
Knez, Božo Kovač, Stane Kranjc, Milan
Kučan, Boris Majer, Boštjan Markič,
Zdravko Mišnar, Mojca Murko-Drčar,
Milan Osredkar, Zdenko Roter, Lojze
Skok, Majda Strobl, Mitja Švab, Zvonimir
Tanko, Ivo Tavčar, Niko Toš, Franc
Urevc, Franc Vreg, Boris Ziherl

GLAVNI UREDNIK:

Stane Kranjc

ODGOVORNI UREDNIK:

Zdenko Roter

SEKRETARIAT UREDNIŠTVA:

Adolf Bibič, Zvone Dragan, Albin Mah-
kovec, Boštjan Markič, Mojca Murko-
Drčar, Zdenko Roter, Ivo Tavčar, Ruža
Tekavec

OBLIKOVALEC:

Jure Cihlač

LEKTORJA:

Mojca Močnik, Jože Snoj

UREDNIŠTVO:

Ljubljana, Titova cesta 102, tel. 311-039 in
311-377

UPRAVA:

Ljubljana, Titova cesta 102, tel. 311-377
int. 232

NAROČNINA:

Letna naročnina za *posameznike* 30 din,
polletna 15 din, posamezen izvod 3 din,
za *organizacije* letna naročnina 40 din,
posamezen izvod 4 din. Cena dvojne šte-
vilke za nenaročnike je 6 din. Celoletna
naročnina za *tujino* je 80 din, za posa-
mezen izvod 8 din

TEKOČI RAČUN:

501-3-386/2, Fakulteta za sociologijo, po-
litične vede in novinarstvo — za revijo
Teorija in praksa; devizni račun FSPN:
501-620-7-3204-10-646 — za revijo »Teorija
in praksa«

ROKOPISI:

Rokopise sprejema uredništvo do 20. v
meseču. Maksimalni obseg uvodniških
čankov je do 10 novinarskih strani, za
članke in razprave do 20 strani, za po-
glede, glose, komentarje do 10 strani,
za prispevke v rubriki »Brez ovinkov«
do 5 strani; rokopisov ne vračamo

TISK:

ČGP »Delo«, Ljubljana, Titova cesta 35,
november 1970

TEORIJA IN PRAKSA

revija za družbena vprašanja, let. 7,
št. 11, str. 1497—1640, Ljubljana,
november 1970

vsebina

JANEZ KOCIJANČIČ: Položaj in težnje
mladih 1499

ČLANKI, RAZPRAVE:

VLADO BENKO: Integracija socioloških,
politoloških in novinarskih ved v uni-
verzo 1506

FRANCE ČERNE: Dve zgodovinsko na-
pačni trditvi sovjetske politične ekonomije 1512

JOZE PACEK: Razvoj stanovanjskega
gospodarstva v SR Sloveniji 1516

SLAVKO MILOSAVLEVSKI: Organiza-
cija in spontanost 1526

POGLEDI, KOMENTARJI:

STANKO PETERIN: Meddržavna kurto-
azija ali mednarodno kurtizanstvo? 1535

JOZE ZEMLJAK: Problemi tranzitnosti
slovenskega ozemlja 1540

DRUŽBA IN KULTURA:

VLADO VODOPIVEC: Načrtovanje slo-
venskega kulturnega razvoja (II) 1545

VPRAŠANJA
POLITIČNEGA SISTEMA:

BOŽO KOVAČ: Uresničevanje dokumen-
ta o SZDL 1554

ZNANOST IN DRUŽBA:

MIROSLAV PEČUJLIČ: Kibernetika —
družbena moč — človek 1560

DRUŽBA IN RELIGIJA:

ZDENKO ROTER: Razvoj odnosov med
katoliško cerkvijo in državo v socialistični
Jugoslaviji (II) 1575

MEDNARODNI ODNOSI:

STANE PAVLIČ: Strategija razvoja 1586

SOCIALISTIČNA MISEL PO SVETU:

LUCIO COLLETTI: Vprašanje Stalina 1595

BREZ OVINKOV:

D. MARIN: Zavrt položaj? 1613

S. SPLIHAL: Kaj ima javnost od takih
poročil? 1615

M. MIKELN: Na vrsti je politika 1616

S. PAVLIČ: G. Mc Namare ni bilo v
Slovenijo 1619

Z. ROTER: Škodljivost dogmatizma 1621

M. MURKO: Jokavi jordanski Neron 1624

PRIKAZI, RECENZIJE:

IVAN KUVIČIČ: Obilje in nasilje
(R. Rizman) 1627

Kronika 1630

BIBLIOGRAFIJA KNJIG IN ČLAN-
KOV 1632

Avtorski sinopsisi 1637

CONTENTS

JANEZ KOCIJANČIČ: Position and Aspirations of Youth 1499

ARTICLES, STUDIES:

VLADO BENKO: The Integration of Sociological, Political and Journalistic Sciences in University 1506
FRANCE ČERNE: Two Historically Erroneous Statements of the Soviet Political Economy 1512
JOZE PACEK: Further Development of Housing Economy in the Socialist Republic Slovenia 1516
SLAVKO MILOSAVLEVSKI: Organization and Spontaneity 1526

VIEWS, COMMENTS:

STANKO PETERIN: Interstate Courtesy or International Courtesanism? 1535
JOZE ZEMLJAK: The Problems of the Transitability of Slovene Territory 1540

CULTURE AND SOCIETY:

VLADO VODOPIVEC: The Planning of the Slovene Cultural Development (II) 1545

QUESTIONS OF THE POLITICAL SYSTEM:

BOZO KOVAČ: Implementation of the Document Concerning the Socialist Alliance of the Working People 1554

SCIENCE AND SOCIETY:

MIROSLAV PEČUJLIČ: Cybernetics — Social Power — Man 1560

RELIGION AND SOCIETY:

ZDENKO ROTER: The Development of the Relations between the Catholic Church and the State in Socialist Yugoslavia (II) 1575

INTERNATIONAL RELATIONS:

STANE PAVLIČ: Strategy of Development 1586

SOCIALIST THOUGHT IN THE WORLD:

LUCIO COLLETTI: The Question of Stalin 1595

STRAIGHTFORWARD:

D. MARIN: Frustrated Position? 1613
S. SPLIHAL: What Does Public Get from such Reports? 1615
M. MIKELN: It is the Turn of Politics 1616
S. PAVLIČ: Mr. McNamara Did not Come to Slovenia 1619
Z. ROTER: Perniciousness of Dogmatism 1621
M. MURKO: Tearful Neron of Jordan 1624

NOTES, REVIEWS:

IVAN KUVACIČ: Wealth and Violence (R. Rizman) 1627
Chronicle 1630

BIBLIOGRAPHY OF BOOKS AND ARTICLES

Authors' Synopses 1637

СОДЕРЖАНИЕ

ЈАНЕЗ КОЦИЈАНЧИЧ: Положение и стремления молодежи 1499

СТАТЬИ, ОБСУЖДЕНИЯ:

ВЛАДО БЕНКО: Интеграция социологических, политологических и журналистических наук в университете 1506
ФРАНЦЕ ЧЕРНЕ: Двое исторически неверных утверждений советской полнэкономии 1512
ИОЖЕ ПАЦЕК: Рост жилищного хозяйства в СР Словении 1516
СЛАВКО МИЛОСАВЛЕВСКИ: Организация или стихийность 1526

ВЗГЛЯДЫ, КОММЕНТАРИИ:

СТАНКО ПЕТЕРИН: Междугосударственная куртузия или международное куртузианство 1535
ИОЖЕ ЗЕМЛЯК: Проблемы транзитности словенской территории 1540

ОБЩЕСТВО И КУЛЬТУРА:

ВЛАДО ВОДОПИВЕЦ: Планирование развития словенской культуры (II) 1545

ВОПРОСЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ:

БОЖО КОВАЧ: Осуществление документа о ССТ 1554

НАУКА И ОБЩЕСТВО:

МИРОСЛАВ ПЕЧУЈЛИЧ: Кибернетика — сила общества — человек 1560

ОБЩЕСТВО И РЕЛИГИЯ:

ЗДЕНКО РОТЕР: Развитие отношений между католической церковью и государством в социалистической Югославии (II) 1575

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ:

СТАНЕ ПАВЛИЧ: Стратегия развития 1586

СОЦИАЛИСТИЧЕСКАЯ МЫСЛЬ В МИРЕ:

ЛУЧИО КОЛЛЕТТИ: Вопрос о Сталине 1595

БЕЗ ОБИНЯКОВ:

Д. МАРИН: Заторможенное положение? 1613
С. СПЛИХАЛ: Какая польза общественности от таких сообщений? 1615
М. МИКЕЛН: На очереди политика 1616
С. ПАВЛИЧ: Господин МакНамары не было в Словению 1619
З. РОТЕР: Вредный догматизм 1621
М. МУРКО: Пляксивый иорданский Нерон 1624

ОБОЗРЕНИЯ, РЕЦЕНЗИИ:

ИВАН КУВАЧИЧ: Обиане и наснаие (Р. Ризман) 1627
Хроника 1630

БИБЛИОГРАФИЯ КНИГ И СТАТЕЙ

Синоптический указатель по авторам 1637

POLOŽAJ IN TEŽNJE MLADIH

Če je upor mlade generacije v 1968. letu, ko so študentske demonstracije zamajale pol Evrope, Japonsko, Združene države Amerike in Mehiko, skratka, skoraj ves razviti svet, marsikoga presenetil, potem bi danes že težko našli koga, ki bi mu bilo vse to novo, nepredvideno in presenetljivo. Tudi v Jugoslaviji smo doživeli in preživeli svoj študentski »šok«. Zato ni moj namen, da bi na dramatičen način opozarjal, da se vse družbe sodobnega sveta neprenehoma srečujejo z novimi in novimi mladimi generacijami, ki bolj ali manj burno iščejo svoje mesto v političnem in ekonomskem življenju. Pravzaprav se mi zdi, da se v ocenjevanju in doživljanju teh pojavov bližamo novi, škodljivi in nevarni skrajnosti, ko uporna mlada generacija v svetu, in v neki meri tudi pri nas, postaja del politične vsakdanjosti, ki nikogar več ne razburja, ki vodilnih družbenih sil ne sili dovolj k razmišljanju in preverjanju njihove politike.

Ko ocenjujemo tokove, ki potekajo med mladimi, in še posebej ko jih politično vrednotimo, bi bilo napačno, če bi pretirano dosploševali. Za razumevanje mladinskih gibanj in mladine so potrebni znanstvenost, smotrnost in realizem, ki ne zanemarjajo velikih razlik, ki med mladimi v današnjem svetu obstoje. Predvsem že razlike med družbenopolitičnimi sistemi postavljajo mlade v bistveno različne položaje, od najbolj nedemokratičnih in odtujenih pa do znosnejših in bolj demokratičnih, ki omogočajo širše prodore in ustvarjalnost. Če bi probleme mladih v kapitalističnih družbah ali v družbah birokratskega etatizma enačili s problemi mladih v socialistični samoupravni demokraciji, bi nas to pripeljalo k napačnim ocenam in napačni politiki.

Razlike so tudi v kvantitativni navzočnosti mladine v družbenih strukturah, saj je mladih v nerazvitih državah zaradi pomanjkljivega nadzorovanja rojstev in krajše življenjske dobe proporcionalno precej več kot pa v razvitih deželah. Na to opozarja podatek, da tri četrtine vse mladine živi v Aziji, Afriki in Latinski Ameriki, kar pomeni, da so dosedanji pretresi in generacijski spopadi upor manjšine, saj se večina mladih v svetu otepa s problemi elementarne

eksistence, nacionalne osvoboditve in emancipacije. Pomembne razlike v nataliteti in v strukturalni navzočnosti mladine v družbi obstoje tudi pri nas v Jugoslaviji.

Mladina je tudi razslojena. Pogosto jo delita celo dve socialni delitvi, tista, ki jo podedujejo po starših, in prihodnja po strokovni in delovni opredelitvi. Čeprav je podedovana — ob močno izraženih procesih reprodukcije slojev — običajno pomembnejša, pa vendar prihodnja zelo vpliva na razmišljanja in politične nazore mladih. Poleg nacionalnih razlik razslojenost najjasneje oblikuje glavne skupine mladine. V jugoslovanski družbi so to delavska mladina, kmečka mladina, šolska in študentska mladina. Tem delom se, vsaj v zadnjih letih pridružuje še skupina nezaposlene mladine. Le spoznanje o problemih in nazorih teh glavnih skupin mladih ljudi nas lahko pripelje k opredelitvi in analizi položaja in hotenj celotne generacije in k določanju tistih interesov in vrednot, ki lahko njene najnaprednejše dele pritegujejo v revolucionarno akcijo.

Če pogledamo odnose med generacijami v svetu, odnose, o katerih je napisana obsežna in kvalitetna literatura, od znanstvenih analiz do publicističnih in novinarskih pričevanj, potem nas še posebej zbode, da pri označevanju sodobne mladine pogosto uporabljajo predvsem dva pojma: generacijski konflikt in kontestacija. Oba izraza še najbolj ustrezata stanju v tako imenovani zahodni hemisferi.

V čem je bistvo problema? Predvsem se vsiljuje spoznanje, da med generacijami v isti družbi obstojijo precejšnje razlike, ponekod manjše, drugod večje, ponekod pa že kar nepremostljive. Z drugimi besedami — različnih generacij s popolnoma enakimi interesi in pogledi ni. Mladi se v času dozorevanja srečujejo s svetom odraslih, ki ga zelo različno sprejemajo. Predvsem ni to njihov svet, ni svet, ki bi ga bili pomagali ustvarjati, in zelo redko ustreza njihovim vizijam, potrebam in željam. Najbolj boleče je, kadar je ta svet, ta družba sprta s svojimi lastnimi načeli in vrednotami, o katerih prepričuje mlade v vzgojnem sistemu.

Vključevanje v svet odraslih zahteva od mladih veliko pohlevnosti in sprijazniti se morajo s podrejenim položajem povsod, v družini, v šoli, pri delu, v političnem življenju. Poleg tega terja od njih izredno veliko prizadevanj za osmišljanje danosti in za prilaganje tej danosti. To je sicer tradicionalen način vključevanja mladih generacij v družbeno življenje, vendar pa je podrejeni družbeni položaj v čedalje očitnejšem protislovju z znanjem in sposobnostjo, ki sta nakopičena v sodobni mladini. Še bolj je to protislovje vidno tam, kjer ne ustreza vsebini temeljnih družbenih odnosov, kot je to v socialistični Jugoslaviji. Samoupravljanje kot družbenopolitični in ekonomski sistem v načelu namreč na stežaj odpira vrata prodoru novih generacij, žal pa velikokrat ista vrata življenjska stvarnost zaplotne ali pa vsaj priškrne.

Bistveno za položaj mlade generacije v družbi je njeno mesto v družbenem delu in odločanju. Mladi so zelo neradi le opazovalec

političnih procesov, retorični okraski in objekt birokratske manipulacije. Mladina v kapitalističnih deželah in v družbah socialističnega etatizma je od družbenega odločanja skoraj popolnoma odtujena. Njene možnosti za dialog s starejšimi generacijami, z generacijami, ki so v imenu vladajočih razredov na oblasti, z establishmentom, so bolj fiktivne kakor stvarne. Najlepše ponazarjajo to trditev stotine mrtvih študentov v Mehiki na Trgu treh kultur (Tlatelolco), podatek FBI, da se je v šolskem letu 1969/70 policija na univerzah v ZDA 1785-krat spopadla s študenti, grobost policije v Franciji, odnos do mladinskega in študentskega gibanja na Češkoslovaškem itd.

Oba etatizma, birokratski socialistični in kapitalistični, imata, vsaj v odnosu do mladine, marsikaj skupnega. V takih okoliščinah sta najpogostejša odgovora mladih anemična pasivnost in oportunistično ukrivljanje hrbta ali pa upor in kontestacija, zanikanje dane družbe in njenih vrednot. Čeprav je pasivna reakcija večinska razen v redkih trenutkih izbruhov splošnega nezadovoljstva (na primer delavske in študentske demonstracije v Franciji v maju in juniju 1968), je pomembnejše spremljati »uporniške« skupine mladih, saj na jasen način opozarjajo na obstoječa protislovja in generacijske pregrade, hkrati pa v težnjah in zahtevah pogosto anticipirajo prihodnje razvojne poti, ne vedno najboljše, a vsekakor toliko zanimive, da morajo te zahteve ovrednotiti tiste družbene sile, ki hočejo biti avantgardne.

Prodor mladih generacij ne more in ne sme biti samo prodor mladinskih elit. V tem vidim glavno pomanjkljivost študentskih uporov, ki tako redko najdejo skupni jezik s širšimi sloji mladih, predvsem z delavsko mladino. Marcusejeva ocena, da so obrobne družbene skupine, in med njimi predvsem študenti, tisti dinamit, ki bo zrevolucioniral delavski razred, se mi zdi naivna. V dogodkih zadnjih let vidim več dokazov proti njemu kakor pa zanj. Zato mislim, da v jugoslovanski družbi od take poti ne moremo pričakovati ničesar. Svojo pozornost bi morali usmerjati v mesto celotne generacije — predvsem tistih njenih delov, ki delajo ali ki se uče — v družbenem odločanju.

Največji del mladine v naši družbi se šola. Nazori teh mladih ljudi pogosto zrcalijo krize naše vzgoje in izobraževanja, razliko med zvenečimi reformskimi načeli in vsakokratno pedagoško prakso. Vendar pa je večina mladih, ki se šolajo, napredna in se želi dejavno vključiti v družbeno življenje. Današnje izobraževanje ima kljub pomanjkljivostim množično podlago in ne pomeni več prehoda v privilegirane družbene elite. Zato mladi, ki se šolajo, svoje življenjske perspektive, svojih nazorov in političnega mesta ne iščejo v odtujenosti elit, pač pa v najtesnejši povezavi z delovnimi sloji prebivalstva, predvsem z delavskim razredom, ki mu bodo že jutri pripadali.

Kontestacija sveta odraslih in njegovih vrednot je pojem, ki ga uporabljamo predvsem za kategorično in obupano odklanjanje vsega, kar mlade obdaja. Taka neosmišljena kontestacija gotovo ni najbolj

pametna. Vendar pa je tudi v njej racionalno zrno. Mladi ljudje morajo svet in njegove vrednote doživeti, sprejeti ali odkloniti. Tako »prevrednotenje vrednot« ni apriorno odklanjanje, ampak aktiven odnos do teh vrednot. Nemogoče je delovati po tujih, nesprejetih in nedoživetih načelih — to lahko delajo samo roboti ali vanje spremenjeni ljudje — načela in vrednote morajo subjekti v vsaki, še posebno v samoupravni družbi doživeti, osmisлити in sprejeti. Tudi socialistična družba in tiste generacije, ki so izvedle revolucijo, ne bi smele svojih vrednot vsiljevati mladini na trd, samozaverovan in dogmatski način, ampak bi morale o njih dopustiti in stimulirati sproščeno razpravo. Seveda ne pasivno in ne s toleranco do tistih idejnih in političnih tokov, ki skušajo spodkopavati revolucionarne pridobitve in etiko narodnoosvobodilnega boja. Toda če se izognemo reakcionarnim skrajnostim, potem ravno strpnost in sproščenost pri iskanju vrednot lahko pripeljeta do tistih vrednot samoupravnega socializma, ki bodo ob interesih kot bistvenem gibalni razvoja dovolj močne, da bodo spodbujale revolucionarne težnje mladih generacij v današnjih razmerah in protislovjih.

Prodor mladih ljudi, takšen, kakršen pač je, je težaven izpit za vse družbene sisteme, njihovo učinkovitost in praktično veljavo. Načelni odgovori prav malo zaležejo. Zato lahko pri nas kar se da konkretno in natančno analiziramo demokratičnost družbenih odnosov in resnični domet samoupravljanja tudi tako, da opazujemo in analiziramo samoupravno in politično uveljavljanje mladine. Stanje nam ne daje preveč razlogov za zadovoljstvo.

Samoupravljanje načelno odpira možnost, da vsak delovni človek odloča o pogojih in rezultatih svojega dela, o svoji osebni in družbeni perspektivi. To seveda velja tudi za mlade. Vendar pa sta dve veliki kategoriji mladine (kmečka mladina in nezaposleni) iz samoupravljanja popolnoma izločeni, dve (šolska in študentska) se s samoupravljanjem zelo neustrezno srečujeta, saj šolska samouprava še vedno nima ustrezne vsebine, in ostane le delavska mladina, ki samoupravne pravice in dolžnosti res ima. Vendar pa je hudo neskladje med mestom mladih delavcev v strukturi vseh zaposlenih (23,6 %) in njihovo zastopanostjo v samoupravnih organih (v delavskih svetih je 8,6 % mladih, v upravnih odborih pa le 6 %). Ne zavzemam se za nekakšno generacijsko pariteto, vendar menim, da gre razmerje veliko prehudo v škodo mladih, zlasti če upoštevamo kot najvažnejše kriterije samoupravnega uveljavljanja delo, sposobnost in znanje, ne pa zasluge in delovni staž.

Ker samoupravljanje ni zamišljeno kot oblast enega dela delavskega razreda nad drugim, niso premiki, spremembe in dodelave na tem področju pomembne le za mladino, ampak so v splošnem družbenem interesu. Mladi zahtevajo resnično veljavo razglašanih načel, predvsem načel o demokraciji, samoupravljanju in o vlogi neposrednih proizvajalcev. Zato tudi večina teženj in političnih zahtev mladih ni zgolj generacijsko pobarvana, ampak predstavljajo del splošnih na-

prednih teženj za uveljavitev dela in znanja. To je tudi razlog, da družbenopolitične organizacije mladine v Jugoslaviji ne politizirajo generacijskih protislovij in jih ne razglašajo za nepremostljiv generacijski konflikt, v katerem bi iskale svoj razlog za obstoj.

Ideologija samoupravnega socializma je v jugoslovanski družbi najmočnejši dejavnik družbene, pa tudi medgeneracijske kohezije. Zato lahko precej mirneje obravnavamo in rešujemo medgeneracijske odnose kot pa številne zahodne družbe, kjer v razmerah medgeneracijskih prepadov ogromna števila mladih ljudi iščejo svojo novo eksistenco v pobegih od doma (v ZDA starši iščejo okoli 500.000 pobeglih mladoletnih otrok), v begu v nadomestke sreče, kot so ma-mila, alkohol itd.

Vendar pa ne bi smeli misliti, da današnja ideološka platforma ZK mladino popolnoma zadovoljuje. Razmišljati in delovati bi morali v drugi smeri, v krepitvi spoznanja, da je za stalen stik z mladimi generacijami in za oblikovanje naprednih sil, ki ne bodo generacijsko ozke, nujno, da nadalje razvijamo in ustvarjamo odprto, dinamično in demokratično ideologijo samoupravnega socializma, ideologijo, ki ji bo dogmatizem tuj. Taka ideologija mora biti predvsem sveža in odprta v odnosu do mladine, revolucionarna po svoji vsebini in učinkovita v vplivu na spreminjanje družbene stvarnosti.

Za socialistično družbo vsekakor ni sprejemljivo, da bi se idejne in politične fronte ustavile na medgeneracijskih odnosih. Tudi če bi se, bi se samo na videz, saj bi prikrile dosti bistvenejši razredni konflikt. Zato je avantgardna družbena sila Zveza komunistov zainteresirana, da mladina v družbeno življenje ne vstopa kot amorfna množica, polna želja in zahtev, ampak kot politično izdiferenciran subjekt, ki bo večinsko, zaradi svojih interesov in položaja sestavni del naprednih sil. Zato je Zveza komunistov na stalni preskušnji, ali zna strpno, kontinuirano in odprto pritegovati napredno jedro vsakokratne mlade generacije ali pa je to jedro prepuščeno samo sebi, svojim stiskam in težavam. V tem odnosu se rešuje eno najbolj pomembnih vprašanj vsake revolucije — vprašanje revolucionarne kontinuitete. Zvezi komunistov ne gre odrekati velikih uspehov na tem področju, saj kljub krizam in zastojem vodi dosledno revolucionarno politiko. Vendar pa se mi zdi, da organizacija ZK često zaostaja za lastnimi načeli. Vsakokratna razmišljanja in akcije za preosnovo Zveze komunistov hitro prekrijeta rutinstvo in pasivnost. Toliko bolj zaradi tega, ker je Zveza komunistov preveč politično in idejno raznobarvna, često bolj zrcalna slika družbene strukture kot pa učinkovita in enotna napredna sila. Zaradi dolgoletne obremenjenosti z oblastjo in pomanjkanja idejnega boja so v ZK zakrneli in zbledeli številni idejni in politični nesporazumi in nesoglasja, kar vse pelje k idejni zamegljenosti, oportunistu in akcijski neučinkovitosti.

Marsikateri od teh nesporazumov so sicer posledica različnih interesov. Vendar pa se premalo zavedamo te različnosti in premalo storimo za to, da bi demokratično soočenje interesov in iz njihaja-

jočih pogledov peljalo k idejni in akcijski enotnosti. Mislim, da ta ugotovitev ne velja samo za družbeno bazo, ampak tudi za družbeni vrh, predvsem za odnose v federaciji. Iz tega bi sledil tudi jasen sklep, da je krepitev idejne vodilne vloge ZK danes naša najvažnejša naloga.

Zdi se mi, da smo bili v številnih idejah, pogledih in predlogih o razvoju Zveze komunistov pogumnejši in bogatejši v trenutkih prvih razmišljanj in razprav o preosnovi Zveze komunistov, od znamenitega brionskega plenuma do IX. kongresa ZKJ, kot pa smo danes. Ta razmišljanja in ideje so v prehudi defenzivi pred organizacijskim prakticismom in obremenjenostjo z ekonomskimi vprašanji. S tem seveda ne želim reči, da le-ta niso dovolj zaostrena, saj odkloni od reformne politike že ogrožajo ekonomsko in družbeno stabilnost.

Mladina to vidi in ocenjuje. Ni naključje, da je bilo sprejetih mladih v Zvezo komunistov v 1969. letu štirikrat manj kakor v 1968. letu, ko je v znanih smernicah predsedstva in izvršnega komiteja CK ZKJ, pa tudi ob invaziji na Češkoslovaško, prišla do izraza jasna revolucionarna usmerjenost Zveze komunistov. Mnogi bi danes te razlike med sprejetimi želeli pojasniti s tem, da so v 1968. letu v večjem delu Jugoslavije organizirali kampanjsko sprejemanje, vendar je v tem le del resnice. Mnogo bolj važna se mi zdi politična soodvisnost med idejno-politično platformo in akcijsko mobilnostjo Zveze komunistov ter pripravljenostjo mladih, da se pridružijo njenim vrstam.

Za polnopravno in učinkovito vključevanje mladine v politično življenje je zlasti važno njeno politično organiziranje. Pogosto je slišati skeptične pripombe, ki zanikajo potrebo samostojnih mladinskih političnih organizacij. Praksa potrjuje nasprotno. Mladinske politične organizacije so preživele vse izbruhe spontanosti, ki je prevladovala v študentskih demonstracijah v Zahodni Evropi. Vse kaže, da je načelo spontanosti uspešno samo na valovih politične plime. Zanimivo je, da obnavlja, po nekaj letih delovanja rdeče garde in po razsulu političnih struktur, mladinsko organizacijo tudi Ljudska republika Kitajska. Razpustitev mladinskega gibanja ali odprt spor z njim pomeni ponavadi začetek ali pa že kar zenit krize politične organizacije, iz katere mladinsko gibanje idejno ali politično izhaja.

Zato mislim, da pri nas vprašanje: mladinska organizacija — da ali ne, ni in ne more biti politično utemeljeno. Lahko je le odraz napačnih sklepanj, zmedenosti ali pa načrtni težnje, da se napravi politična škoda. V takih razmerah se zastavlja drugo, bolj zahtevno in težavno vprašanje: kakšno mladinsko organizacijo potrebujemo v Jugoslaviji?

Zveza mladine mora temeljiti na čelu množičnosti in prostovoljnosti. To pomeni, da nikakor ne sme odražati le za večino mladih preozkih interesov mladinskih aktivistov, ampak mora razvijati najširšo interesno dejavnost, ki poleg politike in ideologije zajema tudi

kulturo, šport, tehniko, razvedrilo, zabavo, turizem in še marsikaj. Na vseh področjih je možen in potreben boj za socialistično usmeritev generacije, njihovo podcenjevanje pa pelje v škodljivo sektaštvo in v avantgardizem v slabem pomenu besede.

V razmerah samoupravne demokracije v Jugoslaviji mladinska organizacija ne more in ne sme biti neposredno udeležena pri oblasti. Nasprotno, organizirati je treba takšno dejavnost, ki bo mlade usposabljala in usmerjala k odgovornemu delovanju v samoupravljanju. Ta preprosta ugotovitev zahteva mnogo truda in dela, v njej je tudi osnovni smisel obstoja in delovanja mladinske organizacije.

Zveza mladine ima kot družbenopolitična organizacija z dvojnopolmilijskim članstvom, od katerih seveda niso vsi enako aktivni, tudi pomembno mesto v družbenopolitičnem sistemu. Oblikovati mora stališča in predloge, ki ustrezajo večinskemu razpoloženju mladine. Normalno je, da se za ta stališča, od stališč o posebnih problemih mladine do stališč o najbolj perečih vprašanih globalne družbene usmeritve, zavzema in bori kot aktiven in dinamičen družbeni subjekt.

Mislim, da je Zveza mladine v tem pogledu dosegla precej, vendar pa še vedno premalo. Premalo predvsem v uveljavljanju spoznanja in prakse, da sta demokratizem v organizaciji in dejavnost čim širšega števila naprednih mladih ljudi eden temeljnih pogojev za prodor generacije in za nadaljnji socialistični razvoj celotne družbe.

Na mlade ljudi, na posameznike in na generacijo se različno gleda. Marsikdaj skoz priprte oči in z občutkom ogroženosti. Vendar pa mlade nič tako ne moti kot znani, velikokrat resda dobrohotni paternalizem, ki na predpostavljeni vzvišenosti in nedosegljivosti mlade bodri — češ iz vas pa še nekaj bo. Tak podcenjujoč odnos generacijo, ki je prekoračila meje svoje polnoletnosti in ki se zaveda svojih sposobnosti in svoje moči, lahko pripelje samo do izbruhov nestrpnosti in kljubovalnosti. To tudi ne bi bilo tako slabo, če bi pomagalo, da bi se omajala samozavest tistih, ki tak odnos kažejo. Žal pa se mi zdi, da je paternalistična samozavest ponavadi imuna za reakcije mladih.

Paternalizem ni omejen samo na posameznike. Pogosto je last širših družbenih skupin in celo organizacij. Mislim, da je tudi Zveza komunistov pogosto obremenjena z njim — bolj v praksi kot v načelni politiki. Zato je treba veliko storiti, da bo avantgardna organizacija delavskega razreda v celoti doumela, da mladina ni neobgljena, da ne tava in da je ne begajo slučajnosti, marveč da je to generacija, s katero je treba računati, ki jo je treba v idejnem boju in političnih spopadih enakopravno pritegniti v revolucionarno misel in akcijo. Možnosti za to so, in prepričan sem, da jih lahko izkoristimo in da jih, če ne želimo hudih stagnacij, moramo izkoristiti.

Integracija socioloških, politoloških in novinarskih ved v univerzo

1. Sklep univerzitetnega sveta z dne 14. julija 1969, ki so ga sprejeli po poprejšnji razpravi na pedagoško-znanstvenem svetu univerze, da se naj visoka šola za sociologijo, politične vede in novinarstvo pridruži univerzi kot fakulteta, in zakon, ki ga je sprejela skupščina SR Slovenije leto dni kasneje, sta sklenila daljšo razpravo o utemeljenosti takšnega dejanja, razpravo, v kateri so posegli ne samo v vprašanja pedagoške in znanstvene ravni učiteljev nekdanje šole, marveč tudi smotrnosti in upravičenosti njenega obstoja. Kot pomembno koincidenco lahko v tej zvezi omenimo, da bo ta zavod v študijskem letu 1970/71 praznoval desetletnico svojega obstoja in da vstopa v univerzo v času, ko je ta praznovala petdesetletnico.

Izhajamo iz postavke, da je ustanovitev visoke šole za politične vede — kot predhodnica nove fakultete in še prej visoke šole za sociologijo, politične vede in novinarstvo — izvirala iz širšega in dognanega družbenega interesa, ki ga je 2. člen ustanovitvenega zakona ljudske skupščine SR Slovenije z dne 31. januarja 1961. leta lapidarno in le deloma zajel. Naj gre za družbeno-praktične vidike v tem interesu, to je za potrebo po novih profilih strokovnjakov z območja družbenih ved, ki jih potrebuje razvijajoči se samoupravni socializem, za teoretične razsežnosti vzpostavljanja novih družbenopolitičnih struktur ali pa za usmerjanje procesov na temelju njihovega spoznavanja in poznavanja, nastanek tega zavoda se na eni strani ujema z razumevanjem družboslovja nasploh in političnih ved še posebej v socialistični samoupravni družbi, z razumevanjem, ki se je uveljavljalo na širši jugoslovanski ravni, na drugi strani pa je rezultat spoznanja, da je to razumevanje treba uveljavljati in institucionalizirati tudi v okviru slovenskega nacionalnega prostora. Velja posebej poudariti, da je bila šola ustanovljena na pobudo in z neposredno pomočjo Zveze komunistov Slovenije, ki je sodila, da je razvoj političnih ved eden od pogojev za nadaljnji razvoj demokratizacije naše družbe in za organsko integracijo politične dejavnosti z družbeno dejavnostjo.

Res je, da razlogi za ustanovitev te šole za vse niso bili dovolj utemeljeni in racionalni. Treba je bilo premagovati pomisleke, od-pore in stališča, ki bi jih — kadar so bila najbolj podprta — mogli reducirati na dvom, ali naša družba potrebuje strokovnjakov s takšnim profilom, ali so potrebe — če gledamo dolgoročno — dovolj podprte, oziroma ali istih nalog ne bi mogle opravljati druge, že obstoječe in uveljavljene institucije.

Če bi že mogli reči, da je bilo mesto sociologije, sociologov in socioloških raziskovanj načelno jasno in da je prihajalo do problemov zlasti ob vprašanju, kdo in kje naj kot matična ustanova organizira študij sociologije, pa moramo ugotoviti, da so se glavni pomisleki strnili okoli političnih ved in kasneje okoli institucionaliziranja novinarstva kot samostojne smeri na naši šoli.

Odgovarjati na pomisleke zgolj z zagotavljanjem, da se politična znanost kot samostojna disciplina v svetu čedalje bolj uveljavlja in da je zavoljo tega prav, da jo razvijamo tudi v slovenskem nacionalnem prostoru, najbrž ni moglo biti vselej zadosten in zadovoljiv argument. Končno so lahko odgovorili tudi s tem, da bi za takšne potrebe zadoščal inštitut, organiziran samostojno ali pa v okviru že obstoječih pedagoških in znanstvenih ustanov. Tehtnejše je bilo vsekakor takšno dokazovanje, ki je izhajalo iz potreb, kakršne ustvarjajo preobrazbe v naši družbi v smeri družbenega samoupravljanja in podružbljenja politike; iz tega, da uresničevanje javnosti vseh političnih priprav, pa strokovno spoznavanje in organiziranje procesov, ki sodijo v javno množično politično aktivnost, zahtevajo politološko in sociološko usposobljenost kadrov; da sta za modernizacijo metod demokratičnega upravljanja nujni sociološka in politološka analiza; da za obvladovanje procesov družbenega spreminjanja ne zadoščajo več intuicija, osebne izkušnje in tradicija, itd. Navsezadnje je moral ali pa bi mogel biti prepričevalen samo tisti argument, ki se je opiral ali se opira na uveljavljanje našega diplomanta in na znanje, ki si ga je pridobil na naši instituciji. Pri tem se zdi pomembno tudi to, da si takšno znanje pridobijo na instituciji, ki obravnava politične vede kot celoto, na kateri so strnili in diverzificirali sociološki študij, kar praktično pomeni tudi večje možnosti za delovno povezovanje teh družboslovnih disciplin tako na ravni pedagoškega procesa kakor na ravni znanstvenoraziskovalnega procesa. Tako se je glasilo tudi mnenje komisije slovenskega sociološkega društva iz leta 1966, v kateri so sodelovali naši najbolj eminentni strokovnjaki s področja socioloških in politoloških ved; komisija je v sklepnem delu ugotovila, da bi bil najustreznejši organizacijski okvir za povezavo obeh disciplin fakulteta za družbenopolitične vede, združene v naši univerzi.

Če mnenju te komisije dodamo še stališče — ki so ga na zavodu tudi uresničili — da se s povezovanjem sociološkega in politološkega študija ustvarjajo potrebne in ugodne razmere za razvoj discipline o množičnem komuniciranju v širšem pomenu in novinar-

stva v ožjem pomenu, bi bilo takó upravičeno trditi, da smo na ta način dosegli optimalno, na našem jugoslovanskem prostoru edinstveno in zavoljo tega tudi upoštevano koncentracijo teh družboslovnih znanosti.

Deset let obstoja neke pedagoške in znanstvene institucije je sorazmerno kratek čas. To bi še posebej veljalo za naš zavod, ki je moral opravičevati svoj obstoj z dejavnostjo mladih, pedagoško neizkušenih in znanstveno nepreizkušenih kadrov. Določitev področij in predmetov, ki sodijo v politične znanosti, njihova vsebinska graditev, pozorno in sistematsko spremljanje dosežkov v znanstveni misli doma in na tujem, razvijanje znanstveno-raziskovalnega dela v teamskih okvirih itd. so bile težavne in zahtevne naloge, ki jih je bilo treba izvrševati skupaj s strokovnim usposabljanjem in kvalificiranjem. Tudi spremembe v starostni sestavi slušateljev, ki so v zadnjih petih letih v vse večjem številu prihajali iz srednjih šol in srednjih strokovnih šol, so postavljale dodatne zahteve. Čeprav večji del brez ustrezne izobrazbe, so slušatelji iz starejših generacij, ki so prevladovali v prvem obdobju in ki so prišli neposredno iz prakse, pogosto pokazali presenetljive sposobnosti pri uvajanju v teoretična znanja. S prilivom mlajših slušateljev brez kakršnihkoli znanj iz prakse in s samo približnim poznavanjem procesov v naši družbi, se je zaostrilo vprašanje smotrne organizacije pouka, postopnega in sistematskega uvajanja v predmete temeljne narave, usposabljanja za analitično mišljenje, samostojno in kritično presojo. In še nekaj: če je negovanje in razvijanje znanstvene in študijsko-strokovne misli pri študentih hkrati tudi veliko moralno vprašanje učiteljev na visoki šoli, potem sodi vanj tudi uresničevanje pedagoškega procesa, v katerem študent ne bo postavljen v položaj konsumirajočega objekta. To pa ne samo zavoljo učinkovitosti izobraževanja in strokovnosti, ki si jo študent pridobi. Upravičena je bila pripomba uglednega družbenopolitičnega delavca, da je visoka šola sicer ustanova, ki uspešno dela, da pa, kadar se v različnih situacijah družbenopolitičnega dela srečuje z njenimi rezultati, tj. s študenti, pogosto opaža, da so nekateri še vedno ali že spet ljudje, ki z ljudmi vse preveč ravnaajo kot z objektom.

Tu pa smo verjetno storili najmanj.

2. Za visoko šolo je preimenovanje v fakulteto in vključitev v univerzo pomemben mejnik. Vrednotimo ga kot ponovno verifikacijo smotrnosti njenega nastanka, pozitivno kvalificiranje doslej opravljenega dela, pa tudi nove obveznosti.

Ko so organi visoke šole za sociologijo, politične vede in novinarstvo v študijskem letu 1968/69 pripravljali novi učni program in dopolnjevali statut zavoda, so se predvsem posvetili diverzifikaciji in jasnejši artikulaciji sociološkega študija, modernizaciji in aktualizaciji posameznih predmetov in intenzifikaciji pedagoškega procesa. Domnevali smo, da s tem visoka šola sklepa obdobje rasti in izde-

lovanja svoje fizionomije ter postavlja trajnejše okvire za delovanje v prihodnosti.

Očitno je, da pri ustvarjanju novega študijskega programa na znanih in pogosto navajanih premisah (npr. razmerja med obćimi in teoretičnimi predmeti na eni strani in »praktičnimi« predmeti na drugi strani, postopno uvajanje v usmeritveni študij itd.) ni bilo mogoče ubrati drugačne poti kot predmetni študij. Diverzifikacija in jasnejše strukturiranje posameznih usmeritev sta zahtevala uvedbo novih predmetov, njihovo vsebinsko graditev in ustrezno kadrovsko zasedbo. Ta proces še ni končan in glede kadrovskih vidikov bodo potrebni še veliki napor in sistematsko delo. Toda tudi ko bi ga že uresničili, bi s tem opravili samo eno, čeprav zelo zahtevno nalogo. V času konsolidacije in stabilizacije pedagoško-programске in znanstvenoraziskovalne podobe nove fakultete pa se postavlja v ospredje predvsem naloga, da intenziviramo pedagoški proces in dvignemo njegovo kvaliteto. Trdno smo prepričani, da naša institucija verjetno nikoli ne bo mogla opravičevati svojega obstoja s številom študentov (in številom diplomatov), temveč z njihovim znanjem in zanimanjem, ki ga bodo pokazale zanje delovne in druge organizacije.

Ko pa navajamo intenzifikacijo in modernizacijo študija in njegovo izboljševanje, smo pravzaprav že pri problemih, ki niso samo naši, marveč sodijo v sklop tako imenovane univerzitetne reforme.

Če rečemo, da sta participacija in aktivacija študentov v pedagoškem procesu nujen pogoj za izboljšanje kvalitete študija, najbrž nismo povedali veliko. Predvsem je treba razčistiti vprašanje, kdo, koliko in kaj dajemo študentu, da bi ga aktivirali. Na to vprašanje pa morajo v prvi vrsti kritično odgovoriti učitelji, oziroma, da bi razrešili ta problem, moramo odpraviti tiste subjektivne in pa objektivne ovire, zavoljo katerih ostaja pouk na dosedanji pretežno verbalni ravni.

Na tej ravni navajamo samo nekaj problemov: ali morajo res vsi predmeti veljati za glavne; ali je možno, da preidemo na koncentrirani pouk, da bi tako napravili prostor za individualno mentorsko konzultantsko in skupinsko raziskovalno delo, ali je mogoče organizirati znanstvene in strokovne skupine študentov za poučevanje posameznih v pedagoški program vgrajenih problemov, ali je že čas za to, da v pedagoškem procesu uporabimo temeljne kibernetске principe in programiran pouk s stroji ali pa brez njih, itd. itd.

Če bi poudarjal načelo enotnosti in skladnosti pedagoškega procesa z znanstvenoraziskovalnim delom, zato da bi presegli obstoječe stanje, bi to lahko bržkone izzvenelo že kar banalno. V resnici pa je uresničevanje tega načela ključno vprašanje na našem zavodu. Ne gre seveda samo za to, da odstranimo slabe strani predmetnega študija, ali pa za težnjo, da dopolnjujemo in aktualiziramo predmetno materijo z dosežki iz znanstvenih raziskav. Znanstvenoraziskovalno delo bi moralo postati temelj pouka, vanj bi morali vključevati študente, s tem reformirati sistem tolmačenja znanstvenih dosežkov, pri-

vajati študente za sposobnost znanstvenega načina mišljenja. Glede na dokajšno razvitost znanstvenoraziskovalnega dela na zavodu in razmeroma majhno število študentov v višjih letnikih obstajajo skoraj vsi temeljni pogoji za to, da bi v prihodnosti organizirali posebne kolegije, monografske cikle in seminarje ter v njih zajeli znanstvene probleme in ožje segmente materije v meddisciplinarnih in medpredmetnih okvirih. Po tej poti bi lahko ustvarjali potrebni stik med teoretskim in temeljnim izobraževanjem na eni strani in praktičnimi znanji ter specializiranimi raziskavami na drugi strani. Posebno vlogo bi morale imeti v tej zvezi terensko delo (ekskurzije), kjer smo si z letošnjo akcijo na Vojskem pridobili prve izkušnje. Seminarska in skupinska pripravljala dela, demonstracijski pouk na terenu in postekskurzijska obdelava podatkov (pa njihova vključitev v raziskave) — vse to po svoji zahtevnosti daleč presega običajne pedagoške metode, medtem ko je njihov didaktično-strokovni pomen glede na zavestno dejavnost študentov in verjetnost, da bi dosegli relativno trajnost pridobljenega znanja, neprecenljiv.

Takšna usmeritev pa med drugim zahteva, da se znanstvenoraziskovalno delo (v vseh raziskovalnih enotah) osredotoči na nekaj ključnih in fiziognomiji zavoda ustrežajočih tem.

3. Naš zavod ni in ne more biti ustanova, ki je sama sebi namen, ki bi se avtonomno oblikovala in razvijala po svoji volji, marveč je družbena ustanova, ki mora upoštevati vse tiste družbene prvine in pa vse tiste dejavnike, s katerimi se srečuje na tako občutljivem skupnem prostoru. Pridružitev univerzi je v razvoju šole sicer pomemben mejnik, toda nikakršna črta ločnica med poslanstvom, ki ga je sprejela ob svojem nastanku, in funkcijo, ki naj bi jo imela v prihodnosti.

Če bi zamenjali stik z našo družbeno prakso in strukturami, ki se v njej pojavljajo in uveljavljajo, za nekakšno na videz avtonomno in v »slonokoščeni stolp« akademizma zaprto poučevalno dejavnost, potem je bržkone jasno, da bi sljejkoprej zgubila svoj »raison d'être« in tla pod nogami. To bi še posebej veljalo, če bi se ta dejavnost tako po motivih kot po realnih rezultatih sprevrgla v odmikanje od temeljnih programskih in idejnih izhodišč. Tu torej ne bi moglo biti prostora za kakršnekoli nesporazume.

Prav tako tudi ne bi moglo biti nesporazumov glede pomena in nujnosti, da se družboslovje razvija v naši samoupravni družbi, da se ta družba demokratizira, da vplivamo na procese v njej, da odkrivamo determinante, ki vplivajo na različna delovanja ljudi, in protislovja, ki se v tej družbi pojavljajo. Najbrž našega dela tudi ni moč razumeti kot instrument, ki naj bo apologet za posege ali umike v dnevni politiki, ali kot racionalizacijo *post festum* političnih rešitev. Spoznano in dognano je, da morajo sociološke in politološke raziskave — če so le teoretično in metodološko dognane — pomagati pri znanstvenem planiranju družbenih in političnih akcij, pri iskanju alternativnih rešitev v procesu odločanja.

Kakor bi na eni strani morali postaviti vprašanje, kako daleč smo v naši družbi prišli v izkoriščanju dosežkov in rezultatov socioloških in politoloških raziskovanj in kaj to izkoriščanje še ovira, tako bi se morali *sami* vprašati, kaj in koliko smo storili, da obdelamo odprte probleme v naši družbi, da razvijamo marksistično misel pri nas, da obravnavamo politične fenomene v kontekstu samoupravljanja, koliko nam je v naših raziskavah uspelo, da teorijo povežemo z empirijo ali da s pomočjo empiričnih podatkov preverimo teoretske konstrukcije. Če pa nam določanje nalog za prihodnost veleva kritičnost do opravljenega dela v preteklosti, nam to ne bi smelo braniti, da opozorimo na tiste razprave o problemih in vprašanih danes in tukaj, ki so jih načeli naši raziskovalci ali pa so v njih sodelovali (javno mnenje in komunikacije v naši družbi, socialna diferenciacija, socialni konflikti pri nas, fenomen religije).

4. Če je preimovanje visoke šole za sociologijo, politične vede in novinarstvo v fakulteto in njena pridružitvev univerzi mejnik v razvoju zavoda, je prav, da ga dojamemo tudi ali predvsem z vidika programov za prihodnost. Njihova zahtevnost pa je tolikšna, da nam ta mejnik zaznamuje komaj polovico prehojene poti.

Dve zgodovinsko napačni trditvi sovjetske politične ekonomije

V sodobni *sovjetski politični ekonomiji* najdemo tile temeljni trditvi: 1. da je državna lastnina v državnem upravljanju edina pravilna, zakonita oblika socialističnih družbenoekonomskih odnosov; in 2. da je centralizirano plansko upravljanje gospodarstva splošna zakonitost razvitega socialističnega produkcijskega načina.

Proti tema trditvama bomo prav tako navedli *dva argumenta*:

1. Obe trditvi nista logično, empirično zgodovinsko utemeljeni; to je izvedeno na temelju abstrahiranja in generaliziranja. Obe sta predvsem opis in posplošitev sovjetske izkušnje prve faze industrializacije in kolektivizacije dežele. Pa je zato nemogoče izjavljati, da je vsako posploševanje zunaj prakse, celo pravnega razvijanja družbenoekonomskih odnosov v Sovjetski zvezi nepravilno ali celo reakcionarno.

Ugovor je in bo — in zdaj učbeniki sovjetske politične ekonomije tudi pišejo tako — da postajajo te trditve kot »znanstveno odkrite zakonitosti« tudi praksa drugih vzhodnoevropskih držav. Toda vsakdo ve, da le-te gradijo svoje gospodarske ureditve po sovjetskem vzorcu zaradi politično-ideoloških vezi (razlogov). S tem t.i. »širjenje zgodovinskega eksperimenta« ne potrjuje že kar avtomatsko sovjetske politične ekonomije kot generalizirane (znanstveno utemeljene) politične ekonomije socializma. Nasprotno, še vedno lahko ostanemo prepričani, da je t.i. sovjetska politična ekonomija socializma bolj ali manj opis politike gospodarjenja v Sovjetski zvezi ob dani uradni koncepciji voditeljev KPSZ.

2. Trditev, da je državnolastninska struktura ter centralizirano (v bistvu administrativno-politično) planiranje temeljna zakonitost socializma, pa izvira še od neke druge.

Po našem mnenju *mešajo dve različni fazi razvoja kolektivnega ali socialističnega načina proizvodnje in s tem dve različni nujnosti centralizirano planskega gospodarjenja*.

Sovjetska politična ekonomija je v precejšnji meri opis državne gospodarske politike za veliko, toda manj razvito državo (ki med

drugim ni doživljala globljega razvoja kapitalističnih tržnih odnosov (niti buržoaznih demokratičnih institucij), kako začeti in razvijati hitro industrializacijo ter tako zgraditi materialno tehnično ogrodje za nadaljnji normalni razvoj (sustained growth).

Nujnost *podržavljenja* sredstev, močnega *centralizma* itd. izvirata torej od mešanja *dveh elementov*: 1. nerazvitosti, pomanjkanja sredstev in kvalificiranega dela; ter 2. politično zavestne odločitve komunistične partije velike države, da ob obstoju že razvitih kapitalističnih industrijskih držav napravi vse, da bo država hitro industrializirana ter tako hitro prehodila zamujeno.

Tako organizacijo produkcijskih odnosov z materialno tehnično bazo začetne in druge faze industrializacije (iz razlogov, o katerih sem ravnokar govoril) *zamenjujejo* z organizacijsko obliko produkcijskih odnosov t. i. poindustrijske družbe, to je družbe, ki je že prešla stopnjo množično potrošniško usmerjene ter tehnološko-organizacijsko kolektivizirane družbe.

Faze v razvoju proizvodjalnih sil (tehnike)	Dominanten (dejanski razvoj lastninsko upravnih odnosov v t. i. zahodnem svetu)	Dominanten razvoj lastn. upravnih odnosov po klasičnih marksizma	Dejanski razvoj lastn. upravnih odnosov v SZ
Preindustrijska faza	Obdobje primitivnih kolektivnih ali (in) aristokratskih odnosov s podrejeno individualno lastnino		
Priprava na industrijski vzpon	Hiter razvoj denarnega in trgovinskega kapitala z močnimi ostanki fevdalnih odnosov ter drobno blag. proizvodnjo	isto	isto (le še bolj poudarjeni fevdalni odnosi)
Industrijski vzpon — 1. faza enostr. industrializacije	Liberalistični kapitalistični tržni odnosi (s podrej. drob. blag. proizvodnjo)	isto	Revolucionarni etastični odnosi ob skoraj popolnoma zanikanih tržnih odnosih
Samonapajajoči se gospodarski razvoj — 2. faza bolj usklajene industrializacije	Mešani liberalistični — monopolistični kapitalistični (tržni) odnosi	Marx: socialistična revolucija, obdobje <i>podržavljenja</i> vseh sredstev Lenin: monopolistični kapitalistični odnosi	Državno kolektivni odnosi s centraliziranim planskim državnim upravljanjem (tržni odnosi so le neznatno razviti)
Množično potrošniško usmerjeni gospodarski razvoj — 3. faza potrošno usmerjene industrializacije	Mešani, monopolistični (velepodjetniški) in državno kapitalistični odnosi z razvij. terciarnega (tudi zaseb.) sektorja	Plansko organizirana, asociativna (netržna) oblika komunističnih odnosov	?
Poindustrijski gospodarski razvoj — dominanten razvoj terc. in kvartarnega sektorja	?	Razviti, znanstveno organizirani komunistični odnosi	?

Poskušajmo na podlagi takšnega razmišljanja *sistematizirati razvoj družbe* z vidika razvojnih stopenj proizvodjalnih sil oziroma materialno tehničnega načina proizvodjanja in potrošnje ter ga vzporedimo s klasičnim marksističnim naukom o nastanku novih socialistično organiziranih oblik odnosov in z dejanskim sovjetskim razvojem odnosov (glej tabelo na str. 1513).

Iz teoretične analize podružbljenja produkcijskega procesa sodeč je Marx predvideval prehod iz kapitalističnih odnosov v socialistične nekje v 2. fazi industrializacije sveta. Iz njegove miselne zapuščine lahko celo sklepamo, da bi to moglo biti ob koncu njegovega življenja oziroma na koncu 19. in v začetku 20. stoletja.

Razloge za tako zgodnje revolucionarno spreminjanje družbeno-ekonomskih odnosov moramo pri Marxu iskati v dveh smereh:

prvič, Marx je raziskoval kapitalistično družbo kot čisto dvo-razredno družbo s čistimi kapitalističnimi, stihijsko delujočimi zakoni, ki naj bi delovali diferencialno-katalitično tako, da se na enem tečaju hitro (številčno in organizacijsko politično) razvija proletariat in njegova revščina, na drugem tečaju pa velekapitalistična buržoazija z vse večjim bogastvom;

drugič, Marx je kot strasten revolucionar videl že v tedanjem proletariatu zahodne poloble zavestno, visoko organizirano bitje, ki naj bi na temelju njegove kritične analize kapitalistične blagovne proizvodnje spoznal, da bi z revolucijo ne mogel zgubiti nič drugega kot svoje okove.

Niti eno niti drugo se ni tedaj zgodilo pač zato, ker družbeno-ekonomski zakoni »delujejo« drugače v modelu čiste družbe kot pa v konkretni zgodovinski družbi.

Odtod kasnejši potek *revolucij* v drugačnih oblikah, kot sta jih predvidevala Marx in Engels. To je v državah z drugačno materialno tehnično bazo, v državah, ki so bile dokaj slabo »proletarizirane« v Marxovem pomenu besede (torej prej, kakor so same proizvodjalne sile dane države dozorele za podružbljenje).

Tako nastaja resda rani in nasilni *preskok*, formalno dokaj podoben Marxovi ideji, dejansko pa ob odsotnosti pomembnega elementa proletarske socialistične revolucije, to je objektivnega podružbljenja produkcijskega procesa, brez katerega je bil za Marxa vsak poskus »socialnega prevrata« utopičen.

Sovjetski »socialni prevrat« je kot diskontinuiteta razvoja uspel. Toda ne zaradi navzočnosti objektivne kolektivizacije produkcijskih procesov, marveč zaradi drugih dejavnikov, kot so: mednarodna imperialistična protislovja (glej Leninovo teorijo o možnosti zmage revolucije v obdobju imperializma), parazitizem fevdalno-aristokratskega sistema, organizacijska moč boljševiške partije in genijalna vloga Leninove osebnosti ter ne navsezadnje zaradi organizacije močne države, institucionalizirane (indoktrinirane) kot revolucionarni aparat oblasti delavcev in delovnih kmetov.

Ne glede na to ugotovitev pa ostane dejstvo, da se je formalno rodil sistem dokaj blizu Marxovi ideji planskega, netržnega socialističnega gospodarstva, čeprav po vsebini to ni mogel biti. Kajti ta sistem ni temeljil — in ni mogel temeljiti — na popolnoma znanstvenem upravljanju s proizvodjalnimi silami, na zavestni asociaciji dela, na humanizmu, na materialni blaginji ljudi itd., kar za Marxa ni bilo le neogiben spremljevalec, ampak neposredni element socialistično urejene družbe.

Odtod naš sklep, da *sovjetski politični ekonomisti zamenjujejo organizacijsko obliko neogibne državokolektivne lastnine ter centralistično (administrativno) plansko upravljanje gospodarstva v državi, ki se hitro industrializira ter ima še druge naloge svetovne velesile, z nekim prihodnim »marksističnim«, znanstveno in družbeno upravljanim gospodarstvom na temelju kibernetičnega mehanizma.*

In še nekaj. Zdaj bi tudi lahko nekako tekstualno zapolnili tiste razdelke v naši shemi, ki so označeni z vprašaji. Morda ne bi bilo nepravilno uporabiti vektorsko triadno razvojno formulo ter razvijanje socialističnega produkcijskega načina razumeti kot *trostopenjski zgodovinski proces*: 1. centralizirani direktivni, državno-kolektivni sistem (brez upoštevanja blagovno denarnih odnosov), 2. centralno plansko kontrolirani, državno-kolektivni sistem (z večjim upoštevanjem blagovno denarnih odnosov), 3. družbeno usmerjeni in usklajevani asociativni sistem (z razvitejšimi blagovno denarnimi odnosi) ter 4. družbeno in znanstveno (kibernetično) upravljani kolektivni sistem (ob spet višji negaciji klasičnih blagovno denarnih odnosov).

Pa bi sledilo, da je t.i. *politična ekonomija socializma* kot nauk o podružbljenem sistemu gospodarjenja še pred nami in da so vse današnje »politične ekonomije socializma« — med njimi tudi sovjetska — bolj ali manj generalizirani nacionalni orisi družbe v različnih fazah prehodnega razdobja.

Razvoj stanovanjskega gospodarstva v SR Sloveniji

I

Že od junija letos poteka obširna javna razprava o izhodiščih za resolucijo o nadaljnjem razvoju stanovanjskega gospodarstva v SR Sloveniji. Opozorila je, da gre za izredno pomembna vprašanja, ki tako ali drugače prizadevajo večino, zlasi še večino mestnega prebivalstva v Sloveniji, pa tudi celoten družbeni razvoj naše republike v prihodnosti. Zato se je uveljavilo tudi mnenje, da teh vprašanj nika- kor ne gre urejati prehitro in tako zapreti možnosti za nadaljnje pre- dloge. Spričo obilice že danih predlogov, ki jih bo nedvomno še veliko več, je prav, če s sprejemanjem resolucije o nadaljnjem raz- voju stanovanjskega gospodarstva v SR Sloveniji počakamo vsaj do konca letošnjega leta. Toliko bolj, ker je očitno, da nobenega od instrumentov, ki jih predlagajo izhodišča, ne bo moč začeti upora- bljati že v začetku 1971; to velja tudi za sistem diferenciranega sub- vencioniranja najemnin, ki ga ni moč uveljaviti, ne da bi se na to nekaj mesecev pripravljali v delovnih organizacijah, občinah, stano- vanjskih podjetjih itd., še manj pa brez zelo utemeljenih in natan- čnih meril.

Poleg tega bi bilo napak, če bi z nadaljnimi stališči, ki bi ne bila do kraja izdelana ali celo površno izdelana, zavrgli ves trud, ki je bil porabljen za izdelavo resolucije. Saj je bilo potrebno leto dni za izdelavo strokovne študije »Analiza stanja in bodoče zasnove stano- vanjskega gospodarstva SRS«, ki jo je izdelal gradbeni center Slo- venije. Ta strokovna študija obsega 5 knjig, ki obravnavajo vsa vpra- šanja stanovanjskega gospodarstva nasploh, pa tudi vse druge pro- bleme, povezane s tem področjem. Posebni delovni skupini pri iz- vršnem svetu skupščine SRS je bila študija dobra podlaga za delo, čeprav se je tudi sama morala precej truditi pri oblikovanju doku- menta — izhodišča za resolucijo o nadaljnjem razvoju stanovanj- skega gospodarstva — ki je sedaj v razpravi.

Izhodišča za resolucijo navzlic temu ne pomenijo spet nekak- šnega novega sistema stanovanjskega gospodarstva. Močno se opi-

rajo na zvezno resolucijo o nadaljnjem razvoju sistema stanovanjskega gospodarstva iz leta 1965, ki je pravzaprav reformski prijem v stanovanjski politiki pri nas. Izhodišča zato v celoti upoštevajo v njej začrtana načela, skušajo pa na podlagi ocene dosedanje petletne prakse pri njenem izvajanju začrtati tiste realne poti, po katerih je v resnici moč uresničiti pred petimi leti zastavljeno politiko na stanovanjskem področju.

Že zvezna resolucija, še bolj pa zdaj republiška izhodišča upoštevajo, da je tudi na stanovanjskem področju prišlo do procesa decentralizacije, s tem pa se je pokazalo, da je treba prilagoditi celo vrsto vprašanj tega področja razmeram, kakršne so značilne ali celo specifične za posamezno republiko. Lahko potemtakem rečemo, da v izhodiščih ne gre za že kar običajno odpravo sistema, ki je v preteklih letih sicer pokazal nekaj pomanjkljivosti, tem prej, ker ni bil podrobno dognan, marveč za prilagoditev in nadaljnjo dodelavo prav v tistih pogledih, kjer so ostajala pomembna vprašanja nerešena, ali pa so bila neustrezno urejena.

Pravzaprav smemo oceniti izhodišča za resolucijo o nadaljnjem razvoju stanovanjskega gospodarstva v SR Sloveniji za poskus, kako celoviteje zaobseči vse probleme, ki se porajajo na stanovanjskem področju, od graditve in financiranja do najemnin in uporabe stanovanj. Izhodiščem v resnici nikakor ni moč odrekati zelo resnih prizadevanj razčistiti sporna vprašanja stanovanjskega področja in poiskati rešitve tam, kjer jih doslej sploh ni bilo in je prav zavoljo tega prihajalo do različnih konfliktov, ki so le potrdili, da je tudi v naših razmerah postalo stanovanje pomemben vir socialne diferenciacije. Nadaljnje razprave ter predvsem življenje samo bodo seveda pokazali, koliko je v teh prizadevanjih dejansko uspelo odpraviti vsaj vse bistvene vrzeli v dosedanji stanovanjski politiki pri nas. To pa bo odvisno tudi od možnosti, da bi se izhodišča, kakor so predlagana in kakor bodo še do sprejetja resolucije dopolnjena, tudi dejansko uresničila.

Opraviti imamo namreč tudi še z resnimi ovirami za njihovo uresničitev; pri tem lahko na prvem mestu navedemo osnutek zveznega temeljnega zakona o usmerjanju in izločanju sredstev za stanovanjsko graditev. Izhodišča za resolucijo na primer zagotavljajo občini — ki naj bi zagotavljala vse bistvene pogoje za razvoj stanovanjske graditve s sprejemanjem srednjeročnih programov, uveljavljanjem družbenih dogovorov za zbiranje sredstev, predpisovanjem najnižje stopnje za izločanje namenskih sredstev, pa tudi z zbiranjem sredstev za diferencirano subvencioniranje najemnin — osrednje mesto v stanovanjski politiki. Predlog temeljnega zakona o usmerjanju in izločanju sredstev za stanovanjsko graditev pa predvideva, naj bi vsa namenska sredstva za diferencirano subvencioniranje stanovanjske graditve ostajala v delovnih in drugih organizacijah, republiškemu zakonu in občinskim odlokom pa dopušča le možnost, da okvirno uredijo to vprašanje. Načelo solidarnosti, kakor je zasnovano

v izhodiščih, izgublja potemtakem v predvidenem sistemu diferenciranega subvencioniranja najemnin po predlogu zveznega zakona svoj pravi smisel. In to kljub temu, da je slišati zelo upravičene kritike na račun neupravičenih razlik v položaju posameznih gospodarskih grupacij, da, celo posameznih gospodarskih organizacij, da ne govorimo o možnostih večine delovnih organizacij družbenih služb. Argument za odločitev, da v nadaljnjem procesu razvoja gospodarske reforme nikakor ni več mogoče dopustiti kakršnegakoli nadaljnega odtujevanja sredstev delovnim organizacijam, je v tej zvezi, milo rečeno, posplošen in je dokaz za slabo poznavanje razmer, ki so vladale na stanovanjskem področju v preteklosti, ko so prav bogatejše in predvsem gospodarske organizacije porabljale skupna sredstva stanovanjskih skladov po občinah prav zato, ker so lahko zagotovile sredstva za svoj delež v natečajih.

II

Podrobneje nam stanje stanovanjskega fonda v SR Sloveniji kažejo podatki v tejle razpredelnici, iz katere pa smemo prav tako sklepati, koliko Slovencev pravzaprav prizadeva kakršnokoli reguliranje stanovanjskega vprašanja.

	Število stanovanj	Površina m ²	%
SR Slovenija skupaj	469.000	21.681.000	100
od tega v mestih	204.000	10.669.000	45
družbenih stanovanj v mestih	117.000	5.620.000	26

Vir: Zavod SRS za statistiko za leto 1967.

Naj k razpredelnici še dodamo, da je po oceni zavoda SRS za statistiko v Sloveniji okoli 154.000 družbenih najemnih stanovanj, kar je skoraj tretjina celotnega stanovanjskega fonda v Sloveniji. Stanovanjsko vprašanje seveda ni enako pereče za vse, saj je za tiste brez stanovanj najbolj boleče, toliko bolj, ker se je marsikomu perspektiva pridobiti si svoje lastno stanovanje zaradi velikega povišanja cen in neugodnejših kreditnih pogojev bank še bolj odmaknila. Kljub vsem prizadevanjem v zadnjih desetih letih ni bilo moč zagotoviti enakopravnih pogojev za pridobitev stanovanj. Predvsem delovne organizacije nekaterih dejavnosti, še zlasti v družbenih službah, so v preteklosti izločale le minimalna sredstva za stanovanjske potrebe. V takih razmerah je bilo dolga leta preveč v ospredju družbene pozornosti vprašanje, kako stanovanja in sredstva za njihovo graditev razdeljevati, ne pa kako ustvariti sistem, v katerem bo zgrajenih kar največ stanovanj. To pa bi, gledano dlje v prihodnost, bilo edini realni izhod iz sedanje zagate. Ob tem se je v istem času v resnici povečala stanovanjska površina na prebivalca, dvignil se je tudi povprečni standard stanovanja, ni pa se zmanjšalo število manjkajočih

stanovanj. Še več, podatki kažejo, da prebivalstvo Slovenije narašča na leto približno za 1 ‰, gospodinjstva za 2 ‰, medtem ko je letna stopnja povečanja stanovanj pod 2 ‰. To pomeni, da se število manjkajočih stanovanj vendarle nenehno veča. V SR Sloveniji je bilo leta 1968 kar 57.000 gospodinjstev brez stanovanja, medtem ko smo isto leto imeli skoraj 55.000 takih stanovanj, ki bi jih bilo treba, tudi če bi upoštevali najbolj ozka merila (saj gre za podstrešna, kletna, vlažna in podobna stanovanja), že zdavnaj nadomestiti. Ta stanovanja ob točkovanju pri zadnji revalorizaciji v letu 1965 v poprečju niso dosegla niti minimalnih 45 točk.

Čeprav bi nemara lahko ugovarjali, da je tako velika razlika pri zadovoljevanju dejanskih stanovanjskih potreb v SR Sloveniji tudi posledica npr. podaljšane življenjske dobe človeka, zgodnjih porok itd., bi vendarle taki ugovori ne mogli biti kaj prida opravičilo za to, da nam v Sloveniji primanjkuje več ko 110.000 stanovanj. Stanovanjsko vprašanje vseh tistih, ki so zaradi tega primanjkljaja prizadeti, pa je nedvomno v središču njihovih vsakdanjih življenjskih skrbi in prizadevanj.

Pa tudi če pustimo ob strani Slovence, ki so v zvezi s stanovanjskim vprašanjem prizadeti zaradi tega primanjkljaja, imamo takoj opraviti s tistimi nosilci stanovanjske pravice in njihovimi družinami, ki niso sposobni prevzeti nase obveznosti, ki jih prinaša s seboj obračunska, ekonomska, realna najemnina ali kakorkoli jo že imenujemo, najemnina, ki bo morala dejansko zagotoviti stroške za upravljanje tekočega in investicijskega vzdrževanja ter sredstva za amortizacijo ne le za enostavno, marveč tudi za razširjeno reprodukcijo. Prav v nič kaj zavidljivem položaju so tudi tisti, ki se morajo sami lotevati zidanja individualne hiše, ker pač nimajo druge izbire, saj bodo morali graditi vrsto let, ali pa tisti, ki si morajo omisliti etažno lastništvo stanovanja, a jim obveznosti iz tega lastništva vsaj prva leta jemljejo tudi polovico in več osebnega dohodka. Odveč bi bilo potemtakem kakršnokoli dokazovanje, da je stanovanjsko področje eno izmed tistih, kjer še zlasti in še dolgo socialistična družba ne bo mogla niti smela zanemariti svojih posegov.

V takih razmerah se samo po sebi vsiljuje vprašanje o vlogi družbenih stanovanj, upoštevajoč, da je že resolucija iz leta 1965 poskušala zagotoviti enakopravno mesto tako družbeni kakor individualni stanovanjski graditvi. Zlasti zadnja leta se je namreč večkrat vnela ostra razprava okoli vprašanja razprodaje oziroma prodaje družbenih stanovanj z določenimi pogoji. Nastajali sta in še obstajata dve fronti zagovornikov nasprotnih stališč. Eni zagovarjajo razprodajo družbenega stanovanjskega fonda, češ da bi tako ustvarili razmeroma obsežen družbeni kapital, s katerim bi bilo moč v nekaj letih učinkoviteje reševati stanovanjsko problematiko. Drugi pa trdijo nasprotno, namreč, da je razprodaja družbenega stanovanjskega fonda za naše družbene razmere popolnoma nesprejemljiva in sicer ne samo zavrlo tega, ker mora socialistična družba, ki hoče

učinkovito uresničevati solidarnostno načelo, v stanovanjskem gospodarstvu razpolagati s čvrstimi družbenimi pozicijami, ki jih predstavlja družbeni stanovanjski fond, ampak tudi zaradi tega, ker pomeni razprodaja oziroma prodaja družbenega stanovanjskega fonda v razmerah inflacije pravzaprav hkrati čisto izgubo za družbeno bogastvo, ki ga pomenijo stanovanja. Težko bi bilo presoditi, katero stališče je do kraja pravilno, saj imata obe pred očmi isti končni smoter: razrešiti pereči stanovanjski problem pri nas. Preden zavzamemo dokončno stališče v eni ali drugi smeri, pa bi morali pravzaprav postaviti drugačno vprašanje, in sicer, kako zagotavljati čim večji obseg sredstev stanovanjskemu gospodarstvu, da bo lahko kljub uveljavljanju ekonomskih načel odpravljalo sedanjo stanovanjsko stisko.

V izhodiščih za resolucijo je glede družbenih stanovanj izoblikovano približno takole stališče: družbena stanovanja so nam še vedno potrebna zaradi nekaterih socialno ogroženih kategorij prebivalstva, zaradi naraščajoče migracije zaposlenih in nemara še zaradi zagotavljanja stanovanj strokovnim kadrom. Čeprav to stališče nemara temelji na dolgotrajnih razpravah, pa se zdi logično zastaviti drugačno izhodišče, ki je skladno z uveljavljanjem ekonomskih odnosov tudi na tem področju, namreč: vsakdo v družbenem stanovanju naj plača, kar prejema, se pravi, ekonomsko, realno, obračunsko, prosto oblikovano najemnino ali kakorkoli že to imenujemo, hkrati pa naj plača tisti, ki gradi individualno stanovanje, tudi dejansko ceno za graditev take hiše. Imeti družbeno stanovanje bi tako ne bilo več privilegij. Če bi ob tem v celoti uveljavili še solidarnostno načelo — diferencirano subvencioniranje najemnin po družbeno določenih kriterijih za določene občane — bi to pomenilo hkrati, da ohranja stanovanjsko gospodarstvo svojo normalno reproduktivno sposobnost, ne glede na to, ali gre za individualna ali za družbena stanovanja. Zdi se, da v preteklosti te resnice nikakor nismo hoteli priznati. Še več, ob predlogih za uvedbo prostih najemnin za stanovanja visokega standarda smo se marsikdaj sprijaznili z ugovori, da v socialistični družbi nikakor ne kaže uveljavljati čistih ekonomskih odnosov. Tako pa smo pravzaprav v imenu delavskega razreda in delovnih ljudi nasploh velikokrat zagotavljali materialne ugodnosti tudi tistim, ki so že dolgo časa ekonomsko sposobni prevzeti nase obveznosti ekonomske najemnine.

III

Vsa navedena vprašanja in vrsta drugih, ki bi lahko še zelo razširila okvire tega zapisa, nas glede na svojo družbeno vsebino opozarjajo, da je treba glede vseh odnosov, ki se oblikujejo na področju stanovanjskega gospodarstva, zagotoviti vpliv vsem interesom, ki jih nikakor ni malo. Gre za interes stanovalcev in interes vlagateljev družbenega stanovanjskega fonda, ki sta v izhodiščih za resolucijo razmeroma dobro opredeljena. Nikakor pa ni izhodišč za resolucijo

videti, kje in kako se naj bi izražali interesi tistih, ki so glede stanovanjskega vprašanja najbolj prizadeti. Sem smemo šteti nedvomno vse, ki so danes brez stanovanja in si ga žele tako ali drugače pridobiti, čeprav pod težkimi pogoji, pa tudi tiste, katerih stanovanjske razmere so še posebej neugodne. Smeli bi reči, da samo upravni sistem, ki ga izhodišča za resolucijo odpravijo le v nekaj skopih stavkih, ni tako zagotovilo.

In ne samo to, celo tam, kjer bi bilo normalno pričakovati, da bo vpliv delovnega človeka bolj zagotovljen, na primer pri kriterijih in dodeljevanju sredstev za diferencirano subvencioniranje najemnin, pri ugodnejšem kreditiranju stanovanjske graditve za določene kategorije občanov, izhodišča za resolucijo sploh ne predvidevajo nikakršnega vpliva neposredno zainteresiranih delovnih ljudi. Očitno gre za pomanjkljivost, ki bi jo kazalo še med razpravo ali vsaj pred sprejetjem resolucije dopolniti. Kajti pri razpolaganju s sredstvi za diferencirano subvencioniranje, pa tudi s sredstvi za ugodnejše kreditiranje stanovanjske graditve, gre za sredstva, zbrana na podlagi solidarnosti delovnih ljudi, in ne za proračunska ali bančna sredstva, in jih zaradi tega ne bi smeli odtegniti vplivu delovnih ljudi.

Zahtevo izhodišč, naj bo celoten samoupravni sistem v stanovanjskem gospodarstvu bolj učinkovit kot v preteklosti, je treba še zlasti na podlagi stališč v dosedanjih razpravah v celoti podpreti. Če si jo nekoliko razložimo, potem jo je treba gotovo razumeti tako, da ni na prvem mestu takega prizadevanja število samoupravnih organov niti ne doslej včasih že kar preštevilna vključenost stanovalcev v samoupravnih organih, marveč da gre predvsem za to, da so v tem samoupravnem sistemu zaobjeti vsi interesi, ki jih je treba v samoupravnih organih stanovanjskega gospodarstva soočiti, šele po tej konfrontaciji pa zagotoviti učinkovito reševanje tistih interesov, ki so po taki poti prevladali. Pretekle izkušnje kažejo, da to največkrat ni bilo tako in da so take razmere hkrati vplivale na aktivnost samoupravnih organov.

Izhodišča za resolucijo npr. tudi menijo, da bi bilo treba priznati hišnim svetom opravilno sposobnost glede poslov upravljanja in tekočega vzdrževanja hiš. Očitno pa je dosedanji pravni status hišnih svetov samo eden od razlogov njihove neaktivnosti. Pri tem je kajpada treba povedati, da je manj kot tretjina vseh hišnih svetov dejansko opravljala svoje funkcije v samoupravnem sistemu stanovanjskega gospodarstva.¹ Če bi priznali aktivno in pasivno volilno pravico v samoupravne organe stanovanjskih hiš ne samo nosilcem stanovanjske pravice, marveč tudi drugim polnoletnim stanovalcem, živečim v skupnem gospodinjstvu, bi smeli upravičeno pričakovati poživitev dela hišnih svetov. Poleg ne bi kazalo vztrajati pri tem, da mora prav vsaka hiša, tudi hiša z nekaj družbenimi stano-

¹ Podatek velja za Ljubljano in je vzet iz ankete o dejavnosti HS, ki jo je izvedla mestna konferenca SZDL leta 1968.

vani, imeti svoj lastni hišni svet. Mogoče in normalno bi bilo v predpisih dopustili hišne svete, izvoljene za nekaj manjših hiš v družbeni lastnini. Tudi tako bi delo hišnih svetov nedvomno znova poživili. Močno se je ob tem uveljavilo tudi mnenje, naj se to temeljno samoupravno dejavnost v hišah tudi materialno spodbuja, se pravi, da se naj nedejavnost ali celo neobstoj hišnega sveta v prihodnosti neposredno odrazi v višini najemnine. Seveda pa ne kaže pozabiti na drugo bistvo stvari, saj je natančna razmejitev pravic in obveznosti med posamezne samoupravne organe v okviru stanovanjskega gospodarstva, še zlasti pa za hišne svete, kot kažejo pretekle izkušnje, eden prvih pogojev za njihovo skladno delovanje v okviru celotnega sistema.

Kljub temu da so se krajevne skupnosti v celi vrsti področij družbenih dejavnosti močno uveljavile, nam izhodišča za resolucijo, pa čeprav so obstajali predlogi v tej smeri, puščajo krajevno skupnost na stanovanjskem področju ob strani. Ugovor, da jim kot samoupravnim skupnostim po načelih našega političnega sistema ni moč nalagati na podlagi zakonskih predpisov nikakršnih obveznosti, postaja pri tem neke vrste dogma, kajti vse dosedanje javne razprave, še zlasti tiste, v katerih so neposredno sodelovali predstavniki krajevnih skupnosti, opozarjajo, da si je brez sodelovanja te skupnosti težko zamišljati ne samo učinkovito funkcioniranje samoupravnega sistema v celotelem stanovanjskem gospodarstvu, marveč celo kakršnokoli obliko subvencioniranja najemnin glede na dejanske potrebe in razmere občanov. Potemtakem bi bilo nujno treba vlogo krajevnih skupnosti na stanovanjskem področju bolj prožno opredeliti, upoštevajoč, da lahko opravljajo določene naloge, če to same želijo, se pravi, da si jih same s svojimi statuti predpišejo.

Tudi glede samoupravnih organov v stanovanjskih podjetjih je v izhodiščih omenjeno samo to, da morajo postati bolj učinkoviti. Skupščina stanovalcev stanovanjskega podjetja s sedanjo posvetovalno vlogo, neredko premalo opredeljene funkcije delavskega sveta stanovanjskega podjetja v ožji sestavi, ki jo voli delovna skupnost podjetja, in v širši sestavi, kjer sodelujejo tudi predstavniki stanovalcev in vlagateljev itd., to so nedvomno vprašanja, ki jih ni moč odpraviti samo s splošno zahtevo po večji učinkovitosti samoupravnega sistema. To potrjujejo tudi dosedanje razprave, v katerih se je že izkristaliziralo več celovitih modelov za samoupravni sistem v stanovanjskem gospodarstvu. V tej zvezi se pogosto zastavljajo vprašanja, ali naj bodo stanovanjska podjetja »servis« stanovalcev in vlagateljev ali naj opravljajo funkcijo nekdanje občinske stanovanjske uprave, ali pa naj bodo predvsem gospodarske organizacije, katerih dejavnost, kolikor zadeva gospodarjenje s stanovanji, naj bo posebnega družbenega pomena. Pri tem se večkrat postavlja tudi zahteva, da bi morala stanovanjska podjetja opustiti vse druge dejavnosti, kot npr. urejanje zemljišč, projektiranje, gospodarjenje s poslovnimi prostori itd., ter se posvetiti zgolj gospodarjenju z obstoječim

stanovanjskim fondom. Pri tej zahtevi očitno pozabljajo na resolucijo iz leta 1965, ki si zamišlja stanovanjska podjetja kot gospodarske organizacije, katerih dejavnost je sicer posebnega družbenega pomena, ki pa jim je vendarle treba zagotoviti tudi mesto organizatorja in iniciatorja pri graditvi družbenih stanovanj. Zbiranje denarnih sredstev pri stanovanjskih podjetjih za gradnjo stanovanj štejejo veljavni zvezni predpisi celo za eno normalnih dejavnosti podjetij. Toda doslej skorajda ni bilo podjetja, vsaj v naši republiki ne, ki bi mu poleg sredstev amortizacije uspelo zbrati določena namenska sredstva za stanovanjsko graditev od delovnih organizacij. Tudi poslovne banke take njihove dejavnosti niso podprle s svojimi kreditnimi pogoji. In ne samo, da se ta dejavnost stanovanjskih podjetij v Sloveniji ni razmahnila, marveč so se tudi tista sredstva, ki jih zberejo stanovanjska podjetja na račun amortizacije stanovanj, v dobrih delu stanovanjskih podjetij v Sloveniji pretakala nazaj v sklade delovnih organizacij, se tu uporabljala za plačevanje anuitet za kupljena ali zgrajena stanovanja, in celo več, uporabljali so jih tudi za kreditiranje stanovanjske graditve individualnih hiš.

IV

Seveda bi se bilo zelo težko v okviru tega razmišljanja spuščati tudi v ceno stanovanjske graditve. Kljub temu pa kaže opozoriti vsaj na en vidik, ki se pogosto omenja v kritiki deformiranega stanovanjskega trga pri nas. Uspelo nam je, da smo si zagotovili med evropskimi deželami mesto pri vrhu, kar zadeva ceno kvadratnega metra novo zgrajenega stanovanjskega prostora, toda, žal, res samo glede cene. Ob tem pa kaže opozoriti vsaj na eno občutno pomanjkljivost stanovanjskega trga pri nas, namreč, da kupec stanovanja nima nikakršnega vpliva na oblikovanje cene v stanovanjski graditvi, ker za take potrebe ni organiziran in ker mora ob neusklajenosti ponudbe in povpraševanja plačati tako ceno m^2 stanovanjske površine, kakršno mu diktira proizvajalec stanovanja. Bilo bi napak obdolžiti za take razmere samo gradbena podjetja, kajti le bežen pogled v strukturo cene opozarja na nemajhen delež tako imenovanega širšega proizvodnega kroga. Tudi v letošnjem letu smo se znašli v absurdnih razmerah, ko kupec — denimo, da gre za delavca, ki je nekaj let prebil na delu v zahodnih evropskih deželah prav zaradi stanovanja — ne more niti za zelene dolarje kljub diktirani ceni kupiti stanovanja na trgu. Odeč bi bili vsi nadaljnji dokazi, da je stanovanjski trg pri nas deformiran. Pa vendar še en vidik tega vprašanja: v dosedanjih razpravah so velikokrat postavili zahtevo, da bi morala tista podjetja, ki gradijo stanovanja, praviloma poslovati brez »dobička«, se pravi, ne ustvarjati akumulacije, ki ne bi bila rezultat njihovega dejansko vloženega dela. Samo po sebi se vsiljuje vprašanje, kdo bi lahko prevzel tako vlogo na stanovanjskem trgu? Očitno so to za zdaj samo stanovanjska podjetja, ki jim je ceneno, funkcionalno in sploh dobro urejeno novo zgrajeno stanovanje v neposrednem interesu, kajti če ne

ustreza vsem tem merilom, se začno porajati težave že takoj ob prevzemu stanovanja v gospodarjenje, ki pomeni za stanovanjska podjetja obveznost. Doslej pa stanovanjska podjetja niso imela nobenega neposrednega vpliva na graditev novih stanovanj in so morala vsa zgrajena družbena stanovanja prevzeti v gospodarjenje ne glede na to, kakšne pomanjkljivosti so imela.

Nikakor pa zato ne gre pozabiti na marsikdaj upravičeno kritiko, ki je bila in je še naperjena na poslovanje stanovanjskih podjetij. Nedavno smo v uvodniku osrednjega slovenskega dnevnika brali, da se kritika stanovanjskih podjetij še povečuje. Ne kaže jih braniti tam, kjer kritiko zaslužijo, toda priznati je treba, da njihovo poslovanje poteka tudi ob objektivnih pogojih, na katere sama ne morejo vplivati. Najemnina je bila formirana leta 1966 po načelu, da mora v 25 letih povrniti celotno ceno zgrajenega stanovanja. V Ljubljani je bila z odloki mestne skupščine letna najemnina na primer formirana tako, da je znašala 3,5 % vrednosti stanovanja na leto. Po zaslugi gibanja blagovno denarnih tokov pa smo se leta 1970 znašli v položaju, da znaša letna najemnina dejansko samo še 1,7 % vrednosti stanovanja. Sposobnost stanovanjskih podjetij, da bi odpravila dezinvestiranost obstoječega stanovanjskega fonda — in odprava tega naglavnega greha stanovanjske politike v preteklosti je bila ena glavnih nalog stanovanjskih podjetij — se je tako zmanjšala za več kot enkrat.

V

Tesno v zvezi z neposredno graditvijo stanovanj je tudi graditev spremljajočih objektov družbenega standarda. Že danes so primeri, in ne samo v Ljubljani, da se občine branijo stanovanjske graditve — odtod nemara tudi njihov odnos do zagotavljanja zemljišč za graditev in njihova zemljiška politika nasploh — kajti kakor hitro je zgrajena kaka stanovanjska soseska, so praviloma dolžne zagotoviti zgraditev šol, otroških vrtcev, potrošniških centrov, servisov, prostorov za družbeno življenje itd. Močno povečana stanovanjska graditev utegne postati tako prava nesreča za občinske blagajne. Pri tem imajo celo izračunano, da šele po sedmih letih stalnega bivanja v določeni občini zagotovi novi občan s svojimi prispevki občini toliko sredstev, da je možno začeti graditi take objekte. Zato ni čudno, da so v sedanjih razpravah močno poudarjali zahtevo, naj se občinam, ki so sicer pripravljene prevzeti temeljno mesto v stanovanjski graditvi in politiki nasploh, zagotovijo v samem sistemu stanovanjskega gospodarstva ustrezna sredstva za opravljanje tistih nalog, ki se na občino prenašajo, kajti kakor zagotavljajo v občinah, bi le-te ne mogle brez ustreznih materialnih sredstev zagotoviti uresničitev nalog, kakršne so predlagane v izhodiščih. Smeli bi potemtakem reči, da so občine sicer na splošno pripravljene prevzeti večje obveznosti glede regulativnih funkcij na stanovanjskem področju, hkrati pa si žele zagotoviti trdnejše pozicije tudi kot neposredni

nosilec stanovanjske politike. Vendar pa je treba k temu dodati, da so občine že doslej imele dokajšnje možnosti za regulativne posege na to področje, npr. glede formiranja prostih najemnin, določanja odnosov pri porabi najemnin za stroške upravljanja tekočega in investicijskega vzdrževanja ter amortizacije itd., pri čemer pa vseh teh pravic niso veliko uporabljale. Niti ena slovenska — čeprav tudi nobena jugoslovanska — občina ni sprejela odloka, s katerim bi lahko dovolila prosto oblikovanje najemnin za tista stanovanja, ki bi bila po svojem visokem standardu oziroma funkcionalnosti primerna za tako oblikovanje najemnin. Seveda pa bi občine mimo neposrednih zakonskih pooblastil v okviru svojih pristojnosti lahko nemalokrat več prispevale k boljšemu razreševanju stanovanjskega vprašanja v preteklosti. Večkrat so bile že doslej izražene zahteve, da bi morale biti stanovanjsko vprašanje tudi z ustreznim delom zastopano v razvojnih programih občin in delovnih organizacij. Praksa pa je ostala glede tega skoraj popolnoma neučinkovita. Pri zagotavljanju sredstev za odpiranje novih delovnih mest na stanovanja še vedno ne računajo. Na drugi strani pa so samoupravni akti nekaterih delovnih organizacij omogočili ne samo nesmotrno razprodajo družbenega stanovanjskega fonda — dokazovanje te trditve se zdi spričo notoričnih navedb v različnih časopisih v preteklosti čisto odveč — ampak tudi marsikatero razkošnejšo individualno hišo, kar seveda opozarja na to, da smo s sredstvi za razrešitev stanovanjskega problema v preteklosti tudi slabo gospodarili.

Za sklep tega razmišljanja kaže ugotoviti še to, da v obdobju stanovanjske reforme, ki jo štejejo od leta 1966 naprej, vendarle nismo uveljavili vseh ukrepov stanovanjske politike, kakršno nam je dopuščal veljavni sistem, uokvirjen bodisi z zveznimi (žal pretežno), bodisi z republiškimimi zakoni.

Izhodiščem za resolucijo o nadaljnjem razvoju stanovanjskega gospodarstva v SR Sloveniji, ki naj postanejo podlaga dopolnjenega sistema, očitajo nekateri že danes, da s predlogi glede organizacije in financiranja stanovanjske graditve spreminjajo sredstva v cilje, da preveč poudarjajo blagovni vidik prihodnjega razvoja tega področja, medtem ko ostajajo glede konkretizacije solidarnosti dokaj nebulozna. Še tako idealen sistem pa seveda lahko popolnoma izmaliči praktična politika. Sklep za prihodnost bi zato lahko najbrž bil: kljub najboljšemu sistemu, ki ga skušajo zagotoviti izhodišča resolucije, vendarle ne bo vse odvisno od sistema, marveč od naše konkretne politike in od odnosa do stanovanjskega vprašanja. Pri tem je več kot očitno, da stanovanjskega vprašanja ne smemo obravnavati kampanjsko, se pravi, samo vsakih nekaj let, pa čeprav takrat poglobljeno, marveč moramo sproti odpravljati pomanjkljivosti, ki se pojavljajo, in tudi po tej poti smotrno dograjevati sistem stanovanjskega gospodarstva.

Organizacija in spontanost¹

Znano je, da delavsko gibanje raste iz vsakodnevnega stihijskega izražanja zavesti o svojem obstoju, pravicah in možnostih. V trenutku, ko se to samozavedanje organizira, ko postane sila, ki pota in naravnost milijonov hotenj, tisočev prizadevanj in pričakovanj strne in usmeri k enotnemu cilju, ko jim da vsaj nekakšen, če že ne edini smisel, postane zgodovinska udarna sila. Zato najbrž ne more nihče oporekati dejstvu, da je bistvo in moč delavskega gibanja do revolucionarnega prevzema oblasti v dialektiki stihijske in organizirane samodejavnosti delavskega razreda. Stihijsko v tem pomenu besede nima nič skupnega s stihijskim v naravi. Neorganizirana samodejavnost desetstisočev delavcev je stihijsko delovanje v odnosu do delavskega razreda, ni pa to (vsaj ne popolnoma in vedno) naključna dejavnost v odnosu do delavca — posameznika, ki je umno človeško bitje. Množica posameznih avtomobilskih delov postane prevozno sredstvo le tedaj, če je povezana v celoto — kot avtomobil.

Organizacija oblasti delavskega razreda je eden od najbolj zapletenih pojavov v zgodovini človeštva. Za podkrepitev te trditve naj omenimo le eno njenih značilnosti: da je oblast v pravem pomenu besede, po drugi strani pa to spet ni, ker začenja od trenutka svojega nastanka že odmirati. Vendar bomo tu obravnavali predvsem odnos med stihijskim v gibanju delavskega razreda in organizacijo v novejših razmerah, ko postane ta razred politični hegemon v družbi.

Toda najprej postavimo temeljne relacije. Analiza se ne more izogniti obravnavi dveh zvrsti stihijnosti in njune medsebojne povezanosti. Prva je klasična stihijnost, stihijnost, ki se razodeva pri slehernem človeku v njegovih občutjih, pogledih in potrebah, ki jih tako rekoč nosi v sebi in ki se vsak dan izražajo na tisoče načinov ter se kot tisočero individualnih izpovedi zlivajo v eno strugo, ki ji v razvitih družbah pravijo politično razpoloženje, javno mnenje

¹ Pričujoči prispevek je del daljše in doslej še neobjavljene avtorjeve študije z naslovom »Dialektika spontanosti in organizacije«.

ali kako drugače. Zelo bi bili naivni, če bi menili, da tovrstna stihijnost nima nikakršnega bistvenega političnega pomena — ker da naj ne bi prispevala k strnjevanju razpoloženj, nazorov, iskanj itd., ker naj bi potemtakem njen vpliv na politiko sproti zvodeneval in ker bi naj bila zelo daleč od vplivne moči, kakršno bi ji omogočala strnjnost in usmerjenost. Gre torej za to, ali socialistična družba potrebuje usreditev in organizacijo omenjene stihije ali pa ju ne potrebuje. Seveda je zelo resno vprašanje, do kolikšne mere jo je sploh možno organizirati.

V drugo vrsto stihije sodi dejavnost, ki lahko zelo močno učinkuje in si med procesom navzema polorganizirane oblike. V to zvrst stihije sodijo na primer stavke, demonstracije in najrazličnejše manifestacije. V bistvu je tovrstno stihijsko gibanje v politični strukturi socialistične družbe le »višja« oblika primarnih stihijskih procesov. Do tega pride očitno tedaj, ko postane primarno stihijsko gibanje izredno intenzivno tudi po svoji moči — se pravi po moči svoje inercije — ter prehaja v polorganizirano javno nastopanje manjše ali večje skupine, dela neke skupine itd. Da bi odgovorili na vprašanje, katera je najbolj racionalna pot za integracijo tudi tovrstnega stihijskega političnega delovanja v obči politični proces, moramo najprej razčistiti s številnimi predsodki, ki so se kopičili že dolga leta nazaj.

Temeljni problem je v odnosu med stihijo in organizacijo. Ker pa je že sama organizacija kompleks zase, je treba raziskovanje tega odnosa nekoliko specificirati. Tu omenjamo samo glavne smeri: odnos med stihijnostjo in organizacijo kot celoto, organizacijo kot totaliteto, kot nemehaničnim kompleksom institucij in organizacij — vključno s pravili njihovega delovanja oz. s pravili njihove notranje strukture in organiziranosti; odnos med stihijnostjo in državno organizacijo, pri čemer ne smemo pozabiti, da gre, če stvar nekoliko poenostavimo, za proletarsko stihijnost in za proletarsko državno organizacijo (ki v bistvu ni državna organizacija v pravem pomenu besede); odnos stihijnosti do specifičnih oblik organizacije delavskega razreda, ki bodo še dolgo obstajale v socialistični družbenopolitični strukturi; in končno odnos med stihijnostjo in komunistično partijo, ki bo prav tako v socialistični družbi še dolgo veljala za eno od najvišjih oblik demokratične, prostovoljne organizacije delavskega razreda oz. delovnih razredov. Na tem mestu naj pribijemo, da je odnos med stihijnostjo in politično organizacijo kot totaliteto temeljnega pomena ne le za vsebino političnih odnosov, marveč tudi za bistvo in nadaljnji razvoj socializma.

Že na začetku naše analize naj poudarimo, da je spontanost ali natančneje naravna samoiniciativa ali samodejavnost delavskega razreda v zadnjih nekaj letih pritegnila pozornost politike in vseh drugih struktur socialističnih družbenih skupnosti. Verjetno gre za pojave dolgotrajnega kopičenja politične in socialne energije v razvoju delavskih razredov, ki si je poiskala — ko so vsaj delno

popustili dotedanji utesnjujoči okovi in okosteneli odnosi — svoj naravni izhod ali pa je, zgoščena zaradi lastnih pritiskov in protipritiskov na »organizirano« družbo, morala eksplodirati tako kot prihaja do eksplozij v naravi ali pa v prirodoslovno-znanstvenih laboratorijih. Resnična politična teorija in praksa socializma bi postali vsekakor antihistorični, če bi zamižali pred izkušnjami, ki jih prinaša gibanje spontanosti teh nekaj zadnjih let. In če je nujno, da iz teh izkušenj izluščimo vsaj en bistven in daljnosežen sklep, potem naj bi bil takle: spontanosti se ne dá — tudi če bi hoteli — izločiti iz obče-družbenih političnih struktur socialistične družbe. Ergo, celo ob predpostavki, da v spontanosti prevladujejo iracionalni in destruktivni elementi (ta predpostavka pa je logično in realno-politično nevzdržna), mora politični sistem socializma najti moči, metode in sredstva, da to spontanost absorbira, da jo torej usmerja, ločuje destruktivno od pozitivnega ter slednje vključuje v splošni ustvarjalni tok. Vsrkavanje in usmerjanje spontanosti pa je docela nezdružljivo z uporabo politične sile. Táko ravnanje bi bilo vse prej kot pa dokaz politične in splošne stabilnosti celotnega sistema. Nasprotno: uporaba politične sile bi bila sintetični izraz nesposobnosti sistema, da bi zajel vso energijo, ki jo vsebujejo njegovi temelji. To ne bi kazalo na njegovo zrelost in popolnost, kot se na prvi pogled morda dozdeva, marveč nasprotno na njegovo nedoraslost v eni od bistvenih točk.

Socializem gradi ne le zaradi svoje tradicije (ker se rojeva iz spontanega gibanja delavskega razreda in drugih delovnih razredov) in ne le zaradi splošne demokratične usmerjenosti (ker je kot množično gibanje delovnih razredov *ipso facto* že po naravi avtentična demokracija), marveč tudi zaradi taktičnih in strateško-političnih razlogov pozitiven odnos do spontanosti. Morda je celo napačno, če govorimo o »odnosu« med socializmom in spontanostjo, saj postaja v avtentičnem socializmu spontanost njegov bistveni sestavni element, del njegove narave. Stopnja integracije elementa spontanosti postaja v socialistični politični biti merilo za avtentičnost socializma.

V čem je potemtakem bistvo?

To vprašanje si lahko zastavimo najprej v zelo splošni obliki: ali se lahko neka politična organizacija, ki se razglašá za personifikacijo organizirane volje delavskega razreda, že zaradi svoje narave upre naravnemu in spontanemu gibanju, ki se prebija skoz številne prepreke v družbeni strukturi in ki izvira iz življenjske realnosti samega delavskega razreda? Že preprosto logično mišljenje se upira, da bi temu pritrdilo. Pritrdilni odgovor bi vseboval globoko protislovnost; četudi bi morda to protislovnost lahko v sistemu logičnega mišljenja presegli in premagali, bi nam to v zapletenem realnem življenju prav gotovo spodletelo. Odločno vztrajanje, da ima uradna politična organizacija pravico, da se spontanemu gibanju delavskega razreda upira, da ga ne upošteva ali da nanj izvaja pritiske, vsebuje globoko nezaupanje v zgodovinsko zrelost in racionalno usmerjenost tega razreda. S tem je izražen dvom tudi v samo

politično organizacijo delavskega razreda ter v revolucijo, iz katere ta organizacija neposredno izhaja — saj je tudi njun prazvor spontano gibanje delavskega razreda in drugih delovnih razredov. Čisto neupravičeno in nelogično bi bilo sklepanje, da je delavski razred v predrevolucijskem obdobju bolj racionalno usmerjen kot razred v porevolucijski dobi, ko se del njegovih pobud uresničuje tudi prek njegove politične organizacije (če uporabimo ta termin v najširšem smislu). Tako sklepanje bi lahko samo dokazovalo, da se je začela politična organizacija oddaljevati od svoje socialne baze, praktična aplikacija pa izražati raven tega odmika in globino že uresničenega procesa. Čisto razumljivo ves ta pledoaje niti za hip ne pomisli ali sklepa, da v spontanem gibanju delavskega razreda in drugih delovnih razredov ni prav nič iracionalnega.

Taka trditev, pa naj bi se nanašala prav toliko na spontano samodejavnost kot na organizirano gibanje, bi bila absurdna. »Nezmotljivost« je pridržana le za onostranske mistifikacije in za njihove nadomestke v realnem družbenem življenju — pa naj so personificirani v monarhu ali pa v kultu partijskega voditelja. Delavski razred si ni nikoli domišljjal in si ne domišlja, da je v oceni zgodovinskega položaja nezmotljiv. Dejansko ima prav toliko »pravice«, da dela napake in sprejema neustrezne sklepe, kolikor so je imeli vladajoči razredi pred njim. Napačnim sklepom seveda slede tudi neustrezne posledice, njihovo breme pa vedno nekdo nosi. V našem primeru se prvokrat v zgodovini dogaja, da neustrezne posledice napačnih sklepov občuti samo razred, ki je napačne sklepe sprejel. Ta zgodovinska okoliščina mora vplivati na pogostnost napačnih sklepov.

K načelno pozitivnemu odnosu do spontanosti in spontanega navaja tudi odgovor na vprašanje: ali je sploh možna taka politična organizacija, ki bi lahko do popolnosti izrabila vse možnosti politične iniciative? Vprašanje lahko še natančneje izrazimo: ali je enotna (homogena) podlaga neke politične organizacije dejavnik, ki spodbuja ali zavira možnosti za vsrkavanje množice političnih pobud, potreb in interesov (tu seveda lahko odmislimo vse tisto, kar je z veliko gotovostjo razglašeno za splošni interes)? Čisto zanesljivo lahko na prvo vprašanje ali na prvi del splošnega vprašanja odgovorimo negativno. Nobena — še tako popolna — politična organizacija ni zmožna, da vsrka politični interes v celoti. Glede tega zbuja totalitarne politične organizacije le vtis *popolnih* organizacij, dejansko pa so glede tega vprašanja zelo enostranske. Najbolj demokratični režimi v času demokratske eksplozije ne snujejo svoje organizacije zato, ker bi bili prepričani, da se lahko v njej najpopolneje uresniči demokratično bistvo, marveč zato, ker jih k temu sili večja racionalizacija. Tudi zelo popolna organizacija v polivalentnem smislu ne more zagotoviti sinteze tisočkrat bolj polivalentnega socialnega življenja. Politična organizacija, ki obsega celotno družbo (ki je socialno relativno homogena in teži k še večji homogenosti), v političnem smislu pa temelji na nekonkurenčni

podlagi, ustvarja iluzijo, da teži k vseobsežnosti. V bistvu je taka politična družba v enakem razmerju, kolikor bolj utesnjuje svojo občesocialno in politično bazo, manj vseobsežna, ker ji ne uspe najti metod in sredstev (kasneje tega tudi ne želi več), da bi zajela družbeno in politično energijo, ki priteka iz neposrednega življenja in njegovih tokov.

Vsekakor pa je razlika med drobno spontananim in spontananim, ki se uveljavlja v eksplozivnih preobrazbah, le razlika v obliki, ne pa v vsebini. Neka spontana negativna reakcija v obliki protestnega pisma proti nekemu političnemu ukrepu se prav gotovo po vsebini ne more razlikovati od podobne kolektivne reakcije v obliki javnega protesta na ulici. Zato ne verjamemo, da se odnos politične organizacije do prve oblike spontanosti lahko bistveno razlikuje od njenega odnosa do druge oblike. Pravilno bi bilo, da bi govorili o odnosu samega delavskega razreda, ki sprejema ustavo o družbeni in politični ureditvi, če mu seveda te pravice z različnimi manipulacijami niso odvzeli. Vsekakor je delavski razred tisti, ki dokončno odloča o odnosu do spontanosti; in skoraj ni verjeti, da bi ta razred glede tega deloval bolj restriktivno, kot pa je nujno potrebno za javni red in ureditev kot najsplošnejša pogoja za obstoj družbe.

Spontanost nosi torej v svojem bistvu pozitivne lastnosti intenzivnega, preventivnega in učinkovitega popravka institucionalizirane družbenopolitične organizacije. Zato jo moramo priznati in vključiti v družbenopolitični sistem socializma. Iz tega sledi tudi nuja, da se možnosti restrikcij čimbolj omeje. Učinkovitost spontanosti (kot neposredni vpliv) bo v premem sorazmerju s širino možnosti, da se izrazi. Verjetno lahko glede tega postavimo splošno načelo: ne poznamo področja politične dejavnosti, na katerem bi smeli delavski razred (posameznike, skupine ali celoto) izključiti ali v fazi pripravljavanja ali sprejemanja političnih sklepov in odločitev. Poudarek je na spontani udeležbi, ker je organizirana udeležba sama po sebi razumljiva. Prav tako pa je tudi gotovo, da absolutna svoboda v izražanju spontanosti ni nič drugega kot ena od fikcij, ki vse hitreje prežemajo človeka, zgubljenega v brezmejnem morju političnih manipulacij. Doslej največje spontano gibanje — kitajska kulturna revolucija — je hkrati tudi eno od najbolj organiziranih množičnih gibanj, kar jih sodobna politična zgodovina in zgodovina nasploh poznata. V njej je prav toliko spontanosti kolikor (v mejah možnosti) čisto natančnega usmerjanja. Prekinitve dela, do katerih v zadnjih desetih letih prihaja v jugoslovanskem političnem življenju, so bolj spontane kot pa začetki kulturne revolucije — vendar pa je pomen kulturne revolucije za razbijanje naših dogem okoli spontanosti neprimerno večji kot pa vpliv prekinitve dela.

Vsa dosedanja razglabljanja pa nas v ničemer ne navajajo k sklepu ali prepričanju, da je spontanost imuna pred politično bolehnostjo, ki ji pravimo manipulacija. Če politične organizacije in njihovi subjekti manipulirajo z voljo delavskega razreda in njegovimi

realnimi interesi, da jih tolmačijo po svoje in mistificirajo, prihaja do manipulacij s spontanostjo in njeno celotno strukturo prek zlorabljanja čustveno razvnetih stanj, ki jih lahko zanetijo obrobni vzroki ali pa nakopičeno nezadovoljstvo s preteklo politiko v celoti ali pa s posameznimi rezultati te politike v nekaterih slojih. V prvem primeru izvaja manipulacijo vodilna skupina, ki se naslanja na celoten obstoječi aparat, v drugem primeru pa skupina, ki praviloma ni na oblasti, ima pa nekatere zahteve in politične ambicije. Mehanizem za manipuliranje je v obeh primerih isti. Njegova glavna značilnost je dezinformacija ali nepopolna informacija, ki ustvarja pri ljudeh napačno sliko o stanju in s tem tudi spreminja tok energije, ki je v spontanem gibanju, k napačnim ciljem. Vendar so najgloblje korenine manipuliranja s spontanimi akcijami delavskega razreda v sami strukturi delavskega razreda. Znano je, da delavski razred, ki je bil stoletja ekonomsko zaslužjen, socialno in kulturno odrinjen, ni idealno komponirana socialna skupina, v kateri bi se lahko vsak posameznik ali vsi njeni deli že zato, ker pripadajo razredu, ki mu je zgodovina določila važno vlogo, vedno in do konca instinktivno ali zavestno opredeljevali ter se tako obranili pred manipulacijo — pa naj jo izvajajo deformirane politične organizacije ali pa druge skupine, ki hočejo izkoristiti socialni položaj in moč delavskega razreda.

Spontanost se pojavlja — če stvar nekoliko posplošimo — na dveh ravneh: na ravni posameznih delov družbene strukture in na nacionalni ravni oz. na ravni celotne družbene skupnosti. Analiza njene vsebine dokazuje, da ni bistvenih razlik med ravnemi možnega spontanega delovanja. Vsekakor je »mehanizem« za izražanje spontanosti veliko enostavnejši v prvem primeru kot pa v drugem, kar pa je spet odvisno od vzroka za spontano gibanje. Tako na primer en sam protest proti konkretnemu in drastičnemu primeru nepravilne sodne odločitve lahko prav tako naglo zrevoltira celotno družbeno skupnost ali pa vžge strasti v majhni lokalni skupnosti, medtem ko bo prišlo do prekinitve dela zaradi nezadovoljstva z neko prvino ekonomske politike verjetno veliko laže v manjši skupnosti. Prekinitev dela v nacionalnem obsegu (recimo zaradi iste prvine ekonomske politike) bo — če že ne nemogoče — vsekakor izredno zapleteno dejanje.

Če s spontanostjo označujemo vsako delovanje, ki hoče razrešiti neki socialni problem v družbi mimo rednih institucij, mimo rednega političnega življenja, ker so redne institucije okorne ali nesposobne, ker resnično življenje ne trpi odlašanja, in če je mehanizem za uveljavljanje spontanosti v nacionalnih razmerjih izredno zapletena stvar, si moramo zastaviti še nekaj vprašanj: ali ni potrebno, da nekatere zvrsti spontanosti postanejo redne, če domnevamo, da so lahko pomembne za nacionalno življenje in — ali tako urejanje ni v bistvu tudi že sprememba narave in biti spontanosti? Pri odgovoru na ti vprašanji bi morali izhajati iz tehle predpostavk

ali zahtev: delavski razred sam oblikuje politični sistem, v katerem uveljavlja svojo politično eksistenco. Spontanost postaja sestavni del politične strukture v najširšem smislu — ker strogo institucionalizirana politična organizacija ne more zajeti vse politične energije. Delavski razred ne določa vnaprej oblik spontane dejavnosti — vendar mora v političnem sistemu zagotoviti pravico do spontanega delovanja čeprav v najbolj splošni obliki. Spontano delovanje je nedvomen korektiv političnega življenja v organizaciji in delovanja prek organizacije, v bistvu torej dejavnik racionalizacije. Če se brez ustreznih določb spontano delovanje v nacionalnih okvirih ne sme uveljavljati oziroma obstajati, potem bi bilo res bolje, če bi ga z ustreznimi regulativi navajali k institucionalizaciji, kar bi delno spremenilo tudi njegovo naravo. Dejansko bi že zelo splošna regulacija spontane dejavnosti — brez te jo birokratska struktura lahko vedno razglasi za protipravno in jo zaduši — bila dejanska institucionalizacija spontanosti.

Odnos državne organizacije in ideološkopoličnih struktur do spontanih pobud delovnih razredov štejejo za izredno pomembno razmerje. Oblikovanje ideološkopolične platforme in praktične državne politike sta dva najvažnejša tokova političnega življenja v družbi; zato bi integracija spontane iniciative v ta dva temeljna tokova pomenila, da ji odpiramo najširša vrata v politično življenje.

V teh odnosih je ne glede na formalne proklamacije tudi čisto naravna logika. Seveda je temeljna predpostavka, ali ideološkopolična struktura spontanost kot možni racionalni element občega razvoja sprejema ali zavrača. Pozitivna odločitev je prvi pogoj, da se spontanost izoblikuje in najde ustrezno mesto v politični strukturi. Zavračanje, ki je zelo očiten znak fetišiziranja moči državno-politične organizacije in očitno znamenje njene zbirokratiziranosti, spontanosti *a priori* zapira vse praktične možnosti. Vendar ni sile, ki bi lahko nakopičeno nezadovoljstvo delovnih množic dolgo zadrževala v sponah neke ideološkopolične teze ali nekega državno-pravnega regulativa. Pride trenutek, ko nakopičena energija izbruhne ter si nezadržno utira pota. Tudi s tem spoznanjem ponovno odkrivamo nujnost, da spontanost vgrajujemo v strukturo političnega življenja in odnosov. V eksplozijah nezadovoljstva, pa naj imajo tudi pobudniško vlogo, prevladuje predvsem destruktivna energija. Ta se ne izraža le v nekoristnem trošenju sredstev v neposrednem spopadu, marveč posredno tudi v moralni sferi: vsaka stihijska eksplozija nezadovoljstva ne ruši le mitov o skladnem razvoju socialistične družbe, marveč zamaje — četudi le začasno — v milijonih ljudi zaupanje v sam socialistični sistem, zaupanje, ki je raslo desetletja in stoletja in ki ga lahko spet obnovimo le s podvojenimi praktičnimi prizadevanji (kar je seveda spet dobra stran vpliva stihijskih eksplozij); vsaka državno-politična organizacija — pa naj je še tako liberalna in demokratično organizirana — se na eksplozijo nezadovoljstva odzove najpogosteje tako, da se opre

na elemente sile — vsaj v določeni fazi eksplozivnega stanja. Oživiljeni mehanizem sile momentalno res deluje kot politični stabilizator, toda negativne posledice v perspektivi so veliko bolj boleče in daljnosežne. Poleg drugih je zelo pomembno dejstvo, da dobe spodbudo prav tiste sile, ki se v okviru politične organizacije zavzemajo za večjo uporabo nasilja, ne pa za razvoj demokratičnih mehanizmov.

Če je v ideološkopolitični strukturi in v ugodnem idejnem in političnem ozračju nastal prostor za uveljavljanje spontane iniciative, potem že prej omenjena logika deluje v tehle smereh: spontana iniciativa ima večje možnosti za samointegracijo v politično življenje in odnose v demokratično decentralizirani politični organizaciji kot pa v centralizirani politični strukturi. V mejah centralizirane politične strukture se spontana iniciativa uveljavlja leže in popolneje, če je ta struktura — četudi centralizirana — demokratična. V nedemokratično organizirani centralizirani politični strukturi ali v formalno demokratični strukturi se iniciativa, spontanost in njune akcije ne morejo uveljaviti — razen kot eksplozije nezadovoljstva. Tedaj seveda nastopijo vse baterije državne organizacije z izredno daljnosežnimi posledicami.

Táko razsojanje temelji na tehle dejstvih: v demokratični decentralizirani politični družbi je izredno veliko javnih zadev v pristojnosti demokratičnih decentraliziranih organov in institucij. Filozofija demokratične decentralizacije izhaja iz domneve, da bodo demokratični decentralizirani organi in institucije praviloma sprejemali v mejah svojih pristojnosti veliko pravilnejše odločitve, ker so tesneje povezani z življenjem ter z realnimi interesi delavskega razreda (če gre za socialistično družbo oziroma za družbo s socialistično usmeritvijo) in ker so v demokratični atmosferi in konstelaciji ti organi in institucije pod neposrednim nadzorstvom delavskega razreda. S tem zavzame v filozofiji demokratične decentralizacije spontana iniciativa v bistvu osrednje mesto. Demokratični decentralizirani organi potrjujejo realizem svojih akcij v vsakodnevnem stiku s spontano iniciativo, pri tem pa se izogibajo neposredni negativni konfrontaciji z interesi delavskega razreda, ki ima v tem procesu družbeno nadzorno funkcijo.

Ta razmišljanja temelje na tehle logično-političnih argumentih: demokratična decentralizacija je v bistvu pot za vsrkavanje spontane iniciative, pa naj se pojavlja v eksplicitni obliki (zahteve, konkretna kritika, konkretni predlogi itd.) ali pa v implicitni obliki (kot možnost za razčiščevanje odgovornosti za tako ali drugačno politiko) — če ima potencialna iniciativa v zapletenih političnih odnosih vlogo preventivnega sredstva. Toda domet te logike se ne more zaustaviti na tej točki. To bi v bistvu pomenilo, da spontani iniciativi kot sredstvu za racionalnejše sprejemanje političnih odločitev rujemo korenine. Moč spontane iniciative je v njeni formalni in dejanski možnosti, da se izrazi neposredno kot množična reakcija

nezadovoljstva ali zadovoljstva. Brez te možnosti bodo institucionalizirani organizmi — pa če so še tako demokratično zasnovani — v vsakodnevnem življenju in praksi na to iniciativo kmalu pozabili. Tak odnos pa ni nič drugega kot izraz birokratizacije, ki zlahka vzkljuje, ko pa se razširi, jo je izredno težko izkoreniniti. Možnost neposrednega izražanja spontane iniciative bodisi v pozitivni bodisi v negativni obliki je veliko večja v manjših družbenih skupnostih (delovni kolektiv, občina) kot pa v nacionalni razsežnosti. In dejansko je možnost neposrednega izražanja spontane iniciative v nacionalni razsežnosti v negativnem sorazmerju z možnostjo, kakršno ima za permanentno, posredno in neposredno uveljavljanje v temeljnih celicah demokratične decentralizirane politične družbe — čeprav je čisto razumljivo, da bi morali biti tudi nacionalni in vsi skupni demokratični politični organi pod vplivom take spontane iniciative.

Meddržavna kurtoazija ali mednarodno kurtizanstvo?

I

Po mednarodnem pravu imajo države v medsebojnih odnosih med drugimi pravicami tudi pravico do časti in dostojanstva, tej pravici pa ustreza dolžnost vsake države, da varuje ugled druge. Pravica do časti in dolžnost njenega varovanja se izražata še zlasti ob obiskih tujih državnih poglavarjev. Na splošno so določbe, ki prepovedujejo napade na čast drugih držav in posebej na dostojanstvo njihovih najvišjih predstavnikov, uvrščene tudi v notranji pravni red posameznih držav; tudi naš kazenski zakonik določa med drugim, da se kaznuje vsakdo, ki »izpostavi porogu tujo državo, njeno zastavo ali grb« (175. čl. k. z.) ali ki »krši čast in ugled poglavarja tuje države« (176. čl. k. z.). Omenjene določbe imajo glede na tujo državo, s katero se vzdržujejo diplomatski stiki, polno veljavo celo tedaj, če njenim organom lahko pripisujemo postopke, ki prihajajo navzkriž z normami mednarodnega kazenskega prava in z njemu ustreznimi predpisi domače kazenske zakonodaje.

Poleg obveznih pravil veljajo med državami, ki so v normalnih stikih — podobno, kakor je to v običajnih medčloveških odnosih — tudi pravila vljudnosti, pravila mednarodne kurtoazije. Tako se npr. spodobi, da tujega državnega poglavarja pričaka v glavnem mestu domači državni poglavar in da državni organi takemu gostu sploh izkažejo časti, ki mu gredo po ceremonialu.

V skladu s politiko aktivne miroljubne koeksistence se naša država ne zadovoljuje niti s pravili običajne vljudnosti, ampak razvija, kolikor le more, z drugimi državami še tesnejše, prijateljske odnose. Pri tem izhaja iz stališča, da ji taka politika omogoča, da z večjim vplivom znižuje mednarodno napetost in se bojuje proti kršitvam mednarodnega miru. Zaradi dobrih odnosov seveda ne bo zatajevala načel, ki jo vodijo; zavzemala bo tudi odkrita stališča do postopkov druge države, ki prijateljstvo kalijo, ali pa njo samo bodisi neposredno bodisi posredno — npr. z vnašanjem nemira v mednarodne odnose — celo ogrožajo. Prijateljstvo je torej lahko tudi prijateljstvo z resnimi pridržki, zadržano prijateljstvo.

Po navedenih pravilih in načelih spoštovanja in vljudnosti se ravna država s svojimi organi v meddržavnih odnosih. Glede svojih državljanov, ki niso njeni organi, pa je država moralno in pravno odgovorna le tedaj, če ni storila zakonodajnih in drugih ukrepov, ki so potrebni za to, da prepreči napade na čast in dostojanstvo tujih držav in njihovih predstavnikov. Koristi lastne zunanje politike — ne pa pravne ali moralne obveznosti do tujine — bi seveda mogle državo napeljati še k celi vrsti drugih ukrepov, ki naj bi zagotovili čim večjo skladnost obnašanja državljanov z njenimi dobrimi odnosi z drugimi državami. Vendar bi bila taka politika, ki ne bi temeljila na prepričanju in na svobodi prepričanja državljanov, ampak na oblastvenih posegih v njihove ustavne svoboščine, na trhlih nogah. Podpora državljanov državni politiki je lahko le rezultat politične dejavnosti, ne pa oblastvenega prisiljevanja.

Iz vsega tega sledi, da tudi udeležba množic pri sprejemanju tujega državnega poglavarja nima nobene zveze s kakršnokoli obveznostjo države do tujine niti ne s pravno obveznostjo državljanov v demokratični državni skupnosti. Sledi prav tako, da gre pri udeležbi in pri obnašanju ljudi za politično manifestacijo (ali demonstracijo), ki kot taka, dokler se drži okvirov pravnega reda, ne prizadeva državnih organov, ampak je stvar političnih gibanj in institucij; tudi če so »na oblasti«, take institucije niso oblast z njenimi posebnimi oblikami delovanja. Od njihove usmerjenosti in od njihove dejavnosti je navsezadnje odvisno, koliko bodo državljanji oziroma razni socialni sloji ustavne svoboščine uveljavljali tako, da bodo politiko svoje države podprli ali pa ji nasprotovali.

II

Čemu vsa ta razglabljanja, čemu trkanje na odprta vrata, ko so stvari že dolgo jasne? In vendar niso. Na šestnajsti seji CK ZKS je predsednik v svojem referatu poudarjal »še vedno navzočo paralelnost v delu državnih in družbenih institucij«¹ in tudi v razpravi se je izrazila potreba po »distinkciji med državno politiko in politiko družbenopolitičnih organizacij«²; posredno so se tega vprašanja dotaknili tudi drugi udeleženci. V isti razpravi pa se je pod videzom strokovnega lotevanja in argumenta vtihotapilo tudi stališče, ki zgornjemu prikrito, vendar pa v samem bistvu nasprotuje, ima pa prednost, da nima zgolj deklarativnega, ampak operativni značaj; zato je sposobno, da — v zvezi z nekaterimi podobnimi stališči o drugih vprašanjih in na različnih področjih — vpliva na praktično »izvajanje« načelnih izhodišč, tako da jih sproti uničuje.

Ko govori o obisku predsednika ZDA Nixona v Beogradu, ima, če me spomin ne vara, Jože Smole prav, ko v avtoriziranem tekstu svoje razprave trdi, »da je bila v Jugoslaviji stalna praksa, da smo

¹ F. Popit, Komunist, 9. 10. 1970, priloga, str. 2.

² J. Kocijančič, prav tam, str. 25.

vsakega državnika sprejeli na tak način (kot Nixona, S. P.) s pozivom Socialistične zveze³ prebivalstvu. Če se »način« nanaša samo na poziv, trditvi ne moremo ugovarjati. Ostane odprto vprašanje osebka: kdo smo tisti, ki »smo«? Jugoslovani s socialistično zvezo, ali država prek socialistične zveze? V slednjem primeru bi bila socialistična zveza instrument države, v prvem pa kaže, da to ne bi bila.

Iz nadaljevanja sledi, da ta dilema ni važna, ker bi se morala Socialistična zveza po Smoletovem mnenju tudi v prvem primeru ravnati po načelih, ki veljajo za meddržavne odnose: »Mi ne moremo delati diskriminacije v odnosu do enega državnika. Če delujemo s stališča aktivne koeksistence in sodelovanja z vsemi državami ne glede na družbene ureditve, sodelovanja na osnovah enakopravnosti, potem ne moremo delati diskriminacije, ker potem je veliko vprašanje, kje bomo postavili ločnico, kar zadeva odnos do tega ali onega državnika, do te ali one države.« Tudi ne glede na pomen posameznih besed je iz celotnega smisla izvajanj razvidno, da Jože Smole brez pridržka sprejema pravna in vljudnostna načela v meddržavnih razmerjih kot splošna načela, ki naj veljajo tudi za odnos državljanov do tujih državljanov in držav.

Na ta način dobi med drugimi tudi načelo nediskriminacije med državami novo razsežnost: iz zgolj mednarodnopravnega načela postane tudi načelo politične nediskriminacije. S tem pa se v bistvu spremeni njegova vsebina, s tem smo zares v Smoletovo veselje zgubili vsako »ločnico, kar zadeva odnos do tega ali onega državnika, do te ali one države«.

Načela mednarodnega prava in pravila mednarodne kurtoazije ne izčrpujejo zunanje dejavnosti države. So predvsem okvir, ki določa način in oblike, ki jih država upošteva, ko izraža svoje vrednotenje mednarodnih pojavov ter skuša v skladu s tem vrednotenjem vplivati na ravnanje drugih držav; v te oblike vnaša torej politično vsebino, v teh okvirih izvaja torej svojo politiko. Tudi ob Nixonovem obisku je naš državni predsednik v primerni obliki, ki jo narekujejo omenjena načela in pravila, svojemu gostu celo v zdravici znal navsezadnje povedati, kar mu gre.

Ko bi izvajali načelo politične nediskriminacije, pa bi vsako politično akcijo oropali njene vsebine. V političnem življenju ima tudi politika brez politične vsebine svojo politično težo, je tudi nepolitika hočeš nočeš — politika. Samo kakšna politika? »Vljudnostne« ovacije množic predstavniku države, ki v svoji zunanji politiki krši načela aktivne miroljubne koeksistence, pomenijo tako »dosledno« uporabo teh načel, da prehaja ta uporaba v svoje nasprotje.

V primerjavi z današnjimi prizadevanji, da bi z uvajanjem novih organizacijskih oblik omogočili čim večjo ustvarjalno vlogo ljudstva pri oblikovanju zunanje politike, bi uresničevanje načela politične nediskriminacije utrjevalo pot nazoru, po katerem naj bi bila zu-

³ Prav tam, str. 15; tako tudi naslednje navedbe.

nanja politika izključna stvar države in njenega aparata, medtem ko bi ljudstvu ostala lupina brez jedra: oblike državne diplomatske dejavnosti bi postale vsebina zunanje-političnih manifestacij množic. Tak sistem ne bi mogel družbenopolitičnim organizacijam priznavati niti že presežene vloge državnih transmissijskih organizmov.

III

Res je, vselej smo spodobno sprejemali tuje državne predstavnike, če so že bili naši gostje, in tako je tudi prav. Nismo se zgražali nad tem, če so občinski možje, ki so oblast, mesto odevali tudi v tuje zastave. Toda pri tem smo navadni ljudje imeli posluš za — politično diskriminacijo, zlasti za razlike med tujo in svojo politiko. Nekatero goste smo sprejemali z vidno zadržanostjo, druge smo počastili s svojimi zastavicami in s tem hkrati izražali svoje zaupanje in podporo politiki svoje države, pri tretjih smo z našimi in njihovimi zastavicami poudarjali istovetnost njihove zunanje politike z našo v vseh bistvenih vprašanjih. Vse kaže, da je bila mera v Beogradu prekoračena, še večji greh pa bi bil, če bi iz spodrsaljaja napravili pravilo.

Temeljna politična orientacija, združena s čutom za stvarne vsakokratne koristi in potrebe, je bila značilna za naše ljudstvo v novejši zgodovini. Kritična solidarnost, ne pa zanesenjaštvo, je med vojno odlikovala tudi preproste ljudi v njihovih odnosih do predstavnikov zavezniških armad; delna izjema, rezultat dolgoletnega bolj ali manj upravičenega zaupanja, ni sprevrgla pravila. Naši ljudje so se znašli tudi ob usodnih zasukih in v razmerah, ko ni bilo ne časa ne sredstev za »pripravo terena«. V oblikovani zavesti in v odkriti besedi o naših pogledih kmalu po vojni sta bili, če sta ju spremljali obveščenost v politiki in znanje v stroki, njuna moč in širina, s slednjo pa tudi naša odprtost za mednarodno sodelovanje na vseh področjih.

Tovariš Smole se zaveda težav, na katere bi naletelo uresničevanje načela politične nediskriminacije na naših tleh. Še najlažje bi bilo pri nedorasli mladini, kateri bi lahko z barvitostjo tujih zastavic v njihovih ročicah in z drugim bliščem vcepili »zgolj čustveno obravnavanje težkih mednarodnih problemov«. Tega sicer ne pravi v tej zvezi, lahko pa sklepamo na to iz njegovega odobravanja preteklih dogodkov in zlasti iz zahtevnih nalog pri osveščanju ljudi, ki se očitno lahko nanašajo samo na odrasle občane.

Po njegovem mnenju »javno obravnavanje naše zunanje politike zahteva visoko kvaliteto, veliko večjo od dosedanje... Potrebni niso samo ažurni odgovori, temveč je potrebno vsakodnevno temeljito in vsebinsko bogato tolmačenje in obravnavanje mednarodnih problemov in naših stališč... V poglobljenem razpravljanju mednarodnih problemov imajo vsekakor ogromno vlogo naš tisk, radio in televizija. Toda to po mojem mnenju še ne pomeni, da lahko opravijo vse naša komunikacijska sredstva sama in da ni potrebna temeljita poli-

tična dejavnost organizacij Zveze komunistov, Socialistične zveze in drugih družbenopolitičnih organizacij.«

To so brez dvoma velikanske naloge, ki bi zahtevale čas, napore, visoko kvalificirane kadre in najbrž tudi veliko denarja. Pri naporih pa verjetno bolj fizično kondicijo kot intelektualne zmogljivosti. Ne gre mi namreč iz glave usoda premnovega aktivista ob natančno enakih, stalno ponavljajočih se zahtevah v naši polpreteklosti, podobna usodi znanega španskega junaka, ki so se mu od pičlega spanja in obilnega branja materialov — ne vem, če tudi od večnih sej — izsušili možgani. Ali smo pozabili, kako je bilo tako vse utrujajoče delo obratno sorazmerno z učinki?

Sem za vse predlagane oblike, toda podrejene smotrnosti resnično politične akcije. Ta pa zahteva poleg jasne smeri in zaradi jasne smeri predvsem obvladovanje danes še slepo delujočih vzvodov dejavnosti, ob tem pa še prav posebno širok in v načelu neomejen razpon informacij z običajnimi sredstvi obveščanja, čut odgovornosti do naše javnosti in čim manj poučevanja.

IV

Vse to seveda ne leti na tovariša, s katerim polemiziram. Delal bi mu krivico, če bi mu v smislu izvajanj v prvem delu tega sestavka pripisal namen, da nadomesti politično akcijo z državnim prisiljevanjem. Vse njegove misli, ki sem jih navedel, govore proti temu. Ne gre za namene pri stališčih, gre za posledice stališč. Istovetenje opisanih (ne)političnih načel, ki naj bi veljala za socialistično zvezo in za državljane, s pravnimi načeli, ki prodirajo v sodobno mednarodno pravo in so zapisana v naši ustavi, ki pa veljajo za državo, bi postavljalo vse tiste, ki se po njih ne bi ravnali, v položaj kršilcev prava. Slaba bi bila tolažba, da jih ne bi zadela kazen, ker pač v teh primerih (še?) ni predpisana kazenska sankcija.

Še dosti večjo krivico bi delal Jožetu Smoletu, če ne bi navedel, da je odkrito in odločno izrazil svoje simpatije do žrtev ameriške agresivne politike. Tudi tu ne gre za dobre namene, o katerih ni nobenega dvoma, ampak za praktične posledice »teoretičnega« izhodišča. Ne da bi podcenjeval odmevnost njegovega glasu v našem prostoru, se mi zdi, da je za zunanji svet pomembnejši glas množic. V tej luči pa bi lahko vse naše sočutne besede zvene kot tarnanje v domačem krogu, medtem ko bi bili za ulico, v skladu z načelom politične nediskriminacije, vsak čas pripravljeni nadeti si veder obraz in — ne zavzeti se za, to ne, ampak samo — kazati, da se zavzemamo za temu ustrezna, vseskozi »pozitivna« stališča.

Končno bi rekel, da imam slabo vest, ker sem, zgrožen nad obilnostjo in težo nalog, ki naj bi bile pred nami, vendarle nekoliko pretiraval. Načelo politične nediskriminacije je operativno načelo in če bi ga sprejeli, bi obveljalo za vse nadaljnje primere, kar bi v marsičem olajšalo prihodnje delo. Če je bil prvi primer nekoliko nevesečen, bi bili drugi dosti lažji. Po pravici povem, če rečem, da

pozdravljam misel, da bi ob morebitnem obisku tudi glavarja kato-
liške cerkve »sprejeli na tak način s pozivom Socialistične zveze«,
saj »res ne moremo delati diskriminacije v odnosu do enega držav-
nika«. Za to imam za tak primer sicer še svoje posebne, ne kur-
toazne, ampak politične razloge: gre za državnega poglavarja majhne
države, ki se izjavlja proti politiki sile in, kakor dandanes vse kaže,
dela za svetovni mir.

Samo nekaj me moti. Raje bi videl, ko bi celo v tem primeru
zagovorniki politične nediskriminacije — ki bi se brez diskriminacije
manifestativno družili s tistimi, ki bi prihajali z drugih poti in z
drugačnimi gesli — uveljavljali svoje poglede sami in ne na čelu
množic.

Mene ne bo zraven, težko prenašam hrup. In trpim za pomanj-
kanjem prave vne-me. ■

Jože Zemljak

Problemi tranzitnosti slovenskega ozemlja

(Prispevek k razpravi o gospodarskem konceptu razvoja Slovenije)

V zadnjem času pri nas na široko razpravljajo tako o bližnjem sred-
njeročnem planu kakor tudi o dolgoročnem konceptu razvoja Slo-
venije.

V tej razpravi so se že v marsičem razjasnili še do včeraj šte-
vilni nejasni pojmi iz teorije planiranja. Zdi se mi, da je danes že
splošno priznано, da planov ni mogoče delati samo na vrhu, temveč
da je podlaga vsakega planiranja predvsem spodaj, to je v tovarnah,
podjetjih, regijah, predvsem pa v republiki kot temeljni nacionalno-
ekonomski enoti.

Prav tako je že splošno sprejeto načelo, da mora jugoslovanski
srednjeročni plan nastati iz usklajevanja planov vseh republik, kar
seveda predpostavlja, da priznamo in upoštevamo posamezne nacio-
nalne ekonomije. Verjetno pa je še veliko nejasnega okoli vprašanja,
kako izpeljati to usklajevanje v okviru Jugoslavije, da bi lahko do-
ločili skupni jugoslovanski plan. Vse bolj pa prevladuje spoznanje,
da planov posameznih podjetij, regij in republik ne moremo eno-

stavno seštevati, temveč da je prav določanje pravih razmerij med vsemi temi komponentami eno temeljnih vprašanj sodobnega planiranja. Verjetno postaja tudi že jasno, da tako iskanje zahteva ne le enkratno, temveč kontinuiran napor vseh zainteresiranih.

Precej nejasnosti pa je še vedno v zvezi z učinkovitim planiranjem v sferi infrastrukture, ki pa je, kot je znano, podlaga za vsakršno dolgoročno planiranje v nacionalni ekonomiji. S tem pa smo se že približali spoznanju, da pravzaprav učinkovitega planiranja ni brez dolgoročnih razvojnih konceptov. Dolgoročni razvojni koncepti morajo namreč odpirati posameznim ekonomskim enotam, panogam in regijam perspektivo, v kateri se bodo gibali ekonomski prostori in ekonomske panoge v okviru svetovnega trga. To pa pomeni odkrivati komponente take perspektive, to je npr. analitično predvidevati razvoj posameznih gospodarskih panog v okviru nekega ekonomskega prostora (države) in v svetovnem okviru, predvidevati političnoekonomski razvoj, ki bo vplival na ekonomijo posameznih regij in skupin držav, ugotavljati razvojno smer znanstvene misli, valorizirati komparativne prednosti ozemelj, ki lahko pospešijo ekonomski razvoj itd.

V take komponente prav gotovo spada tudi razvoj infrastrukture regije v skladu z njenim položajem in njenim ekonomskim potencialom. Ena od najvažnejših infrastrukturnih komponent so seveda komunikacije, med katerimi pa so v sedanjem času posebno važne ceste.

Zdi se mi, da v dolgoročnem konceptu razvoja Slovenije komunikacije še vedno niso dobile tistega mesta, ki jim gre, predvsem zaradi tega, ker še ni dovolj jasno valorizirana tranzitnost slovenskega ozemlja, ki je prav gotovo temeljna komparativna komponenta pri določanju dolgoročnega razvoja naše regije.

Razlogov, da Slovenci nismo mogli do kraja valorizirati tranzitnosti svojega ozemlja, je veliko. Eden od glavnih pa je prav gotovo, da nikoli nismo bili toliko svobodni, da bi sami odločali o komunikacijah tega ozemlja, in da smo se zaradi tega bolj instinktivno kot zavestno zavedali prednosti (in seveda tudi nevarnosti), ki jih predstavlja tranzitnost slovenskega ozemlja. V zgodovini so naši politiki tranzitnost slovenskega ozemlja prepogosto valorizirali predvsem z narodnoobrambnega aspekta. Prav gotovo je bil tak pogled v nekem zgodovinskem obdobju, če že ne popolnoma upravičen, pa vsaj razumljiv. Vedeti moramo, da so oblastniki, ki so nam vladali, izkoriščali tranzitnost slovenskega ozemlja ne samo za gradnjo cest in železnic za čim krajšo in ugodnejšo povezavo Srednje Evrope z morjem, temveč tudi za to, da bi čimprej zgradili prek tega ozemlja tujejezični koridor, ki bi seveda imel usodne posledice za slovenski narod.

Tako je do konca prve svetovne vojne Dunaj valoriziral in izkoriščal tranzitnost slovenskega ozemlja. Med dvema vojnama pa so na valorizacijo in izkoriščanje tranzitnosti, predvsem zaradi raz-

kosanosti slovenskega ozemlja, močno vplivali raznovrstni zunanji dejavniki in seveda razkosanost in podrejeni položaj Slovenije v predvojni Jugoslaviji. Takoj po drugi svetovni vojni pa je valorizacijo in izkoriščanje tranzitnosti ovirala blokovska razdelitev Evrope in naša pripadnost enemu od teh blokov. Šele politika neuvrščeniosti in koeksistence kakor tudi razrešitev nekaterih vprašanj v odnosih med republiko in federacijo dajeta Sloveniji možnost, da valorizira tranzitnost slovenskega ozemlja s stališča nacionalnih interesov. Šele taka valorizacija bi odkrila pravo funkcijo slovenskega ozemlja v tem delu Evrope in omogočila, da prednosti, ki izvirajo iz tega, do kraja izkoristimo. Pravilno in maksimalno izkoriščanje tranzitnosti slovenskega ozemlja pa bi seveda tudi v marsičem okrepilo vlogo naše države v Srednji Evropi.

V zadnjem času so o tranzitnosti slovenskega ozemlja že dosti razpravljali in nekatera prej nejasna vprašanja so že precej jasna. Najdlje pa smo prišli pri oceni valorizacije tako imenovanega cestnega križa, ki bo izkoristil, vsaj glede cest, prednosti tranzitnega položaja slovenskega ozemlja; vendar pa ta križ še daleč ne urejuje vseh problemov, ki bi jih treba v zvezi s tem urediti. Danes — in še posebej v bližnji prihodnosti — se poleg cest in železnic odpirajo vedno nova sredstva in možnosti za izkoriščanje tranzitnih prednosti nekega ozemlja. In prav glede tega Slovenci izredno zastajamo. Čeprav so o vodnih poteh prek Slovenije razmišljali že pred 200 leti, še danes o tem problemu nimamo jasnega koncepta niti ustanove, ki bi se ukvarjala s tem važnim problemom. Tranzitne naftovode in plinovode napeljujejo več ali manj mimo nas, ne da bi o teh življensko pomembnih vprašanjih pri nas razpravljali vsaj toliko, kolikor nas k temu silijo terenske in daljinske prednosti našega ozemlja. Prav tako ne posegamo v razprave o načrtovanju drugih komunikacijskih sredstev, ki so potrebna temu delu Evrope, kot so npr. PTT omrežja, zračni promet, organizacija prometa s kontejnerji itd. V Sloveniji se še nismo lotili problema, kako najracionalneje nuditi raznovrstne tranzitne usluge tega tako izrazito prehodnega ozemlja. Odtod pri nas nerazumevanje za modernizacijo železnic, za vprašanje pristanišča Koper in njegovega industrijskega področja, za graditev spremljajočih objektov, ki jih zahtevajo že zdaj, še bolj pa jih bodo zahtevale v bližnji prihodnosti tranzitne poti prek Slovenije.

Odtod tudi še vedno ne dovolj jasno spoznanje, da bi pri prihodnjem konceptu razvoja Slovenije morala biti prav tranzitnost slovenskega ozemlja tista temeljna komparativna prednost, ki bi se morala uveljaviti pri planiranju tako vsake gospodarske panoge kakor tudi celotne naše gospodarske prihodnosti.

Čas je že, da bi se Slovenci — po tolikih letih svobode — do kraja zavedali tranzitnih prednosti, ki jih nudi ozemlje na najbolj severni točki Sredozemskega morja, prek katerega tečejo najugodnejši prehodi tako v smeri sever-jug kakor tudi zahod-vzhod. Te pred-

nosti so znali v zgodovini vedno ceniti naši okupatorji in prav zaradi tega so tako načrtno postavljali raznarodovalne pilote v smeri juga in vzhoda.

Taka preusmeritev v vrednotenju tranzitnosti slovenskega ozemlja pa se mora seveda primerno uveljaviti tako v globalnem razvojnem konceptu kakor tudi v planiranju posameznih gospodarskih panog. Taka preusmeritev bi nam šele odprla nove vidike gospodarskega razvoja Slovenije. Ti novi vidiki pa bodo prav gotovo spremenili vsaj vrstni red panog, ki naj jim v prihodnjem konceptu razvoja Slovenije dajemo prednost. Na prvo mesto bo treba postaviti promet z najvažnejšo izhodiščno točko, ki se imenuje pristanišče Koper, sledile pa bi panoge, kot so trgovina, turizem ter taka industrija, ki bo najbolje izkoriščala tranzitne prednosti Slovenije.

Tranzitnost slovenskega ozemlja bi torej morali izkoriščati tako, kakor drugi izkoriščajo svoja prirodna bogastva in druge prednosti. Planirati in graditi bi bilo treba take objekte, ki bi omogočali v tem delu Evrope možnost, da Slovenija ponudi take tranzitne usluge, da bi bile objektivno najugodnejše za naše partnerje.

(Razumljivo je, da je pri vprašanju tranzitnosti pomemben tudi politični dejavnik. Ni namen tega članka, da bi o tem razpravljali. Vendar se mi zdi potrebno poudariti, da je prav premagovanje političnih predsodkov in blokovskih ovir ena od temeljnih nalog politike koeksistence.)

Kaj bi morali storiti v tem trenutku?

Predvsem bi morali organizirati kompleksne znanstvene raziskave o tranzitnih prednostih slovenskega ozemlja. Tranzitne prednosti so verjetno naša temeljna značilnost v odnosu na značilnosti sosednjih regij. Če hočemo torej to prednost v resnici znanstveno valorizirati, moramo to prednost v čim krajšem času v vsej njeni kompleksnosti ugotoviti.

V tej zvezi bi rad opozoril, da se prav zaradi tega npr. vprašanje cestnine na tako imenovanih hitrih cestah, vprašanje cene bencina in udeležbe republiškega cestnega sklada v ceni bencina za graditev cest, kažeta v drugačni luči kot pri naših sosedih. Cestnina pri nas ni samo kompenzacija za gradnjo cest, temveč predvsem kompenzacija za vse tisto, kar taka tranzitnost od določenega ozemlja zahteva. Če se pa za uporabo tranzitnosti, za ceste ne plačuje cestnine, potem se seveda mora plačevati prek čim večje udeležbe v ceni bencina. Zatorej za Slovenijo udeležba pri ceni bencina ni samo proračunsko budžetsko vprašanje, niti samo vprašanje gradnje cest, temveč predvsem kompenzacija za uporabo tranzitnosti v tem geografskem prostoru. Zatorej je formiranje cene bencina, udeležba v ceni bencina v tej zvezi za Slovenijo eno od tistih življenjsko pomembnih vprašanj, ki se brez njenega strinjanja ne more reševati.

Ne moremo zahtevati graditve in vzdrževanja cestnega omrežja, ki daleč presega normalne potrebe tega ozemlja, ne da bi pri tem zbrali sredstva za kompenzacijo.

Na vsa ta vprašanja si moramo jasno odgovoriti, če želimo, da do kraja ekonomsko izkoristimo prednosti najkrajših in najugodnejših povezav sever-jug, zahod-vzhod v tem predelu Evrope.

Slovensko ljudstvo je ob tako imenovani cestni aferi pokazalo, da se instinktivno zaveda, kaj predstavlja tranzitnost tega ozemlja za njegove življenjsko pomembne interese. Zatorej je dolžnost odgovornih strokovnih in političnih krogov, da storijo vse, da bodo največje infrastrukturne investicije v zgodovini slovenskega naroda ekonomsko tako izpeljane, da bodo dale v resnici tudi največje koristi prebivalcem tega ozemlja, ne pa od njih zahtevale, da nudijo svoje ozemlje v izkoriščanje tranzitnim transverzalam, ki jih bodo v veliki meri uporabljale predvsem sosednje dežele.

Načrtovanje slovenskega kulturnega razvoja (II)

Pojasnilo redakcije: Ta članek je nadaljevanje razprave, ki jo je avtor začel v 10. številki revije pod enakim naslovom. Kakor je znano, je avtor v prvem delu v poglavjih »Naravnost (kulture op. ur.) v ‚sedanji trenutek‘« ter »Načrtovanje kot znanost, politika in praksa ljudi« kritično ovrednotil prispevek L. Filipiča in B. Štiha »Slovenski nacionalni kulturni program«, ki je bil objavljen v naši reviji št. 6/7. Pri objavi prvega dela je pomotoma izpadlo pojasnilo, da sledi nadaljevanje, za kar se avtorju opravičujemo.

Načrtovanje kulturnega razvoja

Drugo idejno-teoretično izhodišče dolgoročnega načrtovanja pa je spoznanje o medsebojnih odvisnostih in vplivih posamičnih dejavnosti v družbi, ki je celovita struktura. Za dinamiko družbenega razvoja je odločilnega pomena, da so razmerja med temi dejavnostmi vedno znova vzpostavljena tako, da ustrezajo funkcionalnosti celotne družbe in vseh njenih delov. Ker je vsaka dejavnost izraz interesov ljudi, ki jim je vedno lastna tudi težnja, da svoje interese absolutizirajo tudi na račun celote in drugih delov, je spontanost družbenega razvoja izpostavljena nevarnostim, ki se kažejo v disfunkciji zdaj na enem, nato na drugem področju, pa tudi družbe kot celote. Smoter načrtovanja je zavestno usklajevanje interesov ljudi, ki so nosilci posameznih dejavnosti, med seboj in usmerjanje njihove dejavnosti v skladu z interesi celotne družbe.

Toda razmerja med dejavnostmi niso statična, temveč dinamična, in determinante tempa in intenzitete razvoja so večkrat objektivne spremembe, ki se dogajajo neodvisno od volje ljudi in jih ni mogoče predvideti. Ob načelni komplementarnosti potreb in ciljev se morajo razmerja med posameznimi dejavnostmi tudi zavestno in v skladu s temi objektivnimi determinantami nenehno spreminjati tako v interesu posameznih delov in celote. Zato dolgoročno načrtovanje ugotavlja objektivne determinante, ki narekujejo

spremembo medsebojnih razmerij in zahtevajo zdaj hitrejši, zdaj bolj počasen tempo razvoja ene ali druge dejavnosti.

Pomanjkljivost zasnov dolgoročnega družbenoekonomskega razvoja Slovenije je, da se bolj ali manj zaradi poenostavljanja teorije o razmerju med bazo in vrhno stavbo, med ekonomskim in družbenim razvojem, ekonomski razvoj pojavlja kot temeljna konstituenta vsega družbenega razvoja. V takšni koncepciji je socialni, znanstveni, izobraževalni in kulturni razvoj le eden od vidikov družbenoekonomskega razvoja. Prispevek o slovenskem nacionalnem kulturnem programu izhaja iz bistveno iste zmotne predstave, s to razliko, da terja pomen temeljne konstituante družbenega razvoja za kulturo. Bolj ali manj implicitno predpostavlja, da je imela takšno funkcijo kultura že v preteklosti in da ji je to poslanstvo imanentno.

Obe navidezni skrajnosti sta nesprejemljivi in nedomišljeni. Zakaj zgodovina ljudi se je konstituirala vedno kot izraz njihovih vsakokratnih interesov v konkretnih zgodovinskih in socialnih razmerah. Kardinalni impulzi družbenih sprememb so bile njihove potrebe ter njihovi materialni in duhovni interesi. Ljudje so se jih zavedali in jih artikulirali večinoma v prikriti obliki in v koordinatah obstoječe ekonomske, politične in ideološke strukture ter vseh drugih pogojev njihovega življenja.

Utemeljena zahteva v tekstu, naj se odpravi razlikovanje med gospodarsko in negospodarsko sfero, je samo drug, obrnjen izraz istega mišljenja o razmerju med bazo in vrhno stavbo. Protislovnost se kaže, ko tekst razglaša kulturo za temeljno konstituento moderne socialistične družbe in pogoj humanizacije »vsega individualnega in splošnega«, kar naj bi bil njen kvintesenčni smisel.

Toda kaj je kultura kot temeljna konstituenta, ki jo je še potrebno vgraditi v samo substanco družbe in v njene temelje? Pomen tega pojma je v tekstu nejasen, kljub temu da govori tekst o kulturi v najširšem pomenu tega pojma. Avtorja zavračata plansko naštevanje institucij in predvidevanje komaj predvidljivih sestavin kulturnega razvoja in znova ponavljata, da je pglavitna naloga načrtovanja kulturnega razvoja vgraditi kulturo kot dejavno konstituento v temelje družbe.

Njuna zahteva je res »nekoliko nelogična«, kot je bilo povedano že v razgovoru za »okroglo mizo«, še zlasti, če izhajamo iz pomena pojma »kulture v najširšem smislu«. V tej socialno antropološki definiciji (ki je od E. B. Tylerja do Pitirima Sorokina v bistvu enaka in stara že skoraj celo stoletje) je kultura totalen družbeni pojav, navzoč v vsaki obliki družbenega življenja in bistvo človeka kot družbenega bitja. S to definicijo avtorja gotovo ne zahtevata za kulturo prostora v temeljih sodobne družbe.

Drugo, za programiranje uporabnejšo definicijo kulture kot posebne dejavnosti v družbeni delitvi dela, katero opravljajo institucije, skupine in posamezniki, pa avtorja zavračata. V ta pojem kulture prištevamo šolstvo, znanost, kulturne komunikacije, založ-

ništvo in kulturne institucije v ožjem pomenu (kot so gledališča, muzeji, galerije, koncertni odri itd.), prek katerih poteka proces asimilacije kulturnih dobrin od ustvarjalcev do »kulturnih potrošnikov«.

Ostane še možnost razumeti definicijo kulture kot funkcijo »kulturnega aparata« in v pomenu, kot ga je uporabljal ameriški sociolog Wright Mills. Ta ameriški sociolog je pripisoval kulturi in kulturnemu aparatu vlogo družbenega posrednika, ki ljudi seznanja z resničnostjo in jim pomaga razumeti stvarnost, v kateri živijo. V vlogi nekakšne kolektivne optike oblikuje kulturni aparat zavest ljudi in, kot pravi Mills, vpliva na »stil življenja in način umiranja«, definira resnice in je središče civilizacije ter »humanizacija človeka v družbi«. Zdi se, da avtorja tako razumeta vlogo kulture. Pristaviti bi bilo, da se njun pojem kulture omejuje na tisti del, ki ga je C. P. Snow v znanem eseju »Dve kulturi« imenoval literarno in humanistično, v nasprotju z naravoslovno, znanstveno in tehnično. (V tem eseju je C. P. Snow sicer enostransko, vendar pa ne popolnoma neutemeljeno kritiziral antagonizem obeh kultur in očital literarni kulturi nekakšno somnambulnost, zaradi katere se konservativno oklepa preteklosti, širi nezaupanje do znanosti in tehnike in se vdaja pesimizmu glede prihodnosti.)

Da gre za takšno razumevanje kulture, ni konstrukcija, ker sledi logično iz teksta in posamičnih formulacij. To pa je ideološka definicija kulture kot kulturnega aparata in kot literarne inteligence ter ni uporabna za izhodišče pri dolgoročnem načrtovanju kulturnega razvoja v okviru enotnega načrta družbenega razvoja.

Mogoče se je z avtorjema strinjati, da so kvantitativne sestavine kulturnega razvoja komaj realno predvidljive, kvalitativne pa v celoti nepredvidljive. Toda isto velja za predvidevanje ekonomskega, tehnološkega in znanstvenega razvoja. Kot ni mogoče načrtovati ustvarjalnosti v umetnosti, ni mogoče predvidevati novih znanstvenih odkritij in tehnoloških inovacij. Dolgoročno načrtovanje pa se ne izčrpava v predvidevanjih, temveč v ugotavljanju možnih ciljev, ki so s pomočjo analize današnje stvarnosti s precejšnjo verjetnostjo predvidljivi, in v iskanju tem ciljem ustreznih metod družbenega delovanja. To pa je ustvarjanje možnosti danes za nastajanje družbenega modela v prihodnosti, ki ga lahko konstruiramo, kar velja ne le za ekonomijo, tehnologijo, izobraževanje itd., temveč tudi za kulturo.

Na ta način je mogoče z določeno verjetnostjo posredno načrtovati kulturo kot način življenja, kot delovanje institucij in kot kulturno ustvarjalnost v ožjem pomenu: seveda niti kvantitativno in ne kvalitativno, temveč s predvidevanjem možnosti za optimalni kulturni razvoj na temelju današnjih realitet, objektivnih danosti in determinant realne družbene strukture. Temeljno pa je razumeti kulturni razvoj kot pogoj tudi ekonomskega, političnega, socialnega

in vsega drugega razvoja, kot je kulturnemu razvoju pogoj razvoj vseh drugih družbenih dejavnosti.

Kakorkoli se zdi avtorjema to odveč, obsega tako dolgoročno načrtovanje domišljeno ugotavljanje najprimernejših institucij, iskanje metod za njihovo učinkovitost ipd. Nenaklonjenost institucionalizaciji je v modernem svetu globoko utemeljena. Institucija je sredstvo, metoda in oblika družbenega delovanja, ki je naravnana k določenim ciljem in je od njih neločljiva. V modernem svetu, ko so na vseh področjih metode in oblike postale same sebi namen, kar je negacija ciljev, je hipertrofija institucij in organizacij tipičen fenomen predvsem industrijsko najbolj razvitega sveta, pa tudi manj razvitih (to pa ne velja le za institucionalizacijo, temveč tudi za industrializacijo, tehnizacijo, komercializacijo itd).

Temu fenomenu je namenjena sedanja filozofska in sociološka kritika, ki je najmočnejša prav v industrijsko razvitem svetu. (Theodor Adorno, William Whyte, Herbert Marcuse, Erich Fromm, Carl Oglesby itd.)

Toda teza o »najmanjšem evropskem narodu«, ki pa je hkrati »najbolj in najpopolneje institucionaliziran«, s katero avtorja utemeljujeta potrebo po deinstitucionalizaciji in iskanju modernih, odprtih oblik kulturnega delovanja, je v svoji zagnanosti vendarle obupno provincialna. Da je take oblike treba iskati, je seveda res, toda katera »moderna družba« kot socialna realiteta, ne kot vizija, z njimi že razpolaga? Naš problem ni »najpopolnejša institucionalizacija« (ta je največkrat celo funkcionalna, seveda v interesu določenih socialnih razredov, slojev), temveč neučinkovitost institucij in njihova nepopolnost.

Znano je, da se kulturno delovanje dogaja v družbi kot sklenjen in sestavljen proces. Shematično poenostavljeno poteka v horizontalni smeri, od kulturnega ustvarjanja, prek kulturnih komunikacij (institucij) do percepcije in asimilacije kulturnih dobrin. Tako kulturne komunikacije kot asimilacija kulturnih dobrin so aktivni in kreativni procesi. Osrednji družbeni problem je proces kulturnih komunikacij. Optimalne komunikacije niso le v interesu kulturnih delavcev, ki v njih delajo, temveč tudi ustvarjalcev in potrošnikov ter celotne družbe. Iskanje takih optimalnih organizacijskih oblik, ki spodbujajo k ustvarjanju in »potrošnji«, njihov status (da ne postanejo monopol samo »predstavnikov družbe«, pa tudi ne tistih kulturnih delavcev, ki v njih delajo, da se ne skomercializirajo, kar je oblika monopola), način delovanja (da so odprte družbi in interesentom) itd. so nelahki problemi načrtovanja kulturnega razvoja.

Seveda ne želim, niti ne zmorem posegati v celotno problematiko načrtovanja kulturnega razvoja. Avtorja sta bežno sama naznačila tudi nekatera druga zelo važna področja načrtovanja. Opozoriti hočem, da je zavračenje institucionalizacije tudi ena izmed hib teksta.

Toda vzrok njegove neuporabnosti je pomanjkanje konkretnih idejno-političnih in teoretičnih izhodišč za dolgoročno načrtovanje družbenega in kulturnega razvoja.

Manifest kulture?

Kritična ocena teksta se mora ravnati predvsem po njegovem namenu, ki mu opredeljuje funkcijo. Tekst »Slovenski nacionalni kulturni program« je sestavni del projekta o dolgoročnem družbenem razvoju in obenem »po Levstiku, Kozaku in spisu sodelavcev revije 57 praktično tretji ali četrti poskus izhodišč za oblikovanje nacionalnega kulturnega programa« (Lojze Filipič). To pa sta dva različna namena in dve različni funkciji.

V uvodnem delu opredelujeta avtorja funkcijo (ali kakor je zapisano funkcionalizem) kulture, zahtevata za kulturo mesto temeljne konstituante v socialistični družbi in se zavzemata za model družbe, katere gonilna sila je humanizacija. V drugem delu formulirata izhodišča za nekaj historičnih, socioloških in kulturoloških raziskav, ki naj bi potrdile uvodni del. Večina izhodišč pa vsebuje že odgovor, ki potrjuje uvodne teze o funkciji kulture, tako da si je težko zamisliti, kaj bi lahko raziskave še ugotovile. Avtorja mu dajeta funkcijo programske izjave in skušata ustreči prvotnemu namenu. »Razklanost« je očitna šele, če tekst ocenjujemo kot del projekta o zasnovah dolgoročnega družbenega razvoja, torej z vidika drugotnega namena.

Kajti temeljno sporočilo teksta je zahteva, naj kultura dobi mesto temeljne silnice družbenega razvoja. Teze, ocene, predlogi, prognoze itd. so podrejeni tej zahtevi. S to koncepcijo je tekst dosledno zvest prvotnemu namenu, s katerim so se nekateri kulturni delavci lotili dokumenta o »reformi kulturnega življenja na Slovenskem«.

Toda kaj je kultura in »funkcionalizem« kulture in kako je razumeti zahtevo (»nekoliko nelogično«, kot je bilo ocenjeno), da je treba vgraditi kulturo v substanco družbe in njene temelje. Če ne narekuje tega vera v neomejeno moč »kulturne magije« (to vero bi avtorjema neutemeljeno naprtili), je kultura lahko le tisti družbeni subjekt, o katerem pišeta v XIV. odstavku teksta. Ta odstavek daje odgovor, ki omogoča logično razlago in boljše razumevanje koncepcije avtorjev teksta.

V XIV. odstavku odpirata avtorja »problem idejne, metodološke in praktične disharmonije med nosilci politične manipulacije in pa nosilci kulturno umetniških idej«. Vprašujeta se, kje so družbene korenine teh nasprotij, in nadaljujeta z vprašanjem, ki implicira odgovor: »Ali je dopustno razložiti to nasprotje s tezo: slovenska kultura in umetnost sta uresničevali konstituiranje in oblikovanje slovenskega nacionalnega občestva v znamenju integracijskih odnosov v evropsko kulturo, duhovno in umetniško sfero, medtem ko je slovenska politika bila neprestano vklenjena v pro-

vincijske okvire nesamostojne in neizvirne politične manipulacije s slovenskim narodnim vprašanjem oziroma socialno in politično problematiko samoodločbe slovenskega naroda« (»Teorija in praksa«, str. 919).

Kultura — »nosilci kulturno-umetniških idej« — ter politika — »nosilci politične manipulacije« — sta konstitutivna subjekta v družbi, ki delujeta v popolnoma nasprotnih smereh. Kultura (kulturni delavci in umetniški ustvarjalci) je očitno tista konstituanta humanizacije družbe, o kateri govori uvodni del. Opredelitev »funkcionalizma« kulture (ne funkcije ali funkcionalnosti) je tako razumljivejša. Funkcionalizem je zavestna naravnost človeškega mišljenja in delovanja, ne pa objektivna lastnost delovanja pojava, institucije ipd., funkcionalizem kulture pomeni torej zavest »kulture« o njeni vlogi v družbi. »Nekoliko nelogična« zahteva, naj dobi kultura mesto temeljne konstituante v temeljih družbe, postane v taki razlagi logična. Ne kultura kot totalen družbeni pojav (način življenja) in ne kultura kot umetniško ustvarjanje, marveč kultura kot družben subjekt (kulturni delavci kot poseben socialni sloj) je »funkcionalistična«.

Za ta sloj, ki je realiteta v horizontalni družbeni stratifikaciji (v družbeni delitvi dela), zahtevata avtorja drugačno mesto v vertikalni družbeni stratifikaciji (v družbeni hierarhiji). Tekst pledira za družbeno mesto kulture in za tak status, ki ga legitimira funkcionalizem kulture. Avtorja ne precizirata podrobneje tega statusa. Toda iz opredelitve funkcionalizma kulture (kot oblikovalke zavesti, osvobajanja itd.) logično sledi, da terja opravljanje takega poslanstva vertikalno prestrukturiranje v družbo. Standardni znaki za status so predvsem družbena moč, kot posledice pa imovinski položaj in družbeni ugled.

Tekst sporoča, da je edino napredna humanistična in socialistična alternativa družbeno priznanje takega statusa. Druga alternativa je pot v družbo brez kulture. Taka družba bo ostala pred zaprtimi vrati, ki drže v humanizacijo in socializem. Zdrvela bo nezadržno v »establishment« golega materialnega potrošništva¹. Samo prva pa zagotavlja konsistenco narodnega občestva in odpira horizonte v evropeizacijo, mondializacijo in integracijo dela, duha in mišljenja, pišeta avtorja.

Model družbe, ki ga moramo po njunem mnenju s kulturo kot »temeljno konstituanto« graditi, je družba, »v kateri bo gonilna sila in njen temeljni namen humanizacija vsakogar, vseh in vsega«. Ta abstraktna vizija pa je ena iluzij evropske inteligence v 19. in

¹ Mnogi avtorji opozarjajo na nedomišljeno uporabo in zlorabo besede establishment. Pojem pomeni zvezo vodilnih ljudi na različnih položajih, zaprto vladajočo kasto, in ima negativen vrednostni predznak. V tem tekstu je uporaba pojma nerazumljiva. Mogoče si je predstavljati, da se neka socialna skupina konstituira kot »establishment«, ne pa da družba »zdrvi« vanj. Zdi se, da je pisca iskanje udarne in »moderne« formulacije zapeljalo, da sta napisala nesmisel.

začetku 20. stoletja, značilna za njeno duhovno razpoloženje in ideološko naravnost, s katero je poskušala preseči osamljenost in odtujenost, v katero je bila potisnjena. Inspirirala je lahko politično aktivnost in umetniško ustvarjalnost ter ji omogočala kontestacijo s konservativnimi silami družbe. Toda v sedanjem času je oblika tistega somnambulizma, ki se ga velik del inteligence še oklepa, znamenje njene krize in krize kulture, ki spremlja kompleksno družbeno krizo v času »velike prelomnice«.

Stopnja humanizacije odnosov med ljudmi je bila v človeški zgodovini in je še vedno merilo družbenega napredka. Vsa napredna družbena gibanja so naravnana k »ciljem« emancipacije in humanizacije družbe in človeka. V sedanjem načinu mišljenja so ti cilji »konkretne utopije«, katerim se ljudje v družbeni praksi približujejo. Toda pri tem spoznavajo, da jih morajo vedno znova konkretno definirati, da bi se jim zares približali. Svet je zato, je zapisal v nekem eseju Leszek Kolakowski, razdeljen med norce in duhovnike. Prvi konstruirajo in koncipirajo »konkretne utopije« in si prizadevajo, da bi jih uresničili, drugi pa vsakih pet ali deset let prisegajo na nove, vedno znova dokončne resnice in idole. (Podobna spoznanja je tudi Miroslav Krleža vpletel v poglavje z naslovom »Mjesečina može biti pogled na svet« romana »Na robu pameti«, ki je izšel tik pred vojno.)

Humanizacija pa seveda ni bila in ni gonilna sila in temeljni namen družbe. Gonilna sila družbenega napredka so bile in so potrebe ljudi, ki so se spreminjale, kot se je spreminjal objektivni svet, v katerem so živeli sami kot deli sveta. Svoje interese so ljudje izražali v politiki, gospodarstvu, ideologiji, znanosti in kulturi, z revolucijami in kontrarevolucijami, z legalnim in ilegalnim terorjem. Skozi politične in socialne boje so uresničevali težnje po humanizaciji. Nikakršnih znamenj ni, da bi bilo v prihodnje drugače in nimamo razlogov za spekulacije, da bo kultura tako spremenila zavest ljudi, kot si to predstavljata avtorja.

Tekst zaradi tega ni dokument o koncipiranju prihodnosti, temveč manifest kulture, ki zahteva reformo kulturnega življenja na Slovenskem in poskuša preseči kulturno krizo. S takimi intencijami se skuša včleniti v sodobno in prihodnjo zgodovino. Toda ob še tako iskrenih namenih so taka sredstva hudo nebogljena. Spominjajo na ironična razmišljanja Leszeka Kolakowskega, ki je pisal: Vsako človeško delo je kompromis med materialom in sredstvom, ker ni sredstva, ki bi popolnoma ustrezalo odpornosti materiala, katerega hoče človek oblikovati. Toda kljub neprilagodljivosti materiala in nepopolnosti človeških sredstev moramo vedno težiti za vsaj približno skladnostjo med obema, da ne bi bil rezultat naših prizadevanj nakaza. Zob si ni primerno čistiti z vrtalnim strojem in možganov ne operirati s svinčnikom. Prav to pa ljudje vedno znova poskušajo, čeprav so rezultati skrajno nezadovoljivi, piše poljski filozof.

Avtorja se zavedata razsežnosti in posledic današnje družbene in kulturne krize, ki pa je kompleksna in integralna: ni specifična za kulturo in ne za nas kot nekakšna prekleta slovenska usoda. Da se ne bi »s svinčnikom lotevali možganskega tkiva«, ker je »ako ne bi nikoli presegli, marveč se bomo prisiljeni kar naprej ubadati s svojo lastno nemočjo, moramo domisliti njeno bistvo in najti pot, po kateri jo bomo presegli.

Pot, ki jo predlagata avtorja, je ne le obupno provincialna, temveč tudi obupno anahronistična. Ta način mišljenja kulture (kulturnih delavcev) ne more pretrgati zafiksiranosti v njihov »sedanji trenutek«. Skozi optiko nevesele situacije v kulturi, njenih konfliktov in frustracij in z introvertiranostjo v ta zoženi lastni svet imajo realni družbeni problemi popačeno podobo in neresnične razsežnosti. Kakor velja to za vsakega posameznika, velja tudi za kulturo (ali politiko, gospodarstvo, znanost itd.). S tem načinom mišljenja se kultura ni sposobna povzpeti nad »nesposobnost« politike, izobraževanja, gospodarstva itd. (ki jih obremenjuje popolnoma isti način mišljenja). Razlike so le navidezne. Politiki ali gospodarstveniki, ki iščejo vzroke svoje nemoči v kulturi, znanosti, v tehnični ali humanistični inteligenci, niso prav nič drugačni kakor kulturni in znanstveni delavci, ki so prepričani, da bi bili vsi problemi rešeni, ko bi politiko odpravili in zaprli vse politike v poseben rezervat.

Ta način mišljenja poraja in obuja stare ideje o političnem, gospodarskem, kulturnem, znanstvenem itd. elitizmu. Elitizem se vedno sklicuje na množice, češ da samo elite lahko poznajo njihove koristi, določajo cilje in izbirajo metode, ker so pač temeljna silnica v družbenem razvoju. Nemški sociolog Erwin K. Scheuch v nekem eseju pravilno ugotavlja današnjo recidivo »elitizma« na raznih področjih in v raznih ideologijah. Takoj pa nadaljuje, da ne more niti zaustaviti izumiranja starih elit in ne prepričati o potrebi novih. »Velike mutacije« ustvarjajo novo situacijo, katere značilnost je tudi »slovo od elit«.

Slovenski nacionalni kulturni program skuša upravičiti potrebo po elitni vlogi kulture. Apelira na javnost, na politiko, da to spoznata in priznata. Toda še tako doneče besede v manifestih niso nikoli spreminjale sveta. Besede niso niti načele političnih trdnjav, če niso ideje odražale realnih interesov ljudi. Kultura in kulturna inteligenca je razpolagala in razpolaga samo z besedami, politika pa z organizacijo in močjo. Evropska inteligenca, ki se je v prvi polovici tega stoletja znašla v aporijah, da se podredi ali upre politiki, je morala to spoznati. Njeni poskusi, da bi se konstituirala kot temeljna silnica družbe, so žalostno končali vedno, kadar je skušala z močjo svojih besed odreševati svet.

Spoznanj in izkušenj v poskusih evropske inteligence na prelomu stoletja ne bi kazalo prezreti. Dreyfussova afera je bila povod za njeno veliko akcijo. V Franciji jo je vodil Charles Peguy, obseden

od sovraštva do koruptne in ponižujoče politike. Njegovo geslo, da se »vsako duhovno, socialno, politično, religiozno gibanje začena kot mistika in umira nemočno v politiki«, je bilo nekaj časa bojni klic za akcijo inteligence. Še odmeven in obetajoč »Manifeste des intellectuels« je za kratek čas stopnjeval iluzije o možnostih, da inteligenca realizira svoje poslanstvo. Toda že poskus organizirati »parti intellectuel« je propadel. Ideje Charlesa Peguya so živele še nekaj desetletij v evropskem kulturnem okolju. Njegove tradicije so nadaljevali zlasti Romain Rolland, Jacques Maritain, Hugo Bells, Julien Benda (»Trahison des clercs«) in drugi. Nastop fašizma v Nemčiji, priprave na vojno in končno druga svetovna vojna so ta prizadevanja potisnili v ozadje.

Znova so oživele stare ideje v novih oblikah po drugi svetovni vojni zlasti v ZDA, pa tudi v Evropi, najbolj v Franciji, z nastopom eksistencializma na kulturnem prizorišču. Tem težnjam pa je bila odmerjena še krajša življenjska doba. Herbert Marcuse prihaja v svojem revolucionarnem pesimizmu do spoznanja, da je poslednja točka odpora kulture represivni družbi njen meta-svet, edina mogoča metoda kontestacije pa meta-govorica. J. P. Sarte pa je postal direktor lista »Cause du Peuple«, samo še zgodovinski spomenik velike evropske misli, ki pa je nenevaren družbi, katero izziva. Ta mu ni pripravljena več dati priložnosti, da bi jo obtožil, temveč reagira na njegova izzivanja s spoštljivo, čeprav cinično prizanesljivostjo. To pa je že najbolj groteskni finale nekdanjih veličastnih utopij.

Ali ni programska izjava in manifest kulture ob vseh donečih besedah in z dilemo: humanizacija ali animalizacija, mondializacija ali provincializacija, obujanje duhov? Ali ne izpričuje situacijo kulture, njeno mrtvo točko in priklenjenost na preteklost, njeno krizo in nemoč? Toda tudi nemoč ne odvezuje družbene odgovornosti, ne opravičuje afazije in umikanja v meta-svet. Gibanja med evropsko inteligenco kažejo tudi, da se krepi prepričanje, da je njena družbena vloga koncipirati svet, ki je že tehnična resničnost in ki ga konservativne sile sicer priznavajo, toda tudi zanikajo, kadar gre za družbeno organizacijo, ki temu svetu ustreza.

Ni znanih receptov, kako ta svet koncipirati. V razgovoru za »okroglo mizo« je bilo med drugim tudi rečeno, da so problemi, o katerih govori tekst, problemi kulture in ne politike, znamenje njene krize, ne pa njene vitalnosti in krize drugih. Če pa gre za krizo kulture, je njena prva naloga, da jo spozna, domisli in začne reševati sama, ne pa, da obtožuje politiko in družbo za svojo lastno nemoč ter zahteva, da jo rešuje politika. (Tako sem, upam, ne napak, razumel Dušana Pirjevca.)

Če prispevek »Slovenski nacionalni kulturni program« spodbudi k razmišljanju o krizi kulture in o tem, kako jo mora domisliti in reševati, je bil kljub hibam vreden objave.

Uresničevanje dokumenta o SZDL

Tričetrť leta je minilo, kar si je Socialistična zveza delovnega ljudstva Slovenije postavila sodobnejši model svojega delovanja ter svoje vloge v političnem sistemu in življenju. Kratka doba je to, zato ne bi mogli ocenjevati, koliko je že uresničenega, saj dolgoročne naloge ne morejo dati hitrih rezultatov. Opozoriti pa velja na vprašanja, ki se pojavljajo pri konkretizaciji dokumenta o »SZDL danes« in pri njegovem uresničevanju. Prostora bo očitno samo za nekaj vprašanj.

Tedaj, ob sprejemu dokumenta »SZDL danes«, se je Socialistična zveza Slovenije zavezala, da bo politični mehanizem vseh tistih ljudi na Slovenskem, ki so pripravljeni graditi socialistično, samoupravno demokratično družbo. Socialistična zveza torej ni prodajalna večnih resnic. Ljudje naj v njej svobodno in brez posredništva političnih predstavnikov izražajo vso raznoterost svojih interesov, ki izvirajo iz njihovega dela in položaja v družbi; svobodno naj izpovedujejo svoje poglede, ki odsevajo njihove pristne interese. Politični ustroj socialistične zveze naj jim jamči, da ne bodo govorili in delali zaman. Njihovo besedo naj upoštevajo v središču odločanja ali naj vsaj nanjo odgovarjajo.

Gotovo je to zelo poenostavljena oznaka sodobne socialistične zveze. Vendar je njeno bistvo navsezadnje le v tem, da bo socialistična zveza bolj funkcionalno vključena v politični sistem in njegovo delovanje. Socialistična zveza bodi politična opora vsem socialistično usmerjenim ljudem, ko hočejo uveljavljati svoje samoupravne, demokratične pravice. Zato bo socialistična zveza povedala svoje mnenje o vseh vprašanjih, kajti sicer ne bo nikoli dosegla, da bi bila politična opora vsem ljudem.

Vendar nikoli ne bodo vsi ljudje razpravljali o vseh vprašanjih, nikoli ne bodo vsi za vse neposredno in zavestno zainteresirani. Ljudje imamo v družbi različen položaj, različno vlogo, opravljamo različna dela. Zato je umevno, da imamo med seboj razlikujoče si interese, ki pa so vendar lahko vsi avtentični. Ti se jasneje izoblikujejo zlasti, kadar so prizadeti, ogroženi. In zlasti

tedaj se nosilci enakih interesov med seboj povezujejo. Vendar so isti ljudje nosilci različnih, med seboj tudi neskladnih interesov, interesne skupine pa zato spremenljive, dinamične po sestavu, po stopnji notranje trdnosti itd. Najbrž to velja celo za institucionalizirane interesne skupine, kaj šele za neformalne. Ob teh drugih pa bi bilo koristno bolj spoznati, v čem so sploh potrebne in predvsem obstojne, če ljudje kot nosilci avtentičnih interesov svobodno nastopajo, izražajo svoja mnenja, jih soočajo z mnenji nosilcev drugačnih interesov, vplivajo na odločitve, imajo vse možnosti za takšno delovanje. Druga smer razmišljanj pa bi lahko bila, ali naj bi socialistična zveza sama spodbujala ljudi, da se ob konkretnem družbenem vprašanju v okviru sekcije zberejo po interesih, po tej poti lažje in bolje pripravijo argumente za svoj prav in jih nato soočijo v sekciji socialistične zveze. Skupina, ki ji bo zadoščeno, se bo sama po sebi razpustila; kaj pa skupina z manjšinskim mnenjem? Kako v družbenem življenju spoznavati, upoštevati, razvijati takšen interesni pluralizem — to je zapleteno strokovno in politično vprašanje. V praktičnem političnem življenju pa bo bržkone nesporno: politični mehanizem socialistične zveze bo moral biti postavljen in delovati tako, da bo pritegnil k oblikovanju stališč vse tiste ljudi, ki se zanimajo za vsebino stališč. To sicer sodi že k metodam demokratičnega integrativnega delovanja socialistične zveze, vendar brez sodobnih metod delovanja ni sodobne socialistične zveze.

Krepke modernizacije je npr. potreben pojem javne razprave in vse, kar je z njim povezano. Javne razprave so sestavni del našega načina odločanja. Vendar imamo prenekaterokrat priložnost, da se čudimo, zakaj neki marsikomu ni do tega, da bi v javni besedi sodeloval. Res, zakaj? Ali ne bo temeljni razlog za to, da so ljudje že večkrat ugotavljali, kako so govorili zaman? Socialistična zveza je skorajda po pravilu organizator javnih razprav. Zato tudi letijo predvsem nanjo očitki, kako neučinkovita je pri svojem delu. To pa je tudi še en razlog več, da se bo socialistična zveza morala bolj potruditi za trdnejši dogovor o namenih, vlogi in metodah javnih razpravljanj.

Gre za več vprašanj. Kdo organizira širše javne razprave? Kdo odloča, kaj naj gre v javno razpravo? Kdo zagotavlja javni besedi primerno gradivo? Kako poskrbeti, da bodo vsi, ki so zainteresirani, da se snov javno obravnava, prišli do besede in da bodo o bistvu problema zares poučeni? Kdo bo zagotovil, da bodo predlogi javne razprave prišli do tistih, ki bodo odločali? Kako zagotoviti, da bodo takšne predloge v končni odločitvi upoštevali, ali da bodo predlagatelji izvedeli, zakaj njihovih predlogov niso upoštevali? Kdo bo morebitni politični rzsodnik, kaj je treba upoštevati? In obveznosti tistega, ki razpisuje javno razpravo? Poleg gradiva najbrž tudi neposredno sodelovanje v razpravi, obveznost, da sprejema predloge ali jih z utemeljitvami odklanja. Vodstvo socialistične zveze pri tem gotovo ne more biti samo organizator razprav. Mo-

ralo se bo izreči o predlogih, se tudi neposredno npr. v skupščini zavzeti za tiste, ki jih bo sprejelo za svoje, vztrajati pri njih, druge pa argumentirano in javno odkloniti. Kakšen, kolikšen bodi prispevek socialistične zveze, da bodo tisk, radio, televizija zares vselej prenašali avtentična stališča iz razprave? Ali pa imajo vsa stališča oziroma interesi enako veljavo? Kdo bo plačal za javno razpravo stroške, ki niti niso tako majhni? Najbrž so še druga vprašanja, povezana s pojmom javne razprave, s celotnim postopkom, ki gotovo ni samo postopek. Socialistična zveza bo težko modernizirala svoje delo, če na ta vprašanja ne bo odgovorila. Odgovore skuša najti. Seveda pa bo morala dobiti zanje splošno družbeno soglasje. V nasprotnem primeru bo to ostalo notranje organizacijsko vprašanje, čeprav ima neprimerno širše razsežnosti.

Druga takšna »pregraja v teku socialistične zveze čez ovire« so sekcije. Zamisel je v načelu zelo moderna, saj se lahko z njo socialistična zveza zelo odpre tudi interesnemu pluralizmu, celotna družba pa izogne takšni organiziranosti, ki bi bila bolj videz kot resnica demokracije. Vendar načela o sekciji, zapisana v »SZDL danes«, še niso uresničena, niti še ni povsem konkretizirana sama zamisel, ki nima še vseh potrebnih metodoloških izpeljav. Postopno pa vendarle dobivajo zamisli o sekciji jasnejše obrise, čeprav za zdaj še v manjšem številu glav, kot bi želeli in tudi smeli upati.

Kljub počasnemu uveljavljanju v političnem življenju — v tem primeru v življenju socialistične zveze — sekcije postopno postajajo obvezna demokratična faza v političnem odločanju. Že bi se dalo trditev utemeljiti s čisto določnimi primeri, ki pa danes še niso splošno pravilo prakse. V sekcijah ljudje dobivajo tako imenovano organizirano priložnost, da izrazijo svoje interese in mnenja. Na voljo jim je gradivo, ki je podlaga za razpravo. Sekretariati sekcij vabijo pismeno tiste, ki se bolj ali manj izrazito zanimajo za obravnavano temo, obenem pa vabijo tudi javno, v tisku in radiu. Vsem, ki to želijo, omogočajo, da pridejo do besede. Sekcije tudi izoblikujejo predloge sklepov. Vodstvo SZDL mora o njih povedati svoje mnenje, se za sprejete sklepe zavzeti, povedati ljudem, ki so zainteresirani, zakaj nekaterih predlogov ni moglo sprejeti.

Seveda pri tem ne gre zgolj za metodo delovanja socialistične zveze, gre za demokratizacijo političnega življenja sploh. Najbrž je tudi zato — zaradi širine in globine stvari — sorazmerno težko na hitro dati več življenja zamisli o sekciji. Pogosto pa je ovira tudi zelo banalna. Socialistična zveza nima še zadostne materialne podlage za takšno dejavnost.

S sekcijami in z vsem političnim življenjem, z njegovo demokratizacijo, je povezan odnos med manjšino in večino. Kočljivo vprašanje je to, ne toliko zaradi vprašanja, kdo je v načelu za samoupravni demokratični socializem, kdo pa ni zanj. Temeljni problem ni tu. Navsezadnje imamo kar lep seznam jamstev, da ne bomo spodrsnili na tem globalnem vprašanju. Vrhu tega je dokaj

nesporna ocena, da večina ljudi sprejema samoupravni demokratični socializem za svoj, res pa je, da se z njim kritično identificira. K sreči, saj bi sicer začeli stagnirati. Problem je v prvi vrsti drugod.

V povsem konkretnih okoliščinah, ob konkretnih interesih — znotraj našega sistema — ostajajo eni v manjšini in večina jih preglasuje. Pri raznoterosti interesov v družbi, kakršna je naša, se temu še dolgo ne bomo mogli izogniti. Toda, kaj naj za vselej potisnemo v ozadje interes, ki ga je manjšina spoznala za pravega in koristnega? Morda je z odločitvijo večine prevladal kratkoročen, trenutni interes v škodo trajnejšemu. Stališče manjšine naj bo zato podlaga in povod, da bomo vprašanje spet obravnavali. Toda kdaj, kako, na podlagi kakšnih novih utemeljitev? V ta vprašanja smo se pri nas premalo poglobljali, pa tudi v metode, ki pa niso samo metode, marveč so izraz povsem stvarnih odnosov. To vprašanje je zelo važno tudi za nas komuniste, saj se nam prav tako lahko zgodi, da bomo ostali pri dogovarjanju in glasovanju v manjšini. Mar bomo v takšnih primerih ukinjali demokratično proceduro? Najbrž bo bolje, če v demokratizaciji izdelamo tudi ustrezna pravila za učinkovito in napredno demokracijo.

Naš politični sistem ima svoje temelje v človeku, se pravi, da vse njegove institucije slonijo na samoupravni demokraciji. Temu sistemu je v celoti imanenten delegatski odnos, delegatsko razmerje, v katerem mora delegirani (odbornik, poslanec, član skupščine samoupravne skupnosti, član občinske konference SZDL, član kateregakoli centra odločanja) prenašati interese in stališča okolja, ki ga je delegiralo, poslušati tudi predstavnike drugih interesnih skupin, z njimi skupaj spoznati skupni interes, se zanj odločati, biti mora torej samostojna ustvarjalna osebnost, vendar hkrati trajno delovno povezan s tistimi, ki so ga delegirali, njim biti politično odgovoren, vendar odgovoren tudi za uresničitev sprejetega, vsak hip zamenljiv. To ni popolna definicija, bistvo delegatskega razmerja pa bržkone le ponazarja. Ne moremo pa se pohvaliti, da smo takšno delegatsko razmerje že širše uveljavili pri nas, tudi z njegovo pomočjo prečistili kanale vplivanja in odločanja, ki niti enosmerno ne delujejo vselej. Nasprotno. Prej bi se dalo dokazati, da še v precejšnji meri živimo v splošnem predstavniskem mandatu, še ta pa je včasih bolj zasebniški kot vezan na politične strukture.

V našem sistemu je socialistična zveza prva, ki naj bi omogočila delegatsko razmerje med volivcem in voljenim. Kako in seveda kaj, to je več ali manj že popisano. Samo za primer: izdelana in formalno sprejeta je metoda, kako bo socialistična zveza omogočala delovno povezanost med poslancem in tistimi volivci (če je ta izraz sploh ustrezen), ki jih zadeva bistvo poslančeve prihodnje odločitve. Na vrsti je zdaj delo, zavzetost vseh tistih, ki so politično odgovorni za vzpostavljanje takšnih delegatskih razmerij. Socialistična zveza se je ponekod (npr. Ljubljana, Maribor) že precej prilagodila takšni

vsebinsi in načinu dela. Tudi rezultati so, seveda pa so to dolgoročne naloge, ki ne morejo takoj dati briljantnih dosežkov.

S takšno dejavnostjo bo socialistična zveza nemara dala svoj največji prispevek k delovanju našega političnega sistema. Skušnja tudi dovoljuje trditev, da trud na tem področju nikakor ni zaman. Kajti, ni nevarnosti, da bi ljudje ne sodelovali v oblikah delovanja socialistične zveze, če jim bo ta omogočila, da bodo v njej skušali izoblikovati in uveljaviti svoje avtentične interese.

Pri vzpostavljanju pravega delegatskega razmerja je seveda zelo važno, kako izbrati ljudi, koga delegirati. Zato vpeljuje socialistična zveza sistem stalnega evidentiranja možnih kandidatov za odbornike in poslance. Izvedba sistema je morda res predvsem njena skrb. Toda brez predlogov iz delovnih skupnosti, iz organizacij in društev bo to samo novejšo pročelje za stare odnose. Brez takšnega sodelovanja evidentiranje ne bo prispevek k demokratizaciji in stalnosti priprav na skupščinske volitve. Ne moreš ravnati po načelih samoupravne demokracije, če možne odbornike in poslanske kandidate, prihodnje delegate delovnih ljudi iščeš zadnji hip in to predvsem med ljudmi, ki so se že uveljavili zunaj združenega dela.

Dokument o današnji socialistični zvezi bo v prihodnjih mesecih na težavni preskušnji, ko se bodo konstituirala nova vodstva socialistične zveze. Ena od preskušenj bo nedvomno v tem, ali bodo v njena vodstva poleg delegatov ljudi v organizacijah SZDL prišli zares ljudje, ki bodo pravi delegati organizacij, društev, združenj itd. Druga preskušnja pa bo v tem, koliko se bo socialistični zvezi posrečilo, da pritegne v vodstva tudi ustvarjalne ljudi iz podjetij in drugih delovnih organizacij, delegate delovnih ljudi v združenem delu. Od tega je namreč odvisno, ali bo socialistična zveza, ali bodo njena vodstva zares usklajevalci nastajajočih političnih odločitev. Za oceno je prezgodaj, dovoljena so le pričakovanja.

Gotovo je še veliko vprašanj, ki bo nanja treba odgovoriti, da bo socialistična zveza postala gibanje, ki bo pristni politični organizem samoupravljalcev. Tista vprašanja pa, ki sem jih omenil poprej, nedvomno sodijo med pomembnejša. Usmerjena so tudi k temu, da bi se v naši družbi hitreje uveljavljala samoupravljalška miselnost. Nje ne gre postavljati v ozadje. Kolikor bolj so oči javnosti uperjene v središča odločanja na vrhu, kolikor bolj ljudje pričakujejo rešitev »od zgoraj«, tem manj so pripravljeni, da sami urejajo razmere svojega dela in življenja. Seveda pa na takšno ali drugačno miselnost usodno vplivata tudi trenutni in pretekli način odločanja.

To je tudi pot do prave, v ljudeh trdno zasidrane socialistične družbene morale, do novih družbenih odnosov in norm, ki jih ljudje sami ustvarjajo ali se vsaj z njimi strinjajo. Na tem področju ne manjka tudi stvari, ki imajo negativen predznak, pa jih s policijo nikoli ne bomo mogli odpraviti.

Dokument o današnji socialistični zvezi izraža spoznanje, da brez komunistov in njihove zavesti ni sodobne socialistične zveze. V socialistični zvezi, prilagojeni današnjim in jutrišnjim potrebam, so potrebni takšni komunisti, ki so zmožni, da samostojno, ustvarjalno, po vsebini in načinu prepričljivo zagovarjajo svoje poglede, pa tudi, da zanje pridobivajo somišljenike. In narove: komunisti potrebujejo politični mehanizem socialistične zveze, da se lahko njihove napredne zamisli po demokratični poti spreminjajo v družbeno voljo in moč. To pa seveda zahteva ustrezno zvezo komunistov, teoretično in praktično usposobljeno za vsakdanje idejno in praktično politično delo. To tudi pomeni: če naj se socialistična zveza ubada z vsemi družbenimi vprašanji, se mora z njimi ubadati tudi zveza komunistov. Doseči mora, da bo idejnopolično življenje sestavni del vsega javnega življenja. K temu teži, zato bo moderna socialistična zveza delovnega ljudstva Slovenije tudi mogoča.

Kibernetika — družbena moč — človek¹

Gravitacijsko središče tega sestavka sta dve temi. Prvič, kakšno je dejansko razmerje med dvema vrstama močnih sil: *kibernetiko in strukturo družbene moči*. Ali natančneje: katera oblika razmerja med novo tehnologijo in strukturo družbene moči lahko opredeli socialni napredek, novo civilizacijo. Drugič, ali je kak način, da se to spoznanje znanstveno utemelji, da ne bo ostalo v območju utopije, da ne bo zgolj moderna oblika branja prihodnosti iz steklene krogle?

*

Začenjam z banalno ugotovitvijo. Družbeni napredek je zmeraj usodno opredeljen z dvema vrstama gibalnih sil. 1. Gibalne sile napredka so poosebljene v stopnji razvoja proizvodjalnih zmogljivosti. To je hkrati tudi merilo človekove oblasti nad naravo. 2. Družbeni napredek je pogojen tudi z naravo socialne strukture. To pa pomeni: z naravo *družbenih odnosov*, ki sestavljajo tisto socialno okolje, v katerega okviru poteka predelava narave, tehnološke inovacije. Drugo razsežnost socialne strukture sestavljajo *socialne skupine*, katerih *družbena moč* ima največjo težo na tehničnici. S tem je določen tudi položaj človeka v naravnem in družbenem okolju. Kajti spremembe v tehnoloških inovacijah in socialnih strukturah pomenijo tudi spremembe v človekovem položaju, manjšo ali večjo možnost, da se izrazi človekovo bistvo in njegove potrebe, pomenijo manjši ali večji prostor svobode.

I. ZGODOVINSKI NOVUM — NOV IZZIV V SRCU DRUŽBE

Oblast nad naravo (s tehnologijo in smerjo njenega preobražanja) ter *oblast nad družbo* (moč odločanja o smeri družbenega razvoja) — to je torej skrajšani povzetek za tiste sile, od katerih je odvisen socialni napredek.

To je klasična in dovolj znana shema. Poudarek pa je na nečem drugem. Obe ti komponenti sta sredi *revolucionarnega spreminjanja*. Družbene proizvodjalne sile, struktura moči — skupna zgodovinska situa-

¹ Sestavek, ki ga objavljamo, je poročilo, ki ga je dr. M. Pečujlić imel na mednarodnem znanstvenem kongresu »Človek in computer« v juniju leta 1970 v Bordeauxu.

cija, v kateri živimo — *ni preprosto nadaljevanje stare*. V samem srcu družbe se aktivirajo popolnoma nove gibalne sile tako na strani materialnih kakor na strani človeških dejavnikov. To so sile, ki iz temelja spreminjajo tradicionalne proizvodne faktorje in strukturo moči. Daleč prestopajo meje vseh dosedanjih ofenziv civilizacije, napovedujejo čas superpohalnih sprememb, odpirajo horizont nove civilizacije.

Naš čas bo razumel samo tisti, komur bo uspelo razumeti smisel teh nenavadnih sprememb, ki nastajajo. Toda to postavlja na dnevni red tudi potrebo po novem dojemanju družbe, sveta, po novih kategorijah, po novi znanosti o človeku in stroju, ki bo na svet gledala čez vrhove sedanje civilizacije.

1. Nove gibalne sile — objektivni posnetek

Ključna ideja je tole: nova industrijska revolucija, s katero smo se znašli iz oči v oči, ni v spremembi tega ali drugega elementa proizvodnje. Soočeni smo s popolno spremembo, z revolucionarno spremembo skupnega proizvodnega načina.

Vse do nedavna so tehnološke spremembe dobivale različne materialne oblike, vendar je njihovo bistvo ostalo vseskozi isto, kakor pravilno ugotavlja profesor Tomović.² Ostale so na tleh klasične industrijske civilizacije, katere mejo zdaj prestopamo. Prvič, to je pogonski stroj, ki je izrinil človeka kot gonilno silo. Drugič, v središču strojnega sistema je delovni stroj (strojno orodje), ki je vzrok, da število orodij, s katerimi lahko človek dela, ni več omejeno s številom njegovih telesnih organov. Tretjič, to so transmisije, ki povezujejo operacije v nepretrgano gibanje mehanizma.

Poleg stroja stojijo kot njegov *odatek armade nekvalificiranega dela, ki streže strojnemu sistemu*. Človek je večji od svoje naloge — reduciran je na nekaj rutinskih gibov in ločen od duhovne sile, ki se prenaša na posebne hierarhije upravljalcev.

Strojni sistem industrijske revolucije je odprl pot skupnemu napredku. Toda vse do sodobne *znanstveno-tehnološke revolucije*, ki se je začela sredi 20. stoletja, je ostala večidel nespremenjena *stopnja, oblika tehnološkega posredovanja med človekom in objekti narave*. Vse inovacije so pomenile *spopolnjevanje, pripravo na veliki skok*. Šele *kibernetska revolucija* prinaša s sabo revolucionarni obrat, zajema samo notranje jedro dela, ustvarja produkcijski sklad nove civilizacije. Ta novi zgodovinski tip proizvodnje bomo imenovali *integralna proizvodnja*. Le-ta povezuje v enotno, neločljivo celoto vse tiste sestavine, ki so v prejšnjih oblikah proizvodnje pomenile medsebojno ločena, posebna področja človeške dejavnosti (materialna proizvodnja, umsko delo — znanost, izobraževanje, upravljanje in odločanje, informacije itd.). V središču teh novih proizvodjalnih sil je veličasten proizvod človeškega razuma — *kibernetski stroj*, computerji, elektronski računalniki kot orodja optimalne izbire, prenašanja informacij in znanstvenega upravljanja. Njihov triumfalni pohod poteka tako naglo, da mislijo, da bodo kot sredstvo analize in sprejemanja sklepov zavlادali industriji že konec stoletja.

Še enkrat se, kakor definira prof. Vidaković, *radikalno spreminja stopnja posredovanja med človekom in objekti narave* (kot predmeta

² Dr. Rajko Tomović: »Geneza kibernetike« idr.

dela).³ Mednje stopa *nov vmesni člen*, ki iz temeljev spreminja akcijski radius človekovega delovanja — neskončno se pomnoži moč njegove proizvodne dejavnosti. Kvalitativna sprememba je v tem, da kibernetični stroj, orodje znanstvenega upravljanja — kibernet, tokrat ne nadomešča samo človekove roke, temveč opravlja tudi vrsto intelektualnih funkcij. V temelju teh funkcij so *informacijski procesi*, ki so jedro kibernetike. Medtem ko klasični stroj predeluje snov ali energijo, pa kibernetični stroj, computer, obdeluje informacije, s katerimi samostojno raziskuje optimalne pogoje za določen proizvodni proces, opravlja nadzorstvo in vodi proizvodne procese. Proces sprejemanja in izkoriščanja informacij je dejansko proces preobražanja našega okolja in našega prizadevanja, da bi živeli tvorno. To je le zunanji izraz našega spoznanja o globljih objektivnih zvezah, zakonitostih sveta, spoznanja, ki ga s svojo akcijo spreminjamo. Možnosti znanstvenega optimalnega upravljanja, sposobnost, da sledimo čedalje bolj zapleteni organizaciji življenja, so neločljive od spoznanja objektivnih zvez, zakonitosti. Splet informacij je samo poseben izraz splošne povezanosti objektov v svetu okrog nas, oblika odražanja narave, enotnost spoznanja in akcije.

Kibernetični stroj je torej materialni temelj znanstvenega upravljanja. V neposredno proizvodnjo stopa nova, močna energija — znanost kot neposredna proizvodjalna sila in njena tehnična uporaba. Družba je prišla do prelomne točke, ko se proizvodjalne sile oblikujejo na novih področjih, ko se v novi luči pojavljajo zakonitosti o rasti proizvodjalnih sil. Kolikor bolj je dežela industrijsko razvita, toliko bolj postajata njen gospodarski potencial in napredek odvisna od njenega znanstvenega potenciala. To pa pomeni: od aktivnega razvoja človekovih sposobnosti. Tako pride do velikega preobrata. V prvi industrijski revoluciji so bila materialna proizvodjalna sredstva izhodišče za revolucioniranje vseh proizvodjalnih sil.

Proizvodni napredek ni izhajal od delavca, marveč od stroja, materialnih dejavnikov, ki so se razvijali v škodo celih generacij proizvodjalcev (z brezobzirnim zapravljanjem njihove delovne sile oziroma z omejevanjem njihovih potreb v okviru enostavne reprodukcije delovne sile). Kibernetična znanstveno-tehnološka revolucija pomeni tako gibanje tehnike, ki neposredno zahteva vsesplošen razvoj sposobnosti.

2. Od kibernetike k spremembam v socialni strukturi

Učinek kibernetične revolucije zajema vse pore življenja. Toda tu se bomo ustavili samo pri spremembah, ki so nesporne.

Prvič, spreminjanje znanosti v neposredno proizvodjalno silo, avtomatizacija, uvajanje kibernetičnih strojev, pomeni *napad na tradicionalno delitev med umskim in fizičnim delom, med upravljanjem in izvrševanjem*. Parcialno, rutinsko delo prevzemajo stroji — tako v tovarni kakor v pisarni — človekova dejavnost pa se počasi, vendar vztrajno prenaša na področje raziskovanja, načrtovanja, nadziranja in upravljanja.

Drugič, namesto povezanosti z delno funkcijo se pojavlja rotacija, sprememba funkcij, njihovo izmenično in kolektivno opravljanje. Odpravlja se delitev na majhna, strogo določena in drugo od drugega ločena dela. Uvaja se kolektivno izpolnjevanje nalog vse skupine, kolektivno pripravljane sklepa, odgovornost skupine, teamsko delo, ki nadzoruje

³ Dr. Zoran Vidaković: »Moderne proizvodne snage i revolucionarna praksa; Sutrašnjica o kojoj danas rešavamo.«

avtomatizirani proces v celoti; razvija se sodelovanje. Zapletenost nove tehnologije je vzrok, da prejšnje razmerje: odločanje—golo izpolnjevanje, ni več ustrezno, da bi se spravljal v obratovanje moderne proizvodjalne sile. Delovne funkcije ne potekajo izolirano, marveč po skupinah, da bi se realiziralo učinkovito sodelovanje. Sodelovanje delavcev, *prostovoljna organizacija* pri izpolnjevanju zapletenih in spremenljivih nalog, postaja poglavito načelo organizacije dela. Tudi notranje lastnosti tega dela se postopoma spreminjajo. To je ustvarjalno delo, ki zaposluje celotno osebnost, njene intelektualne potence. Čeprav ga je mogoče do skrajnosti zlorabljati, je vendar to delo, ki se stežka sprijazni s pritiskom; njegova notranja lastnost je osebna avtonomija, samouresničevanje.

Tretjič, val znanstveno-tehnične revolucije pelje k spremembam v kvalifikacijskem modelu, spreminja sestavo sodobnega delavskega razreda. Klasična industrijska revolucija je ustvarila kot svojo izobraževalno bazo tip osnovne šole (in šole za osnovne delavske kvalifikacije), ki krije potrebo po manipuliranju s preprosto delovno silo v tovarniški proizvodnji. Le manjši del prebivalstva se je ukvarjal z umskim delom in družba se je razvijala na račun duhovnih sil razmeroma majhnega števila ljudi. Sredi tega stoletja se je začelo hitro povečevati število srednjih in visokih šol. Če primerjamo »začetno« in »pozno« točko — zgodnjo industrijsko civilizacijo in fazo avtomatizacije, dobimo takle model kvalifikacijske strukture:

a) Struktura delovne sile v tovarnah leta 1926

Trajanje izobraževanja	Ne več kot 1 dan	Od 1—8 dni	Od 1—15 dni	Od 30 dni do 1 leta	Do 6 let
Odstotek delavcev	43	36	6	14	1

b)

	Klasična mehanizacija v odstotkih	Popolna avtomatska ureditev v odstotkih
— nekvalificirani	15	—
— priučeni	20	—
— izučeni	60	—
— s popolno srednješolsko izobrazbo	4	60
— z visokošolsko izobrazbo	1	34

Tehnični preobrati, ki nastajajo, so povezani s kulturno revolucijo neslutene obsega, z eksplozijo izobraževanja. Računajo, da bo konec našega stoletja proizvodnja prenehala biti delovni proces v dosedanjem smislu in da bo večina človeških dejavnosti, povezanih s proizvodnjo, dobila naravo inženirsko-tehnične dejavnosti.

3. Vzvratni sklop: narava socialne strukture določa proizvodnost computerja

Tehnika ni nekaj, kar je samo zase, njena proizvodnost ni količina, ki bi bila neodvisna od sistema družbenih odnosov. Tehnike ne sestavlja samo skupek strojev in znanja, marveč tudi načini in možnosti njene človeške uporabe. Samo tale ponazoritev, kako se struktura družbene moči zajeda v samo »drobovje« kibernetskega sistema in določa njegovo produktivnost.

Racionalno upravljanje v moderni družbi je odvisno od kvalitete in količine informacij. Toda uporaba informacij se ne reducira samo na proces jemanja podatkov iz resničnosti, spoznati se je treba na to, kako je treba kombinirati razne faktorje proizvodnje, da bi dobili optimalen rezultat. Materializacija teh spoznanj je bistveno odvisna tudi od sposobnosti proizvajalcev (upravljalcev), da *kontrolirajo* vrsto vplivnih dejavnikov, ki so spremenljivi. Brez tega ni mogoče racionalno upravljati. To je posledica visoke stopnje socializacije proizvodnih procesov, njihove dejanske povezanosti (v nasprotju z naturalno in obrtniško civilizacijo). Ta kontrola je neizogibna, vendar se ureja na različne načine. Galbraith v svojem delu »Nova industrijska država« nazorno kaže, kako zrele korporacije dosegajo to kontrolo in zmanjšujejo nezanesljivost trga. V državnoadministrativnem socializmu se to kdaj pa kdaj ureja s centraliziranim planskim dirigiranjem.

Informacija in *kontrola* sta torej parna pojma — to sta socialna dvojčka. Toda *kontrola* je lahko po svojem notranjem pomenu silno različna. To je lahko kontrola z vladanjem, *dominacijo* enih subjektov nad drugimi, z avtoritarno manipulacijo. Že zaradi tega trpi zastran močnih omejitev, ki jih je čedalje bolj videti. Vzbuja odpor socialnih sil, ki si prizadevajo omejiti dominacijo, sproža hude socialne konflikte. Zato je nezanesljiva: danes vse gladko teče, jutri utegnejo nastati krči. Cena za tako informatiko in kontrolo je toliko večja, kadar postaja najdragocejša surovina proizvodnje človeški kapital, siva materija (tako imenovana software), znanstveno delo, ki si naravno prizadeva za samostojnost, avtonomijo, ustvarjalnost. Cena se plačuje v človeškem davku. Taka kontrola je druga plat procesa dehumanizacije in ni zmožna izkoristiti vseh ustvarjalnih potencialov človeka. Drugi tip kontrole je kontrola prek asociacije, povezovanja združenih proizvajalcev, ki imajo kontrolo nad svojim delom in rezultati dela, ki se združujejo in skupaj načrtujejo. Ta kontrola prek asociacije teče po diametralno nasprotnih zakonitostih. Ta ima tudi drug predznak s stališča humanizacije odnosov.

S kontrolo povezana informatika ima torej različne posledice glede na vrste kontrole, ki pripadajo različnim socialnim strukturam.

II. RAZLAGA ČLOVEŠKEGA SMISLA KIBERNETIKE — POZITIVNA IN NEGATIVNA UTOPIJA

Spremembe, ki zajemajo obe komponenti (proizvodni potencial in socialno strukturo), niso sporne. Toda človeški smisel tega gibanja, razmerje med temi spremembami in družbenim razvojem, postne torišče hudega spora. Ko je človeška misel reagirala na oblikovanje nove realnosti, se je razcepila v dva velika tokova. Imenovali ju bomo »*pozitivna in negativna utopija*«.

Pozitivne utopije so široka vrsta s številnimi podvrstami. Ena njihovih oblik so *tehnokratske vizije družbe*. Tehnološke inovacije postanejo same sebi namen, v njih vidijo sredstvo, ki bo *samo od sebe*, avtomatično uredilo vse probleme človeške eksistence. Najvažnejše je le, da dobijo odločilno besedo pri vprašanih razvoja gospodarji strojev, štab, ki edini lahko racionalno uredi družbo na podlagi tehničnih pravil optimalnosti. Iz te vizije so z ostrakizmom zavrnjeni človeški interesi, vrednosti, socialni odnosi. *Družbeni napredek se istoveti s serijo tehnoloških inovacij*. Isti vrsti pripada tudi tista oblika moderne futurologije, ki se ukvarja s predvidevanjem tehnoloških inovacij popolnoma neodvisno od socialne strukture, v kateri nastajajo. Napovedujejo sto in sto čudežnih iznajdb, s katerimi se bo spremenila podoba sveta, vendar ne iščejo odgovora na najbolj pereča vprašanja eksistence. Ne iščejo poti in sredstev, da bi se spremenili nepopolna družba, avtoritarni red, organizacija dela, ki ne ustreza novim proizvodnim zmogljivostim in človeškim potrebam. Zategadelj temu predvidevanju prihodnosti manjka razsežnost, to je prihodnost brez človeškega srca. Krogu pozitivnih utopij pripada tudi doktrina, ki razglša, da bodo, potem ko bo izpolnjen plan in proizvedeno toliko in toliko ton jekla, tega in tega leta prišli v komunizem.

Kot reakcija se pojavlja *abstraktno-humanistična, fiktivna kritika* tehnične civilizacije. Le-ta ne vidi osvobajajočih, marveč samo zasužnjevalske možnosti nove tehnologije, njeno drugo stran. Le-ta nastopa z gesli: tehnika dehumanizira človeka, ga zasužnjuje, stroji gospodarijo ljudem, zavarujte nas pred tehniko — ne da bi videla, da je problem v naravi družbenih odnosov, v katerih se tehnika uporablja. Do tehnoloških inovacij kaže zgolj prezir. Kot nekoč luditi se obrača zoper tehniko. Njeni protagonisti bi zahtevali, naj se prenehajo ustvarjati tehnični proizvodi, ko bi vedeli, pri katerem proizvodu naj se začne prepoved. Zanj velja Voltairov komentar, namenjen Rousseauju: Rousseau bi rad, da bi človeštvo spet hodilo po štirih nogah, da bi bilo srečno.

Med negativne utopije šteje tudi slavna trilogija negativnih utopij (Huxley, Orwell, Zamyatin), ki so izraz brezupnosti, obupa zaradi človekove prihodnosti. Človek se spreminja v vijak velike birokratske mašinerije, v brezdušni avtomat. Nova tehnologija daje obilico sredstev, da bi se odstranile humane zahteve človeške narave, da bi se opravilo uničenje človečnosti v človeku, da bi ga podvrgli novim oblikam totalitarne oblasti. Takoj povejmo, da je v tem tudi prizvok svarila pred nevarnostjo, ki grozi, če se gradi družba, sestavljena iz ljudi, ki se obnašajo kot stroji, in strojev, ki se obnašajo kot ljudje.

Svet znanosti se je razdelil na ene, ki zahtevajo *bianco* polnomočje za gibanje, ne da bi zastavili vprašanja, kam se družba giblje, in na druge, ki sami bijejo plat zvona. Razdelil se je na tabora, ki vidita samo *osvobajajoče* ali *zasužnjevalske* možnosti tehnike. Vendar rešitve razmerja med kibernetiko, novo tehnologijo in družbenim razvojem, ki bi hkrati pomenila tudi človeški napredek, ni mogoče najti na področju *intelektualne proizvodnje utopij in kontrautopij*. Le-te dezorientirajo človeško akcijo, namesto da bi ji bile kompas. Znanstvena misel mora opraviti korenit preobrat. Iz svojega tkiva ne sme metati vrednot, idealov, da bi ostala gluha za človeške namene, humane načine uporabe kibernetičnih strojev. Vendar se glas znanosti ne sme skrčiti samo na kritično zavest in vest; znanost ne sme biti mlačna do novih možnosti, ki jih prinaša kibernetika. Drugače ostane njena čistoča sterilna. Raziskovati mora, kako je z vsako

kvalitativno novo stopnjo tehnološke civilizacije mogoče povezovati napredek v človeški situaciji. Kako je mogoče oblikovati civilizacijo, ki bo bolj ustrezala povečani zmogljivosti materialnih faktorjev in čedalje večjim človeškim potrebam.

Da bi bilo raziskovanje teh možnosti znanstveno utemeljeno, se mora osredotočiti vsaj na tile vrsti vprašanj:

1. Katera je struktura družbene zmogljivosti, socialna organizacija dela in upravljanja, od katere je odvisno, ali bo družbena uporaba kibernetike, informatike dobivala *demokratski* značaj, ne pa *oligarhičnega*, avtoritarnega? Katere so oblike organizacije dela, v okviru katerih je mogoče preroditi demokratski in humani polis, oblike neposredne demokracije na tleh visoko razvite družbe? Vprašanje je torej: kako naj kibernetični stroj postane instrument, zaveznik množične demokracije?

2. Katere družbene sile so lahko zgodovinske nosilke te tendence, sile, ki se morajo postaviti po robu oligarhični kibernetizaciji?

III. RAZLAGA ČLOVEŠKEGA SMISLA KIBERNETIKE — KONFLIKT MED CIVILIZACIJAMI

Oglejmo si zdaj, samo v obrisih, kako lahko družbeni razvoj dobiva različne smeri, vsebine glede na to, v kakšno organizacijo dela in strukturo družbeni moči »se vgrajuje« moderna kibernetična tehnologija (informatika).

1. Kibernetizacija in avtoritarna organizacija dela

Klasična strojna civilizacija, na katere podlagi se je družba do nedavnega gibala, je oblikovala kot svojega socialnega dvojčka *avtoritarno organizacijo* dela in upravljanja kot obliko vladanja ljudem. Webrov model birokratske organizacije in Taylorjevo tako imenovano »znanstveno organizacijo dela« bomo vzeli kot zanesljiv izraz tistih temeljev, na katerih ta organizacija sloni.

Weber opisuje, kako kapitalizem — kot moderen in racionalen sistem strojne, množične proizvodnje — stopa v svojem triumfalnem pohodu čez razvaline fevdalne organizacije in oblikuje svojo lastno organizacijo upravljanja družbe. Razvoj te organizacije je, kakor ugotavlja Weber, *osrednji fenomen zahodne družbe*. Ta neizogibno zajema vsa področja družbenega življenja, vse vrste človeških združenj, bodisi da proizvajajo materialne dobrine ali ideale. To je organizacija, sposobna doseči maksimum učinkovitosti, racionalnega upravljanja zapletenega proizvodnega telesa in velikih množic ljudi. Je superiorna do prejšnje, kakor je strojna civilizacija v premoči do obrtniške. V tem pogledu ni razločka med kapitalizmom in socializmom. Izbirati je mogoče edino med birokratsko organizacijo in dilentatizmom. Beg pred veliko birokratsko mašinerijo je edino mogoč, če se vrnemo k malim organizacijam obrtniškega ali naravnega tipa. Kakor abstraktni humanisti vidi Weber razvoj družbe, vpet med dva kraka klešč: ali birokratska mašinerija ali vrnitev k staremu.

Temeljno načelo birokratske organizacije je taka delitev dela, ki odpira *prepad med monopolom moči (odločanja) na enem polu in golim izvrševanjem na drugem, v množični bazi organizacije*. Toda pustimo Webru in Taylorju, naj sama povesta svoje ideje.

— Delitev dela se izraža z delitvijo *pristojnosti* oziroma uradnih položajev, ki se gradijo izključno na načelu *stroge hierarhije*. Pristojnosti, funkcije so organizirane kot hierarhija višjih in nižjih položajev, po načelu stroge podrejenosti nižjih organov višjim. Oblast je dosledno *monokratska*, osredotočena v rokah ene osebnosti na vrhu piramide.

— Funkcionarjem, ki so *postavljeni, ne pa izvoljeni*, pripada oblast, pravica *ukazovati*. Temu ustreza dolžnost *strogo discipliniranega izpolnjevanja*, slepega pokoravanja ukazom.

— Opravljanje funkcije je *življenjski poklic*, kariera, ki poteka od nižjih položajev k višjim. Odločanje o napredovanju je odvisno *izključno od ocene nadrejenih*.

— Funkcije se opravljajo za denarno *nadomestilo*, ki ni odvisno od količine dela ali od učinka, marveč predvsem od *položaja v hierarhiji*.

— Izrazito važna prerogativa položaja je manipuliranje z *uradno tajnostjo*. Prevedeno v moderni jezik to pomeni *monopol na informacije*.

— Da kdo pride na položaj, je odvisno od *znanja*, ki se izraža s formalnimi kvalifikacijami. Znanje pa ima dva obraza. Po eni strani je temelj racionalne organizacije dela, *podlaga za njeno učinkovitost*. Po drugi strani pa je znanje tudi *temelj za monopolski*, superioren položaj v birokratski organizaciji dela — ki je hkrati tudi *velika mašinerija za vladanje nad ljudmi*.

Ista načela organizacije dela in upravljanja zajemajo tudi področje materialne proizvodnje (ekonomske organizacije). Njihov vrh je tayloristična organizacija dela s svojima znamenitima načeloma: z delitvijo na monopol upravljanja (odločanja) in golo izvrševanje, nato pa na umsko delo na eni ter fizično delo na drugi strani.

— V rokah lastniško-upravljalvske elite se osredotoča: določanje ciljev poslovne organizacije in sredstev za njihovo izpolnjevanje, vodenje dela, monopolsko odločanje o delitvi novo ustvarjene vrednosti.

— Antipod monopolu moči na vrhu hierarhije je pasivna množična baza, ki je v položaju golega izvrševalca, brez iniciative in udeležbe pri odločanju. Je zunaj kroga odločujoče moči, ne sodeluje pri izbiri vodilnih ljudi, pri postavljanju ciljev in norm organizacije.

— Ločitev umskega in fizičnega dela je do konca izvedena. »Veliko množino znanja, ki je bila nekoč v glavah delavcev, je zdaj treba izvleči, izsesati iz njihovih glav in jo prenesti na vodstvo. Vodstvo mora misliti in pripravljati delo kar se da podrobno ter zahtevati od delavcev, da ne bodo več proizvajali iz svoje lastne pobude, marveč da samo do najmanjših nadržnosti in natančno izpolnjujejo dobljene naloge,« pravi Taylor.

— Za delovni položaj množice delovne sile je značilna razcepljenost na parcialne, rutinske operacije, ki zaposlujejo le nekaj površinskih sposobnosti. Proizvajalec je orodni stroj, narejen le za eno operacijo. Delo je brez notranjega smisla, samopotrjevanja osebnosti, njene avtonomije; človek je večji od svoje naloge.

Obe strani klasične industrijske civilizacije gresta z roko v roki, stapljata se v enoten organizem. Strojni sistem in racionalna organizacija dela sta izhodišče družbenega razvoja, silnega množenja proizvodne moči, produktivnosti. To je odprlo pot obdobju tehnoloških inovacij. Vendar ima ta razvoj tudi svojo hrbtno stran. S strojnim sistemom se delavec reducira na goli dodatek stroju, z uvedbo upravljavskih hierarhij pa se ustvarja socialna organizacija, ki hkrati zagotavlja odnos dominacije, vla-

danja nad ljudmi. Ultima ratio, skrajni namen organizacije, ki je opisan, je v njeni učinkovitosti, vendar tudi v potrebah po reproduciranju profita, oblasti nad delom. Zato se Friedmann upravičeno vprašuje, kaj ta organizacija pomeni s stališča bodočega razvoja. Poglavitni problem tehnične družbe je, s kakšnimi osebnimi žrtvami, s katerimi svoboščinami se bo plačal materialni in tehnični razcvet ter materialna blaginja.

Toda tudi ta tip racionalnosti — ki je bil zgodovinsko pogojen — udarja ob mejo, postane izrazito disfunkcionalen, neracionalen. Avtoritarna organizacija dela in upravljanja (struktura moči) prihaja v čedalje bolj odprt konflikt z novimi človeškimi potrebami, z novimi proizvodnimi močmi, katerih razvoj zavira. Socialna organizacija dela, ki ni bila kos zobu časa, se ohranja ne zato, ker bi bila potrebna, marveč zaradi interesov, ki so investirani vanjo. Njeni socialni nosilci in uporabniki si prizadevajo, da bi nove proizvajalne sile stlačili v španske čevlje stare organizacije dela. In še več. Nosilci družbene moči, lastnine, upravljanja si prizadevajo za *tak način uporabe* sodobne tehnologije, ki bi jo spremenil v dejavnik *konsolidacije obstoječe strukture moči*. V nasprotju s svojimi možnostmi *osvobajanja* se nova tehnologija zlorablja. Rabi tudi za uvajanje učinkovitejših, subtilnejših oblik družbene kontrole, ki morajo požreti sleherno opozicijo in stabilizirati obstoječe ustanove moči na podlagi povečane produktivnosti.⁴

2. Zdravila: reforma avtoritarne organizacije dela

Toda to ni edina tendenca na prizorišču sodobne družbe. Nasprotno, čeprav je bila avtoritarna organizacija videti kot najracionalnejša oblika organizirane človeške aktivnosti, kot superiorno sredstvo za izpolnjevanje nalog v množični družbi, začenja njena učinkovitost pojemati. Kaže izrazito neracionalnost in disfunkcionalnost; razvoj se ne ustavi, plusi in minusi se menjavajo. Ko prestopi določeno mejo, tako v spopadu z novimi proizvajalnimi silami kot človeškimi kvalitetami, pripelje do tega, da začne sposobnost družbene reprodukcije pojemati, namesto da bi se povečevala. To spoznanje je temelj za vso pahljačo radikalne kritike, ki poteka z besedami in dejansko.

Ena izmed izhodiščnih točk reforme je kritika *disfunkcionalnosti* avtoritarne, birokratske organizacije. Raziskovalci moderne organizacije

⁴ Naj ponazorim to tendenco oligarhične kibernetizacije samo z enim primerom. Monopol moči si prizadeva spraviti pod svojo kontrolo novo proizvajalno silo: informatiko, informacijske procese, da bi to spremenil v temelj svoje lastne konsolidacije. Ta težnja izhaja iz tovarniških zidov in se širi proti vsej družbi. Hkrati s proizvodnjo računalnikov se razvija tudi nova panoga — informatika — ustvarjajo se biroji, ki se ukvarjajo z zbiranjem številnih informacij in na podlagi tega z ustvarjanjem programov za računalnike. Ti programi postajajo kupno blago in se prodajajo uporabnikom, ti pa z njimi »hranijo« računalnike. Zaradi tega imamo instrument, ki je izredno učinkovit. Biroji za proučevanje, ki prodajajo programe in analize, prodirajo tudi v javno administracijo. Tako se po novem povezuje država in gospodarstvo na najboljčutljivejšem sektorju: na sektorju informacij. Ker pa je informatika instrument upravljanja, kontrole, postane poglavitno vprašanje: katerim interesnim skupinam rabi, za katere namene se uporablja? Kakor smo opisali, je lahko tudi organski del tiste oblike kontrole, ki je povezana z dominacijo vladajočih grupacij, razredov, slojev, elit, in lahko v določeni stopnji utrjuje ta monopol. To se dogaja, kadar upravljavske hierarhije velikih tehničnih sistemov določajo cilje popolnoma samostojno, brez udeležbe proizvajalcev.

dela prihajajo do sklepa, da se skorajda vsaka lastnost birokratske organizacije, pripeljana do skrajnosti, preobrne v svoje nasprotje, trči na odpor človeške narave in poraja nasprotne učinke. Kriteriji so postavljeni na glavo. Strogo predpisana podrobna pravila, stroga disciplina, hierarhija navajajo k strahu pred akcijo, obotavljanju, rutinskemu delu, dušenje iniciative. Birokratska organizacija kultivira poprečnost, uči plavati s tokom, ne brani svojih mnenj in ne sprejema novega, marveč se predvsem vleče skoz vrzeli v direktivah. Za ustvarjanje novega v obdobju, ki mu je usojeno hitro gibanje, so nujne nove poti organiziranja. Izrazita neenakost v delovnem položaju kot posledica rigorozne hierarhije zmanjšuje stopnjo identifikacije z organizacijo, motiviranost ter tako zavira gibalne sile gibanja.

Druga smer reforme se povezuje z znamenitim eksperimentom Eltona Mayoja, ki jemlje za izhodišče *odnose med ljudmi*. Čeprav so njegovi sklepi preprosti, so učinkovali z močjo odkritja. Ljudje ne ravnajo kot stroji, njihovo obnašanje ni odvisno zgolj od preciznih tehničnih norm, od študija časa in gibanja. Produktivnost je odvisna tudi od narave človeških odnosov, zvez, neformalne strukture, ki se oblikuje v senci uradne organizacije.

Tretjič, če sledimo temu in drugim tokovom, se postopoma oblikuje nova doktrina organizacije dela, *doktrina participacije*. Izrecno se oblikuje ideja, da je najnevarnejši problem neudeležba v upravljanju, neobstoje participacije. To zavira, da bi se popolnoma uporabile ustvarjalne sile, da bi se izkoristili vsi človeški potenciali. To duši izrazitejšo človeško subjektiviteto ter peha milijone ljudi v naročje nihilizma. Zahteva se, da se spremeni tradicionalni tip vodstva z dominacijo, namesto tega pa skupinska udeležba pri odločanju. Participacija, udeležba v kontroli, soodločanje, samoupravljanje — vse to postane del načrta za preureditev organizacije dela, pogoj tehnološkega napredka.

Vse te *parcialne* tendence reformiranja vsebujejo pomembne, vendar tudi protislovne elemente; v njih so navzoče tako sile preteklosti kakor sile prihodnosti. Na primer, zahteve po participaciji utegnejo težiti k nadaljnjim spremembam v naravi dela, k spremembi v strukturi moči (odločanja). Vendar utegnejo biti izraz težnje, da se stari monopol ohrani z novimi sredstvi, da se namesto grobih in izrabljenih avtoritarnih metod vpelje manipulacija z ljudmi s pomočjo njihove udeležbe, participacije. Zato so te tendence organska enotnost nasprotij: pomenijo prilagajanje, reorganizacijo upravljanja ob ohranitvi starega, vendar tudi negiranje nekaterih predpostavk, na katerih je temeljilo.

Tendence, ki smo jih opisali, so razpete med preteklostjo in prihodnostjo; so zgodovinski hibrid, napoved novih možnosti. Vsaktera od interesnih grupacij si prizadeva *participaciji* viliti svojo vsebino in pričakovanje. Zato te tendence še zmeraj ne pomenijo nove in celostne organizacije dela, kakor se je to primerilo z njenim zgodovinskim predhodnikom. Spopad različnih interesov, navzočih v okviru organizacije dela, ki temelji na načelu participacije, pelje k stalnemu prebijanju njenih okvirov. Če to prebijanje pelje h globljim spremembam (odpravi monopolo), se grupacije, ki vidijo v participaciji samo novo obliko manipulacije z ljudmi, odrekujejo participaciji in se zatekajo k obnavljanju avtoritarnih metod. Tedaj se krepijo elementi oligarhične kibernetizacije, ki smo jih opisali. Po drugi strani si proizvajalske grupacije prizadevajo,

da bi participacijo spremenile v instrument udeležbe pri odločanju, v odskočno desko za načelno novo organizacijo dela in upravljanja.

Participacija torej ni zadnje poglavje. Zato bomo opisali še nekatere žive, delujoče tendence, ki se pojavljajo kot *celovitejši* poskus konstituirati drugačno organizacijo dela in upravljanja. Te elemente, klice novega, lahko za zdaj samo teoretično izoblikujemo v celoto, kakor fragmente postopoma sestavljamo v mozaik.

IV. REALNA UTOPIJA

1. Pred našimi očmi se oblikuje nov tip proizvodnje — *integralna proizvodnja*. V njej se zbirajo v enotno celoto vse tiste strani (dejavnosti), ki so prej bile ločene v posebna območja ter so imele antagonistično ločene socialne nosilce. Ta nastajajoča celota dela in upravljanje kaže tele značilnosti, ki niso dognano stanje, marveč samo klice v nastanku.

a) Prvič, to je prodor tendenc, ki peljejo k *premoščanju prepada med umskim in fizičnim delom, upravljanjem in izvrševanjem*. Duhovna plat proizvodnje, izražena zlasti v znanstveni dejavnosti, postaja čedalje bolj poglobljena sestavina materialne proizvodnje, ki spet po svoji strani dobiva značilnosti množičnega znanstvenega eksperimenta. Delavec, ki je bil dodatek stroju, se otresa rutinskih del ter opravlja strokovno-znanstveno pripravo in nadzorstvo nad funkcioniranjem avtomatizirane proizvodnje, avtomacije. Delo se intelektualizira, postaja bolj ustvarjalno.

b) V okviru integralne proizvodnje se spreminja tradicionalno razmerje med materialnimi in človeškimi faktorji proizvodnje. Človeški faktor postaja vodilna sila razvoja. Kadar se znanost spreminja v neposredno proizvodjalno silo dela, tedaj je tudi njen razvoj neposredneje odvisen od aktiviranja človekovih sil. Človek in njegova sposobnost postaneta v razmerah znanstveno-tehnološke revolucije najučinkovitejša oblika reprodukcije proizvodjalnih sil.

c) S tem je povezana tudi velika sprememba v motivacijskih silah, silah, ki spodbujajo materialno proizvodnjo. *Visoka stopnja motivacije proizvajalcev* postaja temeljni pogoj razvoja. Namesto prejšnjih zgodovinsko pogojenih motivov, ki se jim podreja vrsta človeških potreb, kakor so profit ali etatistična akumulacija, pride do velikega preobrata. Spremeni se hierarhija vrednosti: *napredek proizvajalcev*, njihove potrebe postanejo poglobljena gibalna sila proizvodnje. Zastopanost njihovih potreb, interesov postane merilo pri izbiri ciljev. To pa niso zgolj kvantitativne, marveč tudi kvalitativne potrebe: to so potrebe po udeležbi v kulturi, po odnosih človeškega sodelovanja, po ustvarjalnem delu, po vsestranskem razvoju sposobnosti, po informiranosti, po udeležbi pri odločanju.

2. Kibernetika in nove človeške potrebe spodkopujejo tudi drugi temelj stare, klasične organizacije dela — avtoritarnost. Namesto nje se začenja kazati obraz demokratične, *prostovoljne, asociativne organizacije*. Kakor Evans pravilno sklepa: »Industrijska organizacija se spreminja iz organizacije birokratskega tipa po klasičnem Webrovem opisu v „prostovoljno organizacijo“, v kateri se razvija demokratska avtoriteta vse sestave pri sprejemanju temeljnih sklepov.«

3. *Zgodovinske oblike* kooperacije se spreminjajo zaradi sprememb v odločilnih faktorjih proizvodnje. Spričo naleta kibernetike (avtomatizacije), novih človeških potreb in kvalitet začenjajo strogo *hierarhično*

organizacijo kot doslej najbolj razvito obliko (prisilne) kooperacije nadoomeščati nove oblike. Pojavijo se rotacije, kolektivno opravljanje nalog, odgovornost in avtonomija skupine, kolektivno pripravljane sklepe. Te *posthierarhične* oblike organizacije so globoko pogojene z novo tehnologijo in novimi človeškimi potrebami. Namesto velikanske hierarhije se razvijajo nova načela dela: teamsko delo, samostojne delovne skupine, kjer je vodstvo mogoče zamenjati glede na vrsto akcije, kjer skrajno stroga hierarhija zavira svobodno izmenjavo informacij.

4. Znotraj organizacije začenja prevladovati stroga delitev na upravljavce, ki imajo monopol na upravljanje, in množico izvrševalcev, ki so popolnoma izrinjeni od udeležbe pri odločanju. Funkcija vodenja poteka na podlagi delegiranih pravic in jo izvajajo zamenljive in odgovorne osebe, ki imajo važno vlogo inovacije, regulacije materialnih procesov, kohezije itd. Toda to so osebe, ki so odgovorne sestavi proizvajalcev, ne pa samo enemu, samo šefu na vrhu piramide. Razlike v funkcijah so neizogibne, vendar izgubljajo značaj vladanja ene skupine nad drugimi. Razvijanje novih oblik kontrole (rotacije, volitve itd.) je sestavni del nove organizacije upravljanja.

5. Spremeni se tudi *značaj družbene moči*. Na podlagi izkušenj dosejanje civilizacije smo pojem *vodstva* povezali izključno z nesimetričnim odnosom dominacije, vladanja, z neenakostjo, s trajnimi interesnimi privilegiji vodilne elite. V teh razmerah je povečanje moči na eni strani neizogibno pomenilo njeno zmanjševanje na drugi. Toda družbena moč se lahko pojavi tudi kot vpliv v *skupnem* odločanju. Večji vpliv se izraža z boljšimi predlogi, idejami, z izboljšanjem delovnega ozračja — povečuje vpliv skupine v celoti, ne pa samo vodstva. Povečanje moči — vpliva na eni strani ne zmanjšuje možnosti vpliva na drugi strani. Kolikor več je vpliva, toliko bolje je za organizacijo, če je krojena po človeški meri, če temelji na suverenosti proizvajalca.

6. Osrednja tendenca, njena glavna žila je *humanizacija upravljanja* na podlagi kibernetkega stroja. Nove človeške potrebe kakor tudi novi zapleteni odnosi med avtonomnimi deli in celoto postavljajo na dnevni red daljnosežne spremembe v načinu upravljanja zapletenega sistema. Optimalne rezultate je mogoče doseči le, če se združita dva dejavnika: sposobnost učinkovitega reguliranja številnih procesov, ki so življenje velikega sistema, in humanizacija odločanja, ki ustreza njegovi nemonopolni naravi. Dozorevati začenja zgodovinsko nov tip racionalnosti. Samoupravno odločanje je radikalna kritika tudi tistega tipa racionalnosti, ki ji je bil cilj profit (vse, kar prinaša profit, je racionalno) ali stopnja birokratsko-etatske akumulacije kot njegovo edino merilo. Jedro nove racionalnosti je v tem, da postajajo neposredne in čedalje bolj razvite potrebe proizvajalcev, nenehno izboljševanje, razširjena reprodukcija njihovih delovnih in življenjskih pogojev, sposobnosti izviren namen, cilj, ki opredeljuje racionalnost. Upravljanje, ki uvaja potrebe kot svoje merilo, mora zaradi tega biti *zapleteno*. Prizadeva si zadovoljiti zapleteno celoto interesov skupin in posameznikov, najti njihov skupni imenovalac.

Skupen proces odločanja poteka skozi dve zelo tesno povezani in sprepleteni fazi: prva je družbeno odločanje o materialnih procesih, druga je izvrševanje, regulacija teh procesov v skladu s strateško odločitvijo. Teoretična shema racionalnega in hkrati humanega, samoupravnega odločanja predpostavlja: 1. da poznajo nosilci odločanja vse mož-

nosti izbire, 2. da so znane vse važnejše posledice, ki izvirajo iz sleherne od možnih variant sklepa, 3. da imajo tisti, ki odločajo, določeno skalo vrednosti, ciljev, s katerimi vrednotijo posledice vsake možne izbire in dajejo prednost eni ali drugi rešitvi. Skratka, nujno potrebna je obilica informacij o posledicah sklepa, da bi se raziskale vse pomembnejše variante in izbrala tista, ki je najbližja skupnemu interesu. Združevanje interesov proizvajalcev poteka na podlagi kar najbolj celostnega spoznanja dejstev — spoznanja, ki ga je mogoče imenovati optimalne, znanstvene informacije.⁵ Če popolnih informacij ni, poteka odločanje na podlagi delnega poznavanja, na podlagi empiričnega, prakticističnega spoznanja namesto optimalno znanstvenega, kar samo po sebi omejuje njegovo racionalnost. Kadar je količina informacij majhna, poznavanje možnih rešitev, kombinacij, načinov usklajevanja posameznih zahtev pičlo, tedaj se izpolnitev cilja praviloma doseže tako, da se eni interesi izrinejo, eliminirajo na račun drugih. Sklep takrat ni proizvod znanstvenega raziskovanja optimalnih možnosti, skupne udeležbe v napredku, marveč je produkt pogajanja med skupinami za pritisk, kar znižuje raven racionalnosti. V tem spopadu zmagajo tiste grupacije, ki so naslonjene na večjo količino moči, oziroma po svojem položaju so močne družbene skupine, ki imajo monopol na informacije. Iz množice pre malo znanih možnosti izberejo tisto, ki zadovoljuje samo nekatere izmed skupnih interesov in ki je bližja njihovemu posebnemu interesu.

Delavci, oboroženi z bistvenimi podatki, informacijami, ki so omejene na manjše število razumljivih podatkov, pa sprejemajo sklepe o *strateških*, ne pa o vseh mogočih stvareh. Velike družbene skupine proizvajalcev aktivno sodelujejo pri odločanju, postanejo aktiven dejavnik. Hkrati dobi samoupravni sklep svojo znanstveno komponento, računalniki v rokah združenih proizvajalcev postanejo močni zavezniki neposredne demokracije, omogočajo spojitev učinkovitosti in demokratizma. (Racionalnega upravljanja v zapletenih tehničnih sistemih z velikim številom stalno spremenljivih faktorjev si ni mogoče misliti brez uporabe kibernetškega stroja.)

Regulacija materialnih procesov, ki izvira iz samoupravnih sklepov, ne zmanjšuje pomena in samostojnosti strokovnih organov, ne izključuje njihove udeležbe pri odločanju (sprejemanju sub-sklepov). Avtomatična regulacija ureja namreč procese, ki so skrajno zapleteni in se v njih neprestano spreminjajo faktorji, od katerih je odvisen rezultat. To zahteva, da se neprestano uporablja vzratni učinek, zahteva učinkovito vodstvo, da bi se zapleteni sistem stalno usmerjal k izpolnjevanju temeljnih ciljev. Seveda nastane zahteva po visoki stopnji iniciative, odgovornosti, samostojnega reagiranja na podlagi neprestanega toka informacij. Samostojna odgovornost strokovnih organizacij pri tem ne spodkopava nujno samoupravnega odločanja. Strokovno vodstvo dobiva večji pomen pri urejanju informacijskih procesov, izrazitejšo vlogo pobudnikov inovacij, raziskovanj, ustvarjanja moderne organizacije dela, optimalizacije proizvodnih programov itd. Če pa se temeljni program upravljanja, vsi bistveni cilji organizacije določajo s samoupravnim sklepom in če so v skladu s potrebami, interesi osnovne delovne sestave — je materialna regulacija hkrati tudi tok, v katerem se uresničuje oblast modernih proizvajalcev.

⁵ Glej dr. Z. Vidaković: »Razvoj odnosa izmedju racionalne i društvenovrednosne komponente rukovodjenja u samoupravnom preduzeću«.

To ni hvalnica elektronskih računalnikov in tudi ne tehnostrukture, ki bi si zapirala oči pred drugimi možnostmi, nevarnostmi. Gre samo za realno tendenco, ki je objektivno zakoreninjena, za to, da se kibernetiski stroji dajo v službo interesov združenih delavcev. Tudi možnost, da ima kibernetika še drugačne socialne posledice, da rabi kot orodje za krepitev ekonomskega, političnega in duhovnega birokratsko-tehnokratskega monopola, je prav tako realna.⁶ Rdeča nit razlaganja je kar naprej opozarjala, da je nujno treba graditi take ekonomske, socialne odnose, ki tako možnost že danes preprečujejo.⁷

7. Kibernetika, informacijski procesi ustvarjajo možnosti za prožnejše povezovanje delov v celoto, omogočajo ustvarjati novo obliko *decentralizacije* in *centralizacije*. V prejšnjem obdobju je bila povezava med deli nujno hierarhična. Realizirala se je z dominacijo ekonomske ali politične moči. Ogrodge novega tipa socialne integracije so informacijski procesi, razvejani živčni sistem, ki hrani celice z velikimi količinami znanja kot elementi za optimalno odločanje tako za dele kakor tudi za celoto. Tako se realizira decentralizacija, avtonomnost delov — brez česar ni ustvarjalne iniciative — vendar tudi demokratsko združevanje v celoto, integracija, ki ne sloni na pritisku, na dominaciji.

*

Vsa znamenja kažejo, da se globoko v družbi res oblikujejo predpostavke za nastajanje nove organizacije dela in upravljanja. Vendar se osrednji problem raziskovanja ne omejuje na teoretično oblikovanje tega novega »modela«, njegovih temeljnih načel. Zgodovina socialnih idej pozna mnogo idealnih podob družbene organizacije z vrsto racionalnih elementov. Ključni problem, v katerega se je treba zagristi, pa je v graditvi *strategije prehoda* od starega k novemu zgodovinskemu tipu organizacije. Strategije, ki se bo opirala na jasne cilje, ki pa bo prav tako računala tudi z otipljivo, hladno realnostjo: z materialno ravnijo razvoja, z zgodovinskimi silami, ki so lahko oporišče novega, z njihovimi spoznanji in interesi, s potmi osvajanja nove civilizacije dela.

Že zato je očitno, da bo ta prehodna oblika, ta »srednji zgodovinski člen« iz avtoritarne organizacije k svobodni skupnosti suverenih proizvajalcev v svojem okviru dolgo časa vseboval tako stara načela, ki se odmikajo, kakor tudi nova, ki osvajajo teren. Prava težava v nastajanju in raziskovanju novega se ne omejuje na ugotavljanje, opis te mešanice starih in novih načel. Nasprotno, problem je čisto druge narave. Ta problem je v identificiranju (in seveda razvijanju) novega socialnega nosilca, strukture moči, ki utegne biti nosilec novega, čeprav je dolgo obremenjeno, kratko malo preplavljeno z elementi stare organizacije,

⁶ Glej dr. Najdan Pašić: »Samoupravna integracija i politički sistem«.

⁷ Ta možnost bi nastopila, če bi kibernetiski stroji postali novo sredstvo, da se vzpostavi monopol na informacije v rokah male grupacije, strokovno-organizatorske oblike na eni strani ter neobveščene množice proizvajalcev na drugi. To bi se zgodilo, če bi postala opora za tako centralizirano odločanje močnih monopolskih skupin na vrhu piramide, ki bi določale cilje, izbirale strategične rešitve neodvisno od temeljne sestave proizvajalcev. To bi nastopilo, če potrebe in interesi proizvodnega telesa ne bi bili bistven pogoj optimalizacije, če bi kibernetizacija pomenila množično razosebljenje individuov, če bi jih spreminjala v predmet manipulacije, jih popolnoma izključevala od odločanja.

ki jih ni mogoče odpraviti čez noč. Kajti brez tega vodilnega socialnega jedra se tudi ta mešanica starih in novih elementov organizacije dela in upravljanja ne bi mogla obdržati. Kar naprej bi namreč prihajalo do dezorganizacije, anarhičnosti, dezintegracije, to pa bi spet po svoji strani neizogibno peljalo k vračanju v staro — »trdno agregatno« — stanje, k vračanju k avtoritarnim načelom organizacije upravljanja, da bi se proizvodni cikel sploh mogel opravljati. Zato mora tudi ta prehodna organizacija — da bi lahko bila zgodovinska oblika oblikovanja nove in izrivanja stare organizacije upravljanja — imeti določeno strukturo, določnost svojega nosilca. To novo jedro, vodilna struktura moči (nosilec organizacije upravljanja), je nekakšen »socialni kalup«, v katerem je mogoče zasnovati novo poslopje. To je mogoče, če je dovolj trdna tista podlaga, na kateri se oblikujejo vsi elementi, se ustvarjajo nove oblike organizacije dela, se obvladujejo stare oblike, ki jih še ni mogoče odpraviti, ki pa jih ni mogoče postaviti v določen okvir, »udomačiti«.

Ta nova kolektiviteta (skupinski interes) daje večji prostor svobode, gradi civilizacijo demokratske udeležbe pri odločanju. Hkrati pa oblikuje tudi okvir za individualno obnašanje; slehernemu posamezniku določa neki režim dela, pravila. Pomeni torej tudi omejevanje avtonomije, določen pritisk, ki vsebuje tudi precej substitutov avtoritarne organizacije, ki jih je mogoče kaj počasi premagovati. Narava te nove kolektivitete, tega socialnega jedra novega je taka, da prinaša s sabo večjo stopnjo avtonomije demokracije. To je demokracija temeljne sestave proizvajalcev. Kakor sploh vsaka demokracija, pomeni tudi ta oblast določeno stopnjo podrejanja, vendar je tudi sposobna biti nosilka novega. Zakaj to ni dominacija ozkih lastninskih, upravljavskih elit — njihovih interesov — in zato utegne biti prehodna oblika k skupnosti suverenih proizvajalcev.

V naročju družbe tudi prihaja do kristalizacije takih socialnih sil, nove strukture moči, ki lahko postane temeljno gibalno demokratsko orientirane kibernetске revolucije. To je »nov zgodovinski blok moči«, enotnost sodobnega delavskega razreda in inteligence, enotnost ljudi dela in znanja. To je družbena sila, ki je sposobna obvladati temelje avtomatizacije in jo obogatiti z novimi, demokratičnimi pomeni. Ta sila lahko spreminja organizacijo dela pozne buržoazne civilizacije kakor tudi organizacijo dela zgodnjega socializma (za katero so značilni agregati stare avtoritarne organizacije dela) v njene bolj razvite oblike.

Alternativna organizacija, ki smo jo opisali in katere nastajanju smo priče, ni idealni model, idealni tip organizacije. To so le oaze novega, ki ustrezajo duhu in potrebam časa, ki pa se prebijajo z velikimi težavami. Bolj ko so te tendence očitne in razvite v posameznih socialnih strukturah, toliko so tudi jasnejše družbene sile, ki jih onemogočajo in maličih. Toda ravno razumevanje vseh teh dejstev je nujno potrebna predpostavka za nadaljnji napredek, za človeško uporabo strojev, za visoko razvito tehnološko civilizacijo s človeško podobo.

Razvoj odnosov med katoliško cerkvijo in državo v socialistični Jugoslaviji

II. Sedanje stanje in perspektive

Medtem ko je izšel pod tem naslovom moj prvi sestavek, v katerem sem obravnaval predvsem *bistvene dejavnike, ki vplivajo (so vplivali) na razvoj odnosov med katoliško cerkvijo in državo* pri nas, so se dogodki naglo razvijali, napovedi o razvijanju odnosov med sveto stolico (Vatikanom) in Jugoslavijo so se uresničile. Najprej je 14. avgusta t.l. prišlo do vzpostavitve diplomatskih odnosov na ravni veleposlaništev oziroma apostolske nunciature,¹ s čimer je bilo, — gledano formalno, vzpostavljeno stanje izpred 17. decembra 1952, ko so bili diplomatski odnosi prekinjeni. Od 24. do 27. avgusta je bil pri nas na državniškem obisku — povabljen od državnega sekretarja za zunanje zadeve SFRJ — Agostino Casaroli, tajnik vatikanskega sekretariata za javne zadeve svetega sedeža. Imel je *uradne razgovore* s sekretarjem za zunanje zadeve Mirkom Tepavcem, 26. avgusta ga je sprejel predsednik Tito, obiskal je še republiki Hrvatsko in Slovenijo, se srečal z različnimi osebnostmi v federaciji in republikah, imel govore in zdravice, intervju z RTV Zagreb itn. Laični in verski tisk sta o vsem tem poročala in tako pomagala k vtisu, da se dogaja (glede na preteklost) nekaj *novega*, kar bo imelo posledice tudi za prihodnost in ne pomeni le sklepa nekega dosedanjega dogajanja.

Kako presoјati vzpostavitev diplomatskih odnosov med Vatikanom in Jugoslavijo?

To vprašanje je zelo utemeljeno. Razlage in pričakovanja, ki so v zvezi s tem, so različna. Vsekakor so pomembne uradne razlage, na katere sklepamo iz izjav *uradnih predstavnikov obeh strani*.

Vatikansko uradno sporočilo poudarja, da je prišlo do sporazuma o diplomatskih odnosih »... v želji za nadaljnji napredek medsebojnih odnosov.«² Agostino Casaroli je izjavil tole: »... Ponovna vzpostavitev diplomatskih odnosov med sveto stolico in SFRJ (je) brez dvoma znamenje progresivnega zboljšanja, do katerega je prišlo v teku preteklih let ne le v odnosih med sveto stolico in zvezno jugoslovansko vlado, marveč tudi v odnosih med jugoslovansko državo in katoliško cerkvijo. To zboljšanje je širše od področja cerkvenega in religioznega življenja

¹ »Delo«, 15. avgusta 1970, »Družina«, št. 17, 30. avgust 1970.

² »Družina«, št. 17, 30. avgust 1970.

jugoslovanske katoliške skupnosti.«³ Ob drugi priložnosti je Casaroli dejal: »Ponovno vzpostavitev diplomatskih odnosov med Jugoslavijo in sveto stolico lahko razumemo kot neke vrste vrh (dosedanjega pozitivnega razvoja, op. Z. R.); hkrati pa pomeni še nekaj več, je nekakšna zaveza. Lepo in koristno bo, odzivati se tej zavezi. Kar zadeva sveto stolico, se bo potrudila, da to stori na najboljši način: v slogi in s sodelovanjem z episkopatom, duhovništvom, redovniki in katoličani Jugoslavije, ki so skupaj s sveto stolico v tej stvari protagonisti, v stvari, ki jih zadeva neposredno kot člane Cerkve in kot državljane. To se pravi v njihovih najglobljih prepričanjih in v njihovi ljubezni do domovine.«⁴ Najbolj natančno pa je Casaroli to opredelil v posebni izjavi oz. intervjuju za RTV Zagreb: »Ta vzpostavitev popolnih diplomatskih odnosov kaže na to, da se je pokazalo, da je proces, ki se je pričel tedaj (s podpisom protokola 1. 1966, op. Z. R.), pozitiven, pa ga tako ocenjujeta obe strani, tako da ga je moralo kronati to dejanje (diplomatski odnosi, op. Z. R.). Dejal bi, da je to dosežek tudi zato, ker ti (diplomatski) odnosi nimajo vrednosti sami zase, marveč so vredni kot sredstvo, da bi se lahko nadaljeval začetni dialog, dialog, ki očitno ni razbremenjen vseh težav, toda to so težave splošne narave, do kakršnih prihaja pomalem v vseh odnosih med sveto stolico in državo, med Cerkvijo in različnimi državami.«⁵

Na državni strani so tudi dali nekatere izjave, ki jih lahko štejemo za uradne. Sporočilo o stališču zveznega izvršnega sveta poudarja: »ZIS se je strinjal s tem, da Jugoslavija vzpostavi s sveto stolico diplomatske odnose na ravni veleposlaništev. Od leta 1966 sta imeli obe strani svoje vladne odposlance. Odločitev ZIS je v skladu z veljavnimi načeli jugoslovanske politike v mednarodnih in meddržavnih odnosih in z razvojem odnosov s sveto stolico.«⁶ Zastopnik državnega sekretariata za zunanje zadeve je poudaril izrecno tole: »Opozarjam, da se je sodelovanje med Vatikanom in SFRJ tudi doslej uspešno razvijalo, kar jasno kaže tudi izmenjava poslanic med papežem Pavlom VI. in predsednikom Titom, ki so se nanašale na pomembna vprašanja svetovnega miru.«⁷ Državni sekretar za zunanje zadeve M. Tepavec je izjavil med drugim tudi tole: »Obojestranskemu prizadevanju je pripisati, da so bili tudi vzpostavljeni diplomatski odnosi med sveto stolico in SFRJ, kar je naraven izraz prehojene poti in sedanjega položaja, ki obeta še ugodnejši razvoj.«⁸ Iz izjave predsednika zvezne verske komisije M. Jovičevića pa povzemam tole: »Vaš obisk (A. Casarolija, op. Z. R.) prihaja v času, v katerem je prišlo do zelo pomembnega dejstva v razvoju odnosov med sveto stolico in SFRJ, v času vzpostavitve diplomatskih odnosov. To dejanje uresničuje tiste predpostavke, ki smo jih odredili s podpisom Protokola 1966. leta, katerega vrednost se je zdaj popolnoma uveljavila... Razvoj normalnih odnosov z vsemi verskimi skupnostmi in enakopravni odnos do njih je eden od trajnih faktorjev naše politike. Iz take polji-

³ Odgovor na pozdrav državnega sekretarja M. Tepavca, 24. VIII. 1970; navajam po AKSA, 21/70, 29. VIII. 1970.

⁴ Odgovor predsedniku zvezne verske komisije M. Jovičeviću, 25. VIII. 1970; navajam po AKSA, 21/70, 29. VIII. 1970.

⁵ »Glas koncila«, št. 17, 30. VIII. 1970.

⁶ Poroča »Tanjug« — »Delo«, 15. avgust 1970.

⁷ »Delo«, 21. avgust 1970.

⁸ Iz zdravice na večerji v čast A. Casarolija, »Delo«, 26. avgust 1970.

tike izhaja visoka stopnja verskih svoboščin in verske strpnosti v naši deželi. Ljubo nam je, da lahko ugotovimo, da se odnosi s katoliško cerkvijo razvijajo ugodno in da so pogoji, da bodo tudi vnaprej napredovali. Vprašanja pa, ki nastajajo, se rešujejo s pomočjo sporazumevanja brez iluzije, da bi v enem skoku lahko obvladali vse tisto, kar prinaša s seboj sodobni razvoj naše dežele.⁹

Kar se dá sistematično smo pregledali vse izjave in stališča obeh strani, ki jih lahko štejemo za uradne. Vidimo, da so vse precej splošne, s težko določljivo konkretno vsebino in da kot edini vir težko rabijo za analizo, ki naj odgovori na vprašanje: kako presojati vzpostavitve diplomatskih odnosov med Vatikanom in Jugoslavijo, oziroma na vprašanje: kakšen pomen lahko imajo ti odnosi v prihodnosti. Vseeno pa lahko s pomočjo teh izjav, pa tudi raznih poluradnih komentarjev napravimo nekaj po našem mnenju bistvenih sklepov:

1. V sodobni zunanji politiki raznih držav in sv. stolice kot države vzpostavljanje, obnavljanje in vzdrževanje diplomatskih odnosov ni neka izjemna, dramatična posebnost, marveč bolj ali manj naravno dejanje, povezano z mednarodnimi funkcijami vsake države. Prvi pogoj takih odnosov je vsekakor politična volja obeh strani ter spoznanje o koristnosti teh odnosov za oba partnerja in celotno mednarodno skupnost.¹⁰ Vatikan vzdržuje take diplomatske odnose z večino držav na svetu.¹¹ Glede na to je zelo sporno mnenje nekaterih, da pomeni pravica do diplomatskih odnosov, ki izvira iz dvojne narave sv. stolice (država in najvišje cerkveno vodstvo), le zapuščino srednjeveškega statusa Cerkve in zato pravni in politični anahronizem v modernem času.

2. Čeprav se zdi, da se je naša država z obnovo teh diplomatskih odnosov le vključila v redno prakso večine sodobnih držav, vendarle obstaja dejstvo, da je edina evropska socialistična država s temi odnosi. To ima vsekakor svoj smisel in pomen. Poenostavljeno bi lahko rekli, da se v tem kaže na eni strani politična volja in spoznanje socialistične države, da obravnava katoliško cerkev normalno, v skladu s priznanimi mednarodnimi običaji in v duhu v svetu spoznane in pripoznane verske in cerkvene svobode, na drugi strani pa voljo in spoznanje katoliške cerkve, da je v modernem svetu socialistična družba normalen pojav, da je tudi s socialistično državo možen dialog.¹² To pa je v primerjavi s

⁹ Navajam po AKSA, 29. VIII. 1970.

¹⁰ A. Casaroli je to dejstvo izrazil takole: »V bistvu so diplomatski odnosi sredstvo komuniciranja med državami, sredstvo, ki ga je mednarodno pravo izdelalo in uzakonilo za urejanje uradnih odnosov med suverenimi telesi — to pa so države, med katerimi je tudi sv. stolica — s posebnimi pravili in s posebnimi jamstvi.« (»Glas koncila«, št. 19, 27. 9. 1970.)

¹¹ Papeški letopis za leto 1969 navaja, da imajo v 69 državah papeški predstavniki rang nuncijske ali pronuncijske, eden (v Beogradu — 1969!) pa ima naslov apostolskega delegata. V desetih nunciaturah nuncijske leta 1969 ni bil imenovan. Poleg tega vzdržuje sv. stolica še eno (1) internuncijsko in 21 apostolskih delegacij. Svoje predstavnike pa je leta 1969 imelo pri sv. stolici 71 držav. Vrh tega je imela to leto stoljca svoje predstavnike že pri 16 mednarodnih organizacijah zvečine specializirane organizacije OZN). (Navajam po »Glas koncila«, št. 2, 26. I. 1969.)

¹² A. Casaroli je v posebnem intervjuju za »Glas koncila« to dejstvo opredelil takole: a) »S čisto formalnega stališča in glede na bistveni pomen diplomatske dejavnosti ne moremo v pravem pomenu besede govoriti o »posebnosti diplomatskih odnosov med sv. stolico in neko socialistično državo.« b) »Toda glede na bistveno vsebino takšnih odnosov je očitno, da posebni problemi Cerkve v takšni državi ter

časom po vzpostavitvi prve socialistične države po prvi svetovni vojni ter s časom več kot 10 let po drugi svetovni vojni ob pojavu novih socialističnih držav zelo velik napredek. Drugače povedano; primer diplomatskih odnosov Jugoslavija-Vatikan zbuja najmanj pričakovanje, da bo cerkvena politika do socialistične države v prihodnje bolj odprta, otipljivejša, optimistična in realistična, razbremenjena temeljnih ideoloških predsodkov in narobe: da bo v prihodnje tudi politika socialistične države do Cerkve imela prav enake značilnosti. V vzroke te evolucije glede na preteklo stanje se na tem mestu ne bomo spuščali.

3. Do navezave diplomatskih odnosov je prišlo v pokoncilskem času, kakor imenujemo obdobje po 1965. letu, ko je cerkvena organizacija obvezana uresničevati koncilske sklepe, odločitve in navodila, ali kakor pravi dekan teološke fakultete v Zagrebu Tomislav Šagi-Bunić: »To je prva vzpostavitev popolnih diplomatskih odnosov sv. stolice s socialistično deželo v obnovitvenem zamahu Cerkve, v katerega je le-ta vstopila s svojim drugim vatikanskim koncilom.«¹³ Obnovitev zadeva tudi papeško diplomacijo, ki sodi med najbolj tradicionalne strukture, ustvarjene v tako imenovani konstantinistični dobi Cerkve.¹⁴ V tej dobi je bila glavna naloga papeške diplomacije najprej, da zagotovi pri krščanskih vladarjih čim večji papežev vpliv na lokalno Cerkev in cerkveno življenje, kasneje pa (s pojavom modernih laičnih držav) je »bila naloga cerkvene diplomacije... gola obramba in zaščita pravic Cerkve in katoličanov v moderni državi, ki se je vse bolj laicizirala.«¹⁵ Znano je, da je Cerkev v tem času težila k temu, da sklene z državo konkordat, ki ni pomenil nič drugega kot sporazum dveh oblasti *nad* ljudmi za vsako ceno, ne glede na to, če je npr. bila državna oblast fašistična ali nacistična.¹⁶ Ta politika je bila značilna konstantinistična in ji, če gledamo stvari s stališča pokoncilske obnove, v prihodnje, vsaj upajmo, ne more biti več mesta. Zato delimo mnenje s F. Šagi-Bunićem, ko pravi: »... Popolno di-

možnosti oziroma težavnosti pri reševanju teh problemov nalagajo diplomatski aktivnosti sv. stolice posebne zahteve in probleme, od katerih so nekateri skupni vsem deželam s socialistično ureditvijo, drugi pa so značilni za posamezne dežele.« (»Glas koncila«, št. 19, 27. 9. 1970.)

¹³ Tomislav Šagi-Bunić, »Diplomatski odnosi med sv. stolico in Jugoslavijo ter katoliška cerkev na Hrvaškem«, »Glas koncila«, št. 17 in 18, 1970.

¹⁴ Kakor navaja T. Šagi-Bunić, je bil slog papeške diplomacije pred drugim vatikanskim koncilom večkrat takšen, da so se nunciji »ne samo (kot) predstavniki pri neki državi in vladi, marveč hkrati tudi kot papeški predstavniki pri lokalni Cerkvi v tej državi« precej vmešavali tudi v domače cerkvene probleme v posameznih škofijah. Zato je o tem razpravljal tudi koncil, papež Pavel VI. pa je reformi papeške diplomacije namenil tudi svoj motu proprio »Sollicitudo omnium Ecclesiarum« (prav tam).

¹⁵ Prav tam.

¹⁶ T. Šagi-Bunić zato popolnoma točno ugotavlja: »To (sedanjo, op. Z. R.) epoho diplomatske aktivnosti Pavla VI. bi lahko, če jo presojamo v strogih zgodovinskih okvirih, imenovali prehodno iz epohe »konkordata« v epoho »služenja vsem«. Konkordatska epoha je bila posebno živa v razdobju med prvo in drugo svetovno vojno in je gotovo prinesla s seboj nekaj diplomatskih dogodkov, ki niso pomenili za Cerkev in človeštvo najbolj koristnih rezultatov takratne cerkvene diplomacije.« Avtor nato navaja za primer poskus sklenitve konkordata s kraljevino Jugoslavijo in pripominja: »Ne glede na rezultate tega konkordata, če bi bil sklenjen, je gotovo, da prizadevanja, da pride do sklenitve konkordata, niso bila daleč od želj kralja Aleksandra in nekaterih njegovih svetovalcev, da bi s tem njegove diktatorske poteze dobile mednarodno podporo s strani sv. stolice.« (Prav tam.)

plomatsko angažiranje, ki ga je sv. stolica sprejela s to socialistično deželo (SFRJ, op. Z. R.), postavlja katoliško cerkev pred jasen zgodovinski izpit o tem, ali bo sposobna iziti iz svoje konstantinistične dobe in poskusiti preiti v ero resnične in popolne evangelijske službe, ki jo je na koncilu razglasila za eno svojih glavnih nalog. V konstantinistični dobi sta se cerkvena in državna oblast dogovarjali in usklajali okoli razmejevanja oblasti in interesnih področij, pogosto sta se spopadali okoli tega in včasih je to šlo vse do prizadevanja, da bi interese ene popolnoma podredili in zasužnjili interesom druge. Mnogokrat pa je dogovorno skladje med državo in Cerkvijo pomenilo, da bo druga na duhovnem področju podprta s sredstvi nasilja, ki jih ima prva, in za povračilo, da bo Cerkev močna podpora države s pomočjo svojega vpliva na zavest (tj. da »bo prestol podprt z oltarjem«).¹⁷ Ta zgodovinski izpit pa bo Cerkev opravila zlasti, če ne bo igrala na karte nikakršnega antagonizma ali paralelizma z državo, kakor da bi bila tudi ona nekakšna »država svoje vrste«, ki da ima vse atribute posvetne države, čeprav spet »svoje vrste«.

4. Vzpostavitev polnih diplomatskih odnosov med Vatikanom in SFRJ moramo razumeti tudi kot voljo in pripravljenost obeh strani za dialog tako o perečih vprašanih mednarodne skupnosti kakor tudi o vprašanih iz odnosov med lokalno Cerkvijo v Jugoslaviji in državnimi organi. Dve ravni (mednarodna in notranja) tega dialoga izhajata iz mednarodno priznane funkcije sv. stolice, kakor smo to že ugotovili. Zdi pa se, da so nekateri naši časopisi ustvarili napačen vtis o tem, kot da gre ob sklenitvi diplomatskih odnosov predvsem ali celo samo za podlago prihodnjega koordiniranja zunanjepolitičnih akcij Vatikana in naše države. Do takšnih skupnih akcij bo brez dvoma prišlo. Državni sekretar za zunanje zadeve M. Tepavac je npr. izjavil, »da vlada SFRJ zelo ceni prizadevanje papeža Pavla VI. in svete stolice za ohranitev miru, zavzemanje za to, da bi spoštovali neodvisnost in svobodno odločitev vsake dežele, kakor tudi za pomoč deželam v razvoju... Rač bi poudaril naše zadovoljstvo spričo interesov in upoštevanja, ki ga kaže sveta stolica do ciljev, za katere se bojujejo neuvrščene države.«¹⁸ Znano je npr., da je papež Pavel VI. poslal konferenci neuvrščenih v Lusaki tudi posebno sporočilo, »s katerim izraža podporo prizadevanjem v interesu plodne in pravične miroljubne koeksistence med narodi.«¹⁹ Ni dvoma, da bo možnosti za istosmerno ali celo koordinirano nastopanje v mednarodnih vprašanih veliko, kolikor bo Cerkev ostala zvesta koncilski usmerjenosti v stvareh mednarodnega sodelovanja in perečih nerešenih problemov človeštva.

5. Zdi pa se, da Cerkev želi poudariti predvsem »notranji« dialog. »Osservatore Romano« v komentarju ob vzpostavitvi odnosov poudarja: »Cerkev niti ni iskala niti ne išče prednosti; potrebuje pa — in zato išče — »življenjski prostor«, brez katerega ne more opravljati svojega poslanstva. Diplomatski odnosi med sv. stolico in državami imajo za cilj, da ob spoštovanju obeh vrhovnih oblasti zagotovijo svobodo in sodelovanje za celotno dobro ljudstva. Toda jasno je, da to delovanje uspeva tem bolje, kolikor večje so za sv. stolico možnosti, ki jih uživa na cerkvenem in religioznem področju, ker je to njeno pravo področje. Njena moč je Cerkev, ki ji je osrednja uprava; kolikor bolj je Cerkev svobodna pri razvijanju svojega notranjega življenja, toliko bolj rastejo v njej sile in mo-

¹⁷ Prav tam.

¹⁸ »Delo«, 26. avg. 1970.

¹⁹ »Delo«, 11. sept. 1970.

žnosti, da zares uspešno deluje v reševanju velikih in tesnobnih skupnih vprašanj...²⁰ Ta komentar pa pojasnjuje uredniško pojasnilo našega verskega lista: »Ob množici komentarjev in mišljenj v domačih in tujih časopisih je vredno, da se zadržimo na teh kratkih in jasnih besedah. Cerkvena diplomacija, tj. diplomacija svete stolice želi služiti v prvi vrsti svobodi Cerkve v okviru posameznih držav, da bi potem s temi državami sodelovala tudi pri reševanju različnih skupnih problemov človeštva. Ne more se zgoditi, da bi se takšna ureditev stvari zaobrnila, ni mogoče na prvo mesto postaviti nekaterih skupnih posvetnih interesov sv. stolice in posameznih držav in — morda — zaradi teh velikih interesov žrtvovati ali pridušiti življenjske interese Cerkve v državi. In prvi življenjski interes Cerkve v državi je svoboda, da Cerkev živi svoje življenje, ki ga določajo notranji zakoni Cerkve, na vseh področjih in v vseh oblikah, kjer se to življenje izraža.«²¹ Sledeč tem stališčem je potemtakem »ureditev stvari« popolnoma jasna: predvsem je pomemben »notranji« dialog in šele nanj je lahko navezovati dialog o mednarodnih vprašanjih.

6. In še eno kaže reči ob sklepanju o pomenu obnovljenih popolnih diplomatskih odnosov. Možno je, da bodo ti odnosi tudi spodbujali h koncilski obnovi Cerkve pri nas, toda ne k obnovi v smeri prenovljenih tehnik in oblik, marveč v smeri bistvene preosnove. Do takšne preosnove po mnenju nekaterih cerkvenih strokovnjakov še ni prišlo v pravem pomenu te besede. Stališča o tem so med jugoslovanskimi škofi zelo različna, kar navsezadnje ni nobena skrivnost in vednost, ki bi bila pridržana samo najbolj poučenim.²²

Kaj katoliška cerkev želi in pričakuje po protokolu in vzpostavitvi diplomatskih odnosov?

Tudi to drugo vprašanje je utemeljeno. Nanj smo vsaj deloma in za nekaj časa z naše strani odgovorili že zelo jasno, vendar takrat brez pravega odmeva s katerekoli strani. Takrat smo opozorili na spremembe v opredeljevanju mesta in vloge Cerkve pri nas na podlagi izjav najvidnejših cerkvenih predstojnikov. Izrecno smo navedli tudi tole: »Dosedanji življenjski prostor je Cerkvi po mnenju nekaterih jugoslovanskih škofov omejen. Zato ga želi razširiti in protokol naj bi bil izhodiščna točka za to razširitev.«²³

²⁰ Navajam po: »Glas koncila«, št. 17, 30. VIII. 1970.

²¹ Prav tam, uredniški sestavek pod naslovom »Cerkvena diplomacija v službi svobode«.

²² Upanje o hitrejši preosnovi izraža tudi T. Šagi-Bunić: »Moramo nasprotno verovati, da bo vzpostavitev popolnih diplomatskih odnosov sv. stolice z Jugoslavijo samo pospešila koncilsko rast naše Cerkve v pravilni smeri vsestranske in smelega obnove, da bo odstranila nekatera omahovanja in bojzani, ki so se pri nas tu in tam uveljavljala in priporočala bolj umirjene korake pri koncilski obnovi, ki so ovirala nekatere sestavine koncilске rasti in se pri tem sklicevala na to, da bi se morali zaradi našega posebnostnega in negotovega položaja v socialistični državi, v kateri še ni docela zamrlo sovraštvo do Cerkve in vernikov, raje zapreti in varovati v tistem starem in uhojenem, kar je ostalo, kot pa tvegati z uvajanjem novih oblik, liturgičnih, vzgojnih ali drugih. Slednje naj bi nas namreč privedlo do razsula, nato pa do propada v tem sovražnem okolju, v katerem živimo.«

(»Glas koncila«, št. 18, 13. 9. 1970.)

²³ »(Ne) sporazumi ob protokolu«, »Teorija in praksa«, št. 8—9/1967.

Naša naloga je zelo odgovorna zato, ker bomo poskušali razlagati pričakovanja, želje in zahteve Cerkve na podlagi različnih izjav, komentarjev cerkvenih veljakov in tiska in ker se bomo s tem izpostavljali možni kritiki, da razlagamo napačno, ali pa da si lastimo pravice, ki nam ne gredo, kajti o Cerkvi naj bi govorili le cerkveni ljudje. Mislimo pa, da s stališča pravic strokovne analize tudi Cerkev kot družbena institucija ne more biti izvzeta iz tega. Praktični razlog, ki nas navaja k temu, pa so tudi dovolj razširjena različna neustrezna mnenja o tem, kaj bo na podlagi podpisanega protokola po sklenitvi diplomatskih odnosov zdaj pri nas sledilo. Po prvem mnenju naj bi v odnosih med državo in Cerkvijo ostalo stanje status quo, nič naj bi se ne spremenilo ne tako ne drugače. Vse stvari naj bi ostale, če uporabimo vojaški jezik, »na svojih položajih«. Ali če to misel izrazimo nekoliko drugače, bi pomenila tole: pristojnosti in pravice države so že natančno določene, prav tako je docela jasna, nedvoumna in nesporna državna oz. družbena politika v stvareh, ki zadevajo cerkvene in verske stvari; natančno pa so določene tudi pravice in pristojnosti Cerkve, jasna, nesporna in nedvoumna je tudi njena politika do socialistične državne in družbene ureditve. In kar je glavno: obe strani naj bi bili docela zadovoljni s položajem in sta zato pripravljene skupaj zagovarjati in celo braniti sedanje stanje v splošno zadovoljstvo verujočih in neverujočih državljanov. Drugo mnenje izhaja iz razočaranja nad cerkveno ali državno politiko, kakršni sta se izrazili s sklenitvijo diplomatskih odnosov. V prvi različici tega mnenja se izraža globoko razočaranje nad državo in njeno politiko, ki da je Cerkvi čisto popustila, pred njo kapitulirala. Zato naj bi zdaj sledilo obdobje, v katerem bo Cerkev počasi, a zagotovo znova prevzemala »prejšnje položaje«, funkcije v prosveti, kulturi, politiki in celo v gospodarstvu, kljub temu, da je natančno znano, da je Cerkev bila, je in bo tudi v prihodnje glavna reakcijska sila v svetu. Drugi različici tega mnenja pa je temelj razočaranje nad politiko Cerkve. Če je do nedavno jasno videla, da sta socializem in komunizem glavna sovražnika svobodnega človeštva in se proti njima tudi borila, jima je zdaj popustila ter v primeru Jugoslavije tudi dokončno pokleknila pred komunisti ter podpisala sporazum z največjimi sovražniki vere.²⁴ Tretje mnenje pa, glede na diplomatske odnose, poudarja upravičenost pričakovanja, da bo zdaj država končno spremenila svojo politiko do cerkvenih in verskih vprašanj. Cerkev naj bi namreč pokazala doslej maksimum dobre volje in upoštevanja posebnosti socialistične državne in družbene ureditve, do katere ima docela čist odnos. Odrkla se je teoretično in praktično vsemu staremu iz konstantinistične dobe, napravila je v »svojih vrstah« popolen red. Zdaj pa je na vrsti država, da pokaže razumevanje tako, da kar se da hitro pozitivno reši prav vse želje in zahteve cerkvenih organizacij.

To je troje glavnih, po našem prepričanju neustreznih mnenj glede prihodnjega razvoja v odnosih država-Cerkev. In tudi zato bomo pregle-

²⁴ »Glas koncila« je priobčil zanimivo vest: »Odbor za obrambo krščanske civilizacije, organizacija pod tem imenom, ki so jo ustanovili katoliški tradicionalisti z namenom boja zoper pokoncilsko obnovo in posebej zoper liturgično reformo in ki ta boj vodi že dalj časa, je 14. avgusta, nekaj ur po objavi vesti o normalizaciji diplomatskih odnosov med Vatikanom in Jugoslavijo, objavila sporočilo, v katerem izraža svoje »zaskrbljenosti« in svoje »resno zaskrbljenosti« zaradi tega dogodka.« (St. 17, 30. VIII. 1970.)

dali pričakovanja in želje Cerkve s pomočjo analize reprezentativnih izjav cerkvenih dostojanstvenikov.

A) Glavna misel, ki jo srečamo, je še vedno želja Cerkve po razširitvi »življenjskega prostora«. A. Casaroli je to misel na kratko izrazil takole: »Cerkve... teži za tistim upravičenim prostorom svobode, ki ji, ob dolžnem spoštovanju funkcij, namena in pristojnosti, ki so lastne državi, omogoča, da v popolnosti razvija svojo religiozno in duhovno poslanstvo.«²⁵ Pri tem se z najvišjega cerkvenega mesta priznava, da »v juridični stvarnosti in v stvarnosti dejstev jugoslovanskega življenja obstaja neki prostor svobode, ki ga mora Cerkve zahtevati (iskati) in želeti, da bi bil kolikor mogoče širok. Cerkve ne more biti zadovoljna vse dotlej, dokler takega prostora ni dosegla. Priznali pa smo, da obstaja prostor, ki dopušča spodobno življenje, čeprav z nekaterimi problemi, in prav zato smo pokazali voljo, da se dialog nadaljuje, in ustvarili nekatere instrumente, med katerimi so tudi odnosi (diplomatski, op. Z. R.).«²⁶ Ob tem priznanju pa se izrecno izraža pričakovanje, da bo ta življenjski prostor za Cerkve v prihodnje država razširila: »Naravno je, da toliko, kolikor je ta prostor večji, kolikor večje razumevanje ima državna oblast za plemenitost in koristnost ciljev, lastnih Cerkvi, toliko je spoštovanje teh ciljev v nekem smislu hkrati tudi želja za sodelovanje v nekih mejah. Kolikor večji je ta prostor, toliko so očitno tudi boljši odnosi ali pa je celo večja možnost, da se dosežejo odlični odnosi, kolikor pa država zožuje ta prostor ali pa če predpostavimo, da ljudje, ki Cerkve ustvarjajo (in ne Cerkve sama), težijo, da stopijo iz svojega kroga, da bi stopili v tisti krog, ki pripada državi, tedaj očitvidno prihaja do spopadov...«²⁷ Pravkar navedene izjave so zelo splošne in na ravni splošnosti, po našem mnenju, tudi čisto sprejemljive. Dialog o življenjskem prostoru vsakogar in vsake družbene institucije je možen in koristen. Navaditi se bomo morali tudi na dialog o življenjskem prostoru za Cerkve. Tisto temeljno vprašanje, ki ostaja ob tem še precej nejasno, pa je: s kakšnih izhodišč se stopa v ta dialog. Če gre tu za tista izhodišča, ki poudarjajo obstoj dveh *oblasti*, državne in cerkvene, in s tem v zvezi nujnost »pametne« delitve interesov med obema, potem se stvar znova vrača v dobo klasičnega sporazumevanja med Cerkvijo in državo, ki je prevladovala v preteklosti in ki se, tudi po izjavah Cerkve, ne bi smela oživljati.²⁸

²⁵ A. Casaroli, odgovor na zdravico M. Jovičevića, 25. 8. 1970, navajam po AKSA št. 21/70, 29. 8. 1970.

²⁶ Prav tam.

²⁷ Prav tam.

²⁸ Težavnost in zapletenost vidijo tudi na cerkveni strani, vsaj nekateri: »Ni se torej mogoče boriti za svobodo Cerkve tako, da zapostavljamo druge človeške svobode, kakor ni mogoče razvijati svobode na drugih področjih in zapostavljati versko svobodo. Načela so, kakor vidimo, jasna. Moramo pa računati z dejstvom, da gre za prvi primer polne normalizacije odnosov med sveto stolico in socialistično državo, da mnogi termini še niso jasni in da so v širših ali ožjih krogih še vedno možne zmete. Možna so tudi lažna vznemirjenja in napačne razlage. Površnim opazovalcem ni težko podtakniti misel, da gre za pojav novega konstantinizma, nekakšnega čudnega povezovanja klerikalnih krogov v Cerkvi z vodilnimi krogi v državi, kar naj bi obema stranema zagotovilo režime, toda zmanjšalo prostor svobode. Pred vsemi, ki bodo tako s cerkvene kakor z državne strani obvezani za nadaljnji razvoj in uporabo novih medsebojnih odnosov, je zelo delikatna naloga, da s praktičnimi dejanji demantirajo takšne bojazni.« (Komentar »Glas koncila«, št. 17, 30. VIII. 1970.)

2. Želja za širšim prostorom svobode je na cerkveni strani (vsaj pri nekaterih) povezna z voljo, da bi se razvil nov (nekonstantinistični) tip odnosov med Cerkvijo in državo, čeprav se ne moremo znebiti vtisa, da se tudi v teh prizadevanjih kaže protislovnost »koncilskega duha«, protislovnost, do katere je prišlo, če jo presojamo na ravni koncilskih dokumentov, zaradi kompromisov med reformistično in tradicionalistično usmerjenimi cerkvenimi dostojanstveniki. Gre za protislovnost v razumevanju Cerkve, na katero je nedavno opozoril tudi belgijski kardinal Léo Joseph Suenens. Prvo, tradicionalistično razumevanje poudarja juridičnost, hierarhičnost, piramidalnost, oblastvenost v Cerkvi, drugo pa komunitarnost, ker izhaja iz Cerkve kot »božjega ljudstva« in poudarja enakost oz. enakovrednost vseh članov v Cerkvi.²⁹ Tudi reprezentativna in sicer zelo simpatična izjava A. Casarolija je obremenjena s tem, ko pravi: »Kar zadeva Cerkev, so načela o odnosih med Cerkvijo in državo približno tale: priznati razliko v razporedu, priznati samostojnost in suverenost države, kar je treba strogo spoštovati. Država ima svoje cilje, svojo avtoriteto, razpolaga z lastnimi sredstvi za uresničevanje svojih ciljev, ima svojo odgovornost in s tem tudi tisto svobodo, ki je pravljena na področju načel etičnega reda, ki so lastna vsem skupnostim, ki so tako široko organizirane in tako specifične kot država. Potrebno je zdaj polno priznanje, polno spoštovanje ter težnja k sodelovanju. To tudi zato, ker ima s svoje strani Cerkev določeno ureditev, ki se popolnoma razlikuje glede finalitete, tudi glede sredstev, in drugačno avtoriteto. Toda Cerkev živi in deluje v človeški konkretnosti nekega naroda, neke kulture in zgodovinske situacije. Tega vpliva v enem, enotnem subjektu, kakršen je človek, ni mogoče pozabiti.«³⁰ Ali ni v tem modelu, ki sicer pozitivno ostro razlikuje med cilji, sredstvi Cerkve in države ter poudarja suverenost države, vendarle navzoče tudi stališče o dveh oblasteh, ki imata skupnega podložnika človeka, državljana? Ali ne gre še vedno za položaj človeka, katerega pogled naj bo obrnjen »navzgor« k državni in cerkveni avtoriteti?

3. Ne more biti nobenega dvoma, da »uradna« Cerkev tudi ob vzpostavitvi diplomatskih odnosov presoja podpis protokola leta 1966, pa tudi njegovo vsebino, pozitivno spodbudno in kot podlago, izhodišče za »lojalni in iskren dialog«. Podpis protokola in popolni diplomatski odnosi vsekakor vključujejo neko modaliteto priznanja stvarnosti naše socialistične družbene in državne ureditve, kakor je to izrazil A. Casaroli: »Kadar je beseda o vzpostavljanju ali obnavljanju uradnih odnosov z neko deželo, je razumljivo, da mora sv. stolica posvetiti dolžno pozornost tudi drugim stvarim. Mora na primer računati s tem, da bodo njeno odločitev skoraj neogibno razlagali kot njeno sodbo, da so verske razmere in stališča oblasti do Cerkve v tej deželi že precej

²⁹ O tem poroča »Glas koncila«: »Glede problema narave Cerkve, je kardinal opozoril na neko neskladje med drugim in tretjim poglavjem koncilske dogmatične konstitucije o Cerkvi (Lumen gentium). V drugo poglavje je bilo, vzlic konservativnim odporom v avli koncila uvrščeno pojmovanje Cerkve kot božjega ljudstva, skupnosti v razvoju; sprejetje tega dinamičnega razumevanja so imeli za kopernikovsko revolucijo« v katoliški teologiji. Toda v tretjem poglavju iste konstitucije se je spet uveljavilo »statično, juridično, bolj primidalno kot komunitarno« razumevanje Cerkve. Teh dveh razumevanj, je dejal kardinal Suenens, koncijl ni uskladal in »koncilska obnova zaradi tega trpi.« (Št. 19, 27. 9. 1970.)

³⁰ Iz intervjuja na RTV Zagreb, navajam po »Glasu koncila«, št. 17, 30. 8. 1970.

zadovoljujoče...³¹ Uradno Cerkev pa tudi poudarja, da morajo cerkveni ljudje in organizacije imeti ne le pozitiven, marveč tudi aktiven odnos do protokola, v svojem zavzemanju za dialog z državo. Pozitivnost in aktivnost v odnosu do protokola naj bi se izražala predvsem v temle:

a) V uvidevanju, da je splošno načelo protokola, iz katerega sta leta 1966 izhajali sv. stolica in jugoslovanska vlada: »priznati, da obstoje temelji za odprt, lojalen in iskren dialog z možnostmi za medsebojno razumevanje, — čeprav ne vedno z možnostmi za strinjanje«, s perspektivo, »da je možno priti vsaj do zelo širokih strinjanj«.³²

b) V spoznanju, da se protokol glede na svojo obliko »precej razlikuje od običajnih sporazumov ali diplomatskih dogovorov«³³ glede na to, da ne vsebuje običajno formuliranih čisto določenih obvez obeh podpisnic.

c) V razumevanju, da je protokol vendarle več kot »manifestacija sporazuma«. Vsebuje namreč določbe, po katerih vsaka od podpisnic predoča »nekatera temeljna načela, katera nasprotna stran sprejema na znanje«.³⁴ To pa seveda ne pomeni, da ena stran temeljna načela druge strani v popolnosti sprejema. »Sprejeti jih na znanje pomeni nekaj, kar je neka pozitivna podlaga. To je skrajni cilj protokola...«³⁵

Vse te podrobnosti so vsekakor zelo pomembne, ker niso redki pogledi, ki bi želeli protokolu pripisovati pomen čudežne palice, ki naj bi rešila prav vse. Najbrž bi bilo v korist stvari — in le zaradi maksimalnega formalnega ravnotežja — če bi se tudi državna stran natančneje in pogosteje lotevala razlaganja tako splošnih, kakor tudi konkretnih načel protokola.³⁶

³¹ Intervju z A. Casarolijem, »Glas koncila«, št. 19, 27. 9. 1970. Na drugem mestu je to misel Casaroli izrazil še določneje: »Zdi se mi, da bo Cerkev v vaši deželi, glede na izvirnost svoje tradicije, duha svojih duhovnikov, redovnikov, redovnic in vernikov, glede na pripravljenost in žar svojih škofov, sposobna razumeti »znamenje časa« za svoje življenje in pozitivni odnos in za katero je zares zgodovinskega pomena. Ta vloga je, kar je razumljivo, težka kot vse, kar je zgodovinskega pomena. Toda vredno si je pogledati v oči s prenicljivo in pogumno zavzetostjo.« (Prav tam).

³² A. Casaroli, Intervju na RTV Zagreb, »Glas koncila«, št. 17/30. 8. 1970.

³³ Prav tam.

³⁴ Prav tam.

³⁵ Prav tam.

³⁶ Taka nujnost se kaže, npr. pri tistem odstavku protokola, ko Cerkev izjavlja, »da se mora dejavnost katoliških duhovnikov pri opravljanju njihovih duhovniških dolžnosti odvijati v verskih in cerkvenih okvirih in da v skladu s tem ne morejo zlorabiti svoje verske in cerkvene funkcije v namene, ki bi dejansko imeli politični značaj«. Glede tega načela je A. Casaroli izjavil, da ga Cerkev ne razume kot omejitvev. V uredniškem komentarju »Apolitičnost in političnost Cerkve« pa je »Glas koncila« objavil zelo zanimivo in simpatično razlago tega načela, v kateri med drugim pravijo: »Depolitizacija Cerkve ne pomeni niti ne more pomeniti njene nezainteresiranosti za splošno blaginjo človeštva. Cerkev, ki bi svoje vernike navedla, naj bo do aktualnih dogodkov v družbi njihov odnos pasiven, bi bila reakcionarna in pogubna v dobesednem pomenu teh besed; nič boljše pa ne bi bila Cerkev, ki bi od svojih vernikov zahtevala, da v konkretnih družbenih in političnih vprašanjih ne ravnajo po glasu svoje krvi in vesti, marveč da morajo podpisati nekatera politična stališča, ki bi jih zastopala sv. stolica ali katerakoli druga institucija ali skupina v Cerkvi. Cerkev ni politična stranka, toda svoje vernike vzgaja.

4. Sklicujoč se na protokol, na diplomatske odnose, zdaj vodilni predstavniki Cerkve, pa tudi drugi, začenejajo sistematično navajati tako imenovana »odprta vprašanja«, ki naj bi se čimprej uredila in glede katerih, takega vtisa se vsaj v nekaterih primerih ne moremo znebiti, naj bi bila le na strani države obveznost, če naj bi bila dosledna svojim za gotovilo. Nekateri načini postavljanja in opredeljevanja teh »odprtih vprašanj« po našem mnenju odsevajo tisti protislovni položaj v Cerkvi, o katerem smo že govorili (različna razumevanja Cerkve in njene vloge v svetu).

Z »nekaterimi načini« mislimo na tista razumevanja pravic in dolžnosti iz protokola oz. iz ustave in zakonov, ki vidijo na cerkveni strani vse prav in lepo, le ta »neprožna« ali celo »nerazumevajoča« država je tista, ki naj zdaj pokaže dobro voljo. Vsekakor »odprta vprašanja« obstajajo, toda tako v pristojnosti države kot v pristojnosti Cerkve, vprašanja torej, za katera velja obojestranska odgovornost. Nikamor ne bomo prišli, če bosta tako ena kot druga stran odklanjali odgovornost za njihovo reševanje in če bo ena stran »kazala s prstom« na drugo, pri sebi pa ne bo videla ničesar. Prav tem »načinom« veljajo besede mariborskega pomožnega škofa dr. V. Grmiča: »Razprava o omenjenih vprašanjih bi se morala najprej odvijati v razgovorih med strokovnjaki obeh strani, šele potem bi naj našla svoj odmev v časopisju. Najprej bi namreč morali v takšnih razgovorih premostiti navidezna nasprotja. Če bi tega ne storili, bi utegnili ta debata v časopisju povzročiti samo razdor in nemir med ljudmi, ki vendar skupaj živimo in imamo mnogo skupnih ciljev svojega življenja in dela. Končno je tudi naša krščanska dolžnost, da se izogibamo vsemu, kar bi ustvarjalo neugodna tla za manj medsebojnega spoštovanja in ljubezni, kar bi rušilo trdnost države, v kateri živimo.«³⁷

Prihodnji razvoj odnosov med katoliško cerkvijo in državo pri nas bo vsekakor potekal protislovno in možne so večje ali manjše krize, če upoštevamo samo enega od tistih »objektivnih dejavnikov«, ki na takšen razvoj vplivajo in ki smo jih obravnavali v prejšnjem sestavku.³⁸ Mislim na dejavnik, ki smo ga imenovali *cerkvena politika do državne in družbene ureditve*. Ne smemo namreč pozabiti, da je pokoncilska obnova v Cerkvi pri nas šele na začetku, na kar smo že nekajkrat opozorili. Poleg tega pa so premisleka vredne tudi besede, ki jih je na svetovnem teološkem kongresu izrekel znani nemški teolog Hans Küng: »V petih letih po koncilu kljub nedvoumni dobri volji papeža in kljub nekaterim njegovim nedvoumno pozitivnim dejanjem splošno ozračje (v Cerkvi, op. Z.R.) zaznamuje predvsem neka bistvena konservativnost.«³⁹

da se pošteno in z odgovornostjo zavzemajo za reševanje političnih vprašanj v domovini in v svetu.« (Št. 18, 13. 9. 1970.)

³⁷ »Družina«, št. 18, 13. sept. 1970.

³⁸ »Teorija in praksa«, št. 8—9/1970.

³⁹ Navajam po: »Glas koncila«, št. 19, 27. 9. 1970.

Strategija razvoja

(ob 25. obletnici ZN)

I

Smo na začetku novega materialnega sveta superepohalnih sprememb, ki obetajo globoke strukturalne spremembe v vseh razsežnostih človekovega življenja. Komplicirani proces, skozi katerega gre sodobna družba, imenujemo znanstveno-tehnično revolucijo. Za naše obdobje je značilno, da nastajajo nove, ogromne proizvodjalne sile, hkrati pa tudi dozorevajo kvalitetno nove človeške potrebe. Odločilni dejavnik tega napredka je znanost in njena uporaba v proizvodnji. V mednarodni skupnosti pa ostajajo močne težnje, da bi se ohranili stari odnosi, stare institucije in stari interesi. Da bi razumeli obdobje, ki prihaja, in naloge, ki nas čakajo, moramo zajeti pravi smisel sodobnega prodora v prihodnost kakor tudi nujnost procesa sprememb, ki nastajajo. Pri tem smo priče čedalje večje razlike med novimi proizvodjalnimi silami in našo nemočjo, da bi te možnosti izkoristili za čim hitrejši in enakopravnejši razvoj v svetu. Ta razlika je vzrok drugih razlik, ki jih poznamo pod imenom »tehnološki prepad«, »prepad med razvitimi in nerazvitimi« itd.

Znanstveno-tehnična revolucija ni samo tehnični proces, ampak predvsem družbeno gibanje, univerzalno gibanje vseh proizvodjalnih in družbenih sil. Hkrati z večanjem proizvodnosti se zboljšuje tudi standard, ki ne temelji samo na materialnih dobrinah, ampak tudi na javnih storitvah, kot so zdravstvo, prosveta in zboljšanje okolja, v katerem človek živi. Ekonomski in socialni napredek kot mednarodni proces bo uspešno uresničen samo z radikalnimi spremembami v mišljenju in s spremembami v praktični politiki držav. Gre za odločitve in spremembe, ki bi imele za cilj to, da se vzpostavi pravičnejši in racionalnejši svetovni sistem, z enakimi pravicami za velike in male, za razvite in manj razvite.

Priče smo dinamičnemu razvoju sodobnega sveta, ki se v svojih bistvenih komponentah hitro spreminja. Znanje človeštva se že pri sedanji hitrosti razvoja podvoji v pičlih petih letih. Vizija poindustrijske družbe se že pričinja uresničevati. Razmerje med intelektu-

alnim in fizičnim delom se čedalje bolj spreminja v korist prvega. Znanje in umske zmožnosti spodrivajo fizično-biološke sposobnosti in veščine. Večino sedanjih izdelkov bodo nadomestili novi, bolj kvalitetni in bolj funkcionalni; procesi integracije tehničnih inovacij, avtomatizacija in kibernetika bodo omogočili nove, širše in zahtevnejše proizvodne razsežnosti.

Razvoj nastopajočega desetletja bo bolj spremenil življenjsko pot ljudi, kot pa jo je prej spremenilo stoletje. Razvoj, ki ga pričakujemo v naslednjih treh desetletjih, bo imel čisto nove razsežnosti. *Premalo pa razmišljamo o moralnih in družbenih posledicah novih dosežkov in nastopajočih sprememb.* Futurološka literatura razvija pred nami fantastične vizije bližnje prihodnosti. Na mednarodnem simpoziju lanskega novembra v Münchnu so poskušali razmotati strahotni splet poganjajočih vej moderne tehnike in raziskovalne dejavnosti in njihov vpliv — posledice na ureditev družbe. Sposobnost človeka, da uničuje svoje okolje, ne da bi pri tem kaj razmišljal, je neomejena, kar potrjuje misel Fridericha Nietzscheja, da »ima človeštvo v svojem znanju sredstvo za svoj lastni propad«. Albert Einstein je že leta 1945 dejal, da je »uničevalna moč atoma spremenila vse, le našega načina mišljenja ne, in zato nas nosi tok proti katastrofi brez primere«. Vzporedno z napredkom znanosti in tehničnih sredstev poteka proces dehumanizacije in grozi, da bo uničil del človeštva, kateremu naj bi pravzaprav koristili novi dosežki in novi tehnološki procesi.

Tak materialni razvoj poteka ob globokih protislovjih, konfliktih in krizah zlasti v družbenih odnosih in socialnem razvoju. Zahodni svet, ki v mnogih državah prehaja v visoko razvito ali celo poindustrijsko obdobje razvoja, kljub trdnim materialnim temeljem in prizadevnim hotenjem, da bi se ta protislovja premagala, in celo ob razvijanju elementov novih odnosov in človekovega položaja ne more iz okvirov, ki jih določa odnos delovnega človeka do proizvodjalnih sredstev. Neizogibno prihaja do nove diferenciacije, do nove krize. Proizvajajo se nove dobrine, ki so individualno dosegljive, toda čedalje ostreje se kaže nesposobnost kapitalizma, da bi zadovoljil najvažnejše družbene potrebe, kot so izobraževanje, stanovanjska graditev, okolje, skratka človeka dostojno življenje, ki bi bilo na ravni novih tehničnih zmožnosti. Ameriški sociolog Kenneth Galbraith je to stanje označil z »revščino v izobilju«. Regulacijski mehanizem liberalnega tržnega gospodarstva zgublja svojo veljavo; povečuje se intervencija države, zakaj poglobitve socialno-politične naloge prihodnjih let so zunaj območja tržne sfere privatnega gospodarstva. To protislovje žele premostiti z *institucionalizacijo mednarodnega gospodarskega sodelovanja*, kot so mednarodna banka, monetarni sklad, FAO, ILO, regionalne ekonomske komisije ZN, ECOSOC ter številne medvladne in nevladne organizacije za gospodarsko sodelovanje. Instrumenti ekonomske politike postajajo v sodobnem svetu pogosto pomembnejši in vplivnejši element v sve-

tovnem gospodarstvu kot pa avtohtone gospodarske sile. Povezanost med gospodarsko in politično politiko je tako tesna, da si prizadevajo z instrumenti gospodarske politike pogosto doseči docela negospodarske cilje.

Pred nami je vrsta težkih problemov, ki se lahko spremenijo v pravo katastrofo, če ne bomo imeli toliko poguma in če ne bomo sposobni, da jih pravočasno spoznamo in da pričnemo tudi ukrepati. Predvsem gre za lakoto svetovnega obsega, grozljivo naraščanje revščine v svetu, za čedalje ostrejši konflikt med visoko industrializiranimi državami in državami »tretjega sveta«. Pomanjkanje energije v državah v razvoju postaja primarni problem. Človeštvo, ki nezadržno narašča, se bo obdržalo pri življenju le, če bomo zagotovili zadostne vire energije za industrializacijo in transport tudi v tem delu sveta.

Miroslav Pečujlić je v svojem delu »Prihodnost, ki se je začela« podal kritično, čeprav ne celotno oceno teh dogajanj, upoštevajoč zlasti nastajanje novih proizvodnih sil — prodor znanstveno-tehnične revolucije in povezanost z našim samoupravljanjem. Znanost postaja neposredna proizvodna sila, okostje novih proizvodnih sil, vključuje tudi kibernetiko, avtomatizacijo. Nastop znanstveno-tehnične revolucije pospešuje krizo meščanske civilizacije in zastruje socialne posledice znanstveno-tehnične revolucije itd.

Ko se soočamo s cilji razvoja in družbenimi odnosi v družbenih skupnostih na Zahodu in Vzhodu, ugotavljamo, da je *zgodovinska strateška zamisel jugoslovanske samoupravne socialistične družbe* urediti materialno visoko razvito družbo in na teh temeljih bogatejše družbene in mednarodne odnose. Razvojni koncept, ki bo načrtoval temeljno dolgoročno strategijo našega vsestranskega socialnoekonomskega in prostorskega razvoja in našo vključitev v mednarodno delitev dela, se mora opirati na najbolj napredne interese in težnje naših samoupravnih organizmov in na objektivne možnosti v svetu.

II

Rezultati »I. desetletja razvoja« niso izpolnili pričakovanj, saj je prepad med bogatimi in revnimi, med razvitimi in nerazvitimi, med Severom in Jugom danes večji, kot je bil ob razglasitvi I. desetletja. Izčrpna analiza mednarodne pomoči državam v razvoju, zajeta v poročilu Pearsonove komisije, kaže, da je postala »poglobitev prepada med razvitimi državami in državami v razvoju osrednje vprašanje sodobnega sveta«. Dejstvo je, da se kljub določenim uspehom še vedno relativno slabša položaj držav v razvoju v svetovnem gospodarstvu in v mednarodnih odnosih. Dejstvo je, da je bila stopnja gospodarske rasti v državah v razvoju v prvem desetletju občutno nižja od stopnje rasti v razvitih državah. Dejstvo je, da se je v preteklem desetletju zmanjšal delež držav v razvoju v mednarodni trgovini. Dejstvo je, da se oddaljujemo od postavljenega cilja, da bi razvite države dajale en odstotek bruto nacionalnega proizvoda

v korist držav v razvoju. Dejstvo je, da se čezmerno povečujejo plačilne obveznosti dolgov držav v razvoju. Zato je g. U Tant, generalni sekretar OZN, upravičeno preimenoval »desetletje razvoja«, ki je vzbudilo toliko upanj, v »desetletje neizpolnjenih upov«; g. Raoul Prebish, bivši generalni sekretar UNCTAD, pa v »desetletje razočaranja«.

Upravičeno lahko govorimo o neuspehu II. konference za trgovino in razvoj (New Delhi, februar-marec 1968). »Pregled mednarodne trgovine in razvoja za leto 1969« UNCTAD pravi, da je sicer »prišlo do načelnega sprejetja ciljev in priporočil II. UNCTAD, toda praktična uresničitev teh ciljev in priporočil poteka skrajno počasi. Doseženi so bili samo omejeni rezultati glede pogojev za splošno rast svetovne trgovine in za pospešeno ekspanzijo izvoza držav v razvoju.«

Če ne moremo biti zadovoljni z rezultati I. desetletja razvoja, moramo vendarle ugotoviti pozitivni učinek prve dekade, saj nam je omogočila, da smo spoznali zamotano kompleksnost razvojne problematike v sodobnih razmerah; da smo spoznali razsežnost težav in ovir kakor tudi možnosti, ki so na voljo, da težave in ovire premostimo. I. desetletje je pokazalo soodvisnost ekonomskih interesov razvitih držav in držav v razvoju, hkrati pa tudi to, da je nujno spremeniti sedanje neenakopravne odnose v mednarodni trgovini. Prav to spoznanje je prišlo do veljave pri oblikovanju *globalne strategije razvoja* kot temelja za mednarodno sodelovanje v nastopajočem desetletju.

Razlog za neuspeh I. desetletja je predvsem v pomanjkanju *politične volje* razvitih držav, da bi uresničile sprejete sklepe, da bi sprejele novo politiko v mednarodnih ekonomskih odnosih. II. desetletje moramo obravnavati v sklopu sodobnih odnosov v svetu kot prioritarno politično akcijo, kot univerzalno gibanje za spremembo obstoječih mednarodnih odnosov, ki naj omogoči, da se kvalitetno zboljša položaj držav v razvoju. Ta politična akcija naj se izrazi v konkretnih programih na področju mednarodne trgovine, mednarodnega financiranja, uporabe tehnoloških dosežkov za povečanje proizvodnje in zboljšanje življenjskega standarda v državah v razvoju.

Ekonomski razvoj je nepretrgan proces, ki zahteva stalno reševanje problemov, ki se dan za dnem pojavljajo, v škodo držav v razvoju. Prav zaradi tega mednarodna strategija II. desetletja ne bi smela biti samo dogovorjeni plan za naslednjih deset let, ampak programski in strateški okvir, ki bi se nenehno dopolnjeval in razvijal, skladno s potrebami in možnostmi, ki se bodo pokazale. Pri tem ne bi smeli jemati II. desetletja kot nekaj, kar je zgolj v korist držav v razvoju. Zanj se morajo prav tako zavzemati, v svojem lastnem interesu, razvite države, saj bo vsak napredek držav v razvoju ugodno vplival na ekonomiko razvitih držav. Zato naj bo II. desetletje rezultat dogovorov vseh držav, *rezultat nepretrganega dialoga med razvitimi in manj razvitimi*. U Tant je dejal v svojem poročilu

o dejavnosti UNCTAD: »Dokler ne bodo usklajeni obstoječi debalansi, je neizogibna konfrontacija med bogatimi in revnimi.« Temu se lahko izognemo samo s konstruktivnim dialogom.

Druga dekada naj bo tudi organizacijski okvir za krepitev vloge in učinkovitosti ZN v mednarodnem sodelovanju. Vprašanje hitrejšega razvoja manj razvitih držav mora postati skrb celotne mednarodne skupnosti, ki mora biti zanj tudi odgovorna. Osamljeni ukrepi in nekoordinirane akcije ne morejo dati pomembnejših rezultatov. Sinhroniziranje akcij — nacionalnih in mednarodnih — postaja imperativ sodobnega sveta.

Ne zanikamo zgodovinske odgovornosti nekdanjih kolonialnih metropol za stanje v državah v razvoju. Ne moremo pa sprejeti izgovora razvitih socialističnih držav, da so zato samo zahodne države odgovorne za hitrejši razvoj manj razvitih držav-regij. Ko se soočamo z vsebinsko novim, še ne dovolj ocenjenim momentom sporazumevanja dveh supersil, lahko tudi ugotavljamo, da ponehuje »tekmovalna« koeksistenca dveh sistemov na območju tretjega sveta, tj. držav v razvoju. To, kar vidimo in kar nas vznemirja, je *brezbrižnost* razvitega sveta do manj razvitega. Nadaljuje se tekma med obema supersilama in razvitimi državami za tehnološko nadvlado, ki postaja odločilni dejavnik v mednarodnem dogajanju.

III

Ker I. desetletje razvoja (1961-1970) ni dalo pričakovanih rezultatov, postaja ekonomska situacija držav v razvoju dramatična, njihov položaj v svetovnem gospodarstvu in mednarodni trgovini pa čedalje bolj neenakopraven. Medtem ko je imelo I. desetletje razvoja za cilj povečati stopnjo rasti bruto nacionalnega proizvoda vsaj za 5 %, je bila v obdobju 1960-1965 povečana samo za 4,5 %, to se pravi, manj kot pet let poprej. Če pa še upoštevamo, da se je v tem obdobju povečalo naraščanje prebivalstva od 2,3 % na 2,5 % in da je stopnja rasti v razvitih državah v tem obdobju presegla 5 %, potem upravičeno govorimo o desetletju razočaranja namesto o desetletju razvoja. Zaradi takšnih gibanj se je *delež držav v razvoju v mednarodni trgovini* nenehno zmanjševal, in sicer od 31,2 % leta 1950 na 18,7 % v letu 1967. Medtem ko se je svetovna blagovna menjava povečala za 13 % v lanskem letu, se je povečal izvoz držav v razvoju samo za 9 %, izvoz razvitih držav pa za 15 %. Vrednost svetovne blagovne menjave znaša 270 milijard dolarjev, toda delež držav v razvoju je zdrknil lani na 17,7 % s predlanskih 18,5 %. Nasprotno pa so od leta 1960 zahodne razvite države povečale svoj delež v mednarodni trgovini od 66,9 % na 69,7 %, delež socialističnih držav pa je ostal nespremenjen, in sicer 11,7 v letu 1960 in 11,6 v letu 1967.

Predsednik komiteja OECD za pomoč v razvoju — DAC (Development Assistance Committee) g. Edwin Martin je na sestanku

komiteja v Tokiu objavil, da je znašala ekonomska rast držav v razvoju v preteklem letu 6 0/0, medtem ko je znašala v letih 1950 do 1960 samo 5 0/0. Pozitivni učinek te rasti pa je manjši, ker se stalno večja demografska rast, in sicer od 2 0/0 v desetletju 1950-1960 na 2,6 0/0 zadnjih pet let. Skupna pomoč članic komiteja DAC-OECD državam v razvoju je *znašala lani 13,3 milijarde dolarjev*, to se pravi, podobno kot leto dni prej, ko je znašala 13,2 milijarde dolarjev. Če pa upoštevamo ekonomsko rast razvitih držav, vidimo, da se je zmanjšal delež, ki ga dajejo razvite države v korist držav v razvoju, v enem letu od 0,79 0/0 na 0,72 0/0; pri tem se je zmanjšal delež javne pomoči od 0,38 0/0 na 0,36 0/0. Skoraj 80 0/0 »javne« pomoči je na tak ali drugačen način pogojenih-vezanih.

G. Martin opozarja na eksplozivno nevarnost brezposelnosti in priporoča nujne ukrepe za odpiranje novih delovnih mest. Meni, da morajo razvite države — investitorji bistveno spremeniti dosedanjo politiko naložb v državah v razvoju. Škodljivo je uvajati iste modele, ki jih uporabljajo razvite države in ki zahtevajo velikanski kapital s čim manjšo uporabo delovne sile, v razmere držav v razvoju. Zahteva, da graditev infrastrukture v državah v razvoju poteka vzporedno z drugim gospodarskim razvojem; zahteva, da se razvite države takoj obvežejo, da bodo namenile 1 0/0 od svojega bruto nacionalnega proizvoda v korist državam v razvoju. Da bi razvite zahodne države izpolnile obveznost glede enega odstotka bruto nacionalnega proizvoda, bi morale transferirati 17 milijard ali štiri milijarde več, socialistične države pa več kot tri milijarde ali 2,7 milijarde več (lani so dale 300 milijonov dolarjev). *Tuji dolgovi držav v razvoju* so znašali konec 1965. leta 37.776 milijonov dol., konec leta 1968 pa 53.363 milijonov dol. Za odplačilo dolgov je bilo leta 1965 porabljenih 3.378, leta 1968 pa 4.673 milijonov dolarjev. Tovariš Papić, šef naše stalne delegacije v Ženevi, je na X. zasedanju sveta UNCTAD izjavil, da so države v razvoju lani plačale 7 milijard dolarjev za obresti in dobiček tujim investitorjem. To pa je dvakrat toliko, kot so plačale leta 1960. Opozoril je na hude posledice za države v razvoju, tudi za Jugoslavijo, zaradi vse pogostejših trgovinskih vojn med razvitimi državami oziroma njihovimi skupnostmi.

Predsednik Mednarodne banke za obnovo in razvoj Robert Mc Namara je na letni skupščini Mednarodnega monetarnega sklada in Mednarodne banke v Kopenhagnu izjavil, da se četrtini človeštva ob vstopu v leto 2000 obeta sorazmerno hujša revščina kot sploh kdaj poprej. Zahteval je, da razvite države pokažejo več moralne odgovornosti pri dodeljevanju pomoči državam v razvoju in pri delitvi bogastva. »Nepojmljivo je, da ameriško ljudstvo, ki sestavlja samo 6 0/0 človeštva, porabi 40 0/0 bogastva na svetu.« Zanimivo je, da je g. Mc Namara, ki je bil več let minister za obrambo ZDA, ostro kritiziral izdatke za oboroževanje, ki so lani dosegli blizu 200 milijard dolarjev, to je *15-krat več, kot pa je bilo dano za pospeševanje gospodarskega razvoja*. Če bi se nadaljeval trend oboroževanja

v tem desetletju, bi se popeli izdatki za oboroževanje na 2.500 milijard dolarjev, in to je toliko kot devetletni nacionalni bruto proizvod vseh držav v razvoju iz leta 1968. Samo 3 % sedanjih izdatkov za oboroževanje bi uresničilo 1 % transfer v korist držav v razvoju. Nezadržna tekma v oboroževanju bistveno vpliva na pospeševanje in usmerjenost raziskovalne dejavnosti. Ameriški politolog Richard Barnet je v svojem epohalnem delu »Ekonomija smrti« obsodil politiko vojnoindustrijskega kompleksa v ZDA. 30 % proračuna ZDA odteka v tista področja gospodarstva in državne uprave, ki so nedostopna za širšo javnost in kjer se prepletajo predvsem interesi vojnoindustrijskega kompleksa. Samo 1,8 % ameriških državnih izdatkov je namenjenih za raziskovalne naloge problemov, katerih rešitev zahteva družba. Za sodobno raziskovalno delo je značilno, da izginjajo meje med raziskovanjem za civilne potrebe in med raziskovanji, namenjenimi za razvoj oborožitve.

IV

Pripravljalni komite generalne skupščine ZN za II. desetletje razvoja je oblikoval *predlog dokumenta za mednarodno strategijo razvoja* v II. desetletju ZN. Predlog je, žal, pomanjkljiv. Prvič, ker so delo komiteja bojkotirale socialistične države, všteti SZ, zaradi prisotnosti ZRN oziroma zaradi odsotnosti DRN. To pa pomeni, da predlog dokumenta ne zajema problematike, ki je vezana na ekonomski sistem socialističnih držav Vzhodne Evrope in na njihove ekonomske odnose z državami v razvoju. Drugič, komiteju ni uspelo rešiti veliko pomembnih vprašanj; njihovo razreševanje je prepustil drugim mednarodnim organizmom. Čeprav dokument o mednarodni strategiji razvoja za II. desetletje ni pravno obvezen, ker nima narave mednarodnega sporazuma, pomeni politično obveznost in izraz kolektivne pripravljenosti držav članic za uresničenje predlaganih ukrepov.

Predlog dokumenta zajema vse ključne in strateške probleme razvoja držav v razvoju. V tekočem desetletju postavlja za cilj doseči 6-odstotno poprečno letno stopnjo rasti bruto proizvoda držav v razvoju. To naj bi dejansko pomenilo 3,5 % poprečne letne stopnje rasti bruto proizvoda na prebivalca, kar bi bilo dvakrat več, kot je znašal v preteklih dveh desetletjih. Poprečna letna stopnja rasti v kmetijstvu je predvidena v višini 4 %, v industriji pa 8 %.

V predlogu dokumenta so izoblikovani tudi konkretni ukrepi, ki naj bi jih izvedle vlade na področju mednarodne trgovine, regionalnih integracij med državami v razvoju, na področju financiranja razvoja, znanosti in tehnologije, diverzifikacije proizvodnje itd. Predlog dokumenta poudarja, da so države v razvoju predvsem same odgovorne za svoj ekonomski in socialni razvoj, hkrati pa tudi to, da je mednarodna skupnost zavezana uresničiti predložene cilje. Pripravljalnemu komiteju ni uspelo rešiti vprašanja transfera 1 % bruto

nacionalnega proizvoda v korist držav v razvoju. Razvite države, predvsem ZDA, niso hotele sprejeti roka, ko bi ta transfer stopil v veljavo. Prav tako ni bil dosežen sporazum glede višine deleža javnih sredstev o transferu kapitala v države v razvoju. Tudi mu ni uspelo dogovoriti se glede roka, do katerega naj bi bili izvedeni ukrepi v zvezi z liberalizacijo za izvoz proizvodov držav v razvoju na trge razvitih držav.

Pomemben uspeh pa je bil dosežen v pogledu vloge znanosti in tehnologije za razvoj držav v razvoju kakor tudi njihovega transfera v korist držav v razvoju. To velja tudi za prestrukturiranje svetovnega gospodarstva, ki naj zagotovi večji uvoz industrijskih proizvodov iz držav v razvoju.

V predlogu dokumenta je izdelan tudi mehanizem za izvedbo in kontrolo programa II. desetletja. Priporoča vsesplošno *mobilizacijo javnega mnenja*, da bi bilo mogoče realizirati predlagani program in odpraviti nerazumevanje razvitih držav za pospešitev razvoja manj razvitih držav. Mobilizacija javnega mnenja pa se ne bi smela omejiti samo na razvite države, temveč mora zajeti tudi države v razvoju.

V deklaraciji o neuvrščenosti in ekonomskem napredku, ki jo je sprejela tretja konferenca šefov držav in vlad neuvrščenih držav v Lusaki, je poudarjena zaskrbljenost zaradi negativne tendence v svetovnem gospodarstvu, da bi se države v razvoju izrinile iz glavnih tokov svetovnega gospodarskega življenja. V njej je ugotovljeno, da se je zmanjšal delež držav v razvoju v svetovni trgovini od ene tretjine leta 1950 na eno šestino v preteklem letu; da je uplahnil finančni dotok iz razvitih držav, da vlada nepravičen svetovni gospodarski sistem, da je opaziti pojave tehnološkega kolonializma itd. V dokumentu je izražena zahteva, da se morajo države v razvoju še bolj truditi, da se morajo predvsem opreti na svoje lastne sile, in sicer tako, da kar največ izkoriščajo svoja naravna bogastva, razvijajo družbeno strukturo in izkoristijo vsak pozitiven učinek zunanjih komponent. Dokument spodbuja k medsebojnemu sodelovanju držav v razvoju, k integraciji v regionalnem in subregionalnem okviru, k načrtovanju proizvodnje, izdelavi projektov in programov, ki naj bi zajeli tudi finančne in tehnološke potrebe.

V njem je tudi zahteva, da OZN izdela mehanizem, ki bi zagotovil hitrejši prepoved svetovnega ekonomskega sistema, posebno na področju trgovine, financ in tehnologije, kjer naj bi ekonomsko sodelovanje zamenjalo sedanjo ekonomsko dominacijo. OZN naj na letošnjem jubilejnem zasedanju sprejme *deklaracijo o mednarodni strategiji*, ki naj zagotovi dinamično kombinacijo proizvodnje, trga in tehnologije; enake možnosti za realizacijo teh ciljev, ukrepe za kar največje povečanje proizvodnje, diverzifikacijo in izkoriščanje primarnih proizvodov, ki so poglavitni vir dohodkov držav v razvoju; ukrepe za mednarodno akcijo, ki bi omogočila predelavo primarnih proizvodov; program nediskriminacijskih in nrecipročnih preferencialov v korist proizvodov iz držav v razvoju; realizacijo 1 % bruto

proizvoda razvitih držav v korist držav v razvoju najkasneje do 1972. leta, od česar naj 3/4 pride na javne vire; olajšanje pri odplačevanju dolgov in finančnem transferu; krepitev trgovinske mornarice; ukrepe za raziskovanje naravnih bogastev itd.

Dokument zahteva, da se v okviru realizacije globalne strategije razvoja izvaja stalen pritisk na razvite države. To pa zahteva *enotnost skupine »77«*, zaradi česar priporoča, da se skliče sestanek skupine »77« na ministrski ravni, kakor tudi, da se takoj začno priprave za sklicanje III. UNCTAD.

OZN postaja odločilni dejavnik pri reševanju osrednjega problema sodobnega sveta — pospešitve in krepitev gospodarske rasti držav v razvoju. Jugoslavija kot socialistična in sorazmerno razvita država, vendar še vedno na poti razvoja, zvesta svoji politiki neuvrščenosti in utrjevanja miru, vsestransko sodeluje pri naporih te najpomembnejše svetovne organizacije. Spomnil bi na pobudo predsednika Tita na beograjski konferenci, ki je prvi zahteval, da se skliče svetovna ekonomska konferenca, ki naj bi reševala najbolj pereče gospodarske probleme sveta. Žal do te konference še ni prišlo. Vsa potovanja predsednika Tita so poleg utrjevanja miru namenjena tudi temu.

Na jubilejnem zasedanju generalne skupščine ZN države v razvoju zahtevajo, naj se začenja uresničevati sprejeta politika in izvajati II. desetletje razvoja. Navori ZN v tej smeri zaslužijo absolutno prioriteto. II. desetletje bo izpolnilo pričakovanje držav v razvoju, če nam bo uspelo, da »STOLETJE« spremenimo v »DESETLETJE«.

Vprašanje Stalina

Ko je novembra 1917 boljševiška partija dvignila vstajo in prevzela oblast, so bili Lenin in njegovi tovariši prepričani, da je to prvo dejanje svetovne revolucije. Proces se je začel v Rusiji ne zaradi tega, ker bi jo imeli za notranje zrelo za socialistično revolucijo, ampak ker so neskončni pokol prve svetovne vojne, vojaški poraz, lakota in huda beda množic povzročili socialno in politično krizo v Rusiji prej kot v katerikoli drugi deželi. Iz propada carizma februarja 1917 je nastala negotova in omahujoča buržoazno demokratična republika, ki je bila nespособna, da popravi razdejanost ruske družbe in zadovolji temeljne življenjske potrebe ljudskih množic. Boljševiki so, z drugimi besedami, verjeli, da bi lahko njihova partija prevzela oblast in začela socialistično revolucijo celo v Rusiji kljub njeni stoletni zaostalosti. Zakaj svetovna vojna je znova potrdila tisto, kar je odkrilo že leto 1905. Rusija je bila ne samo kljub svoji zaostalosti, marveč ravno zaradi nje in množice starih in novih protislovij, ki so bila zanjo značilna, tako najbolj eksplozivni člen v verigi svetovnega imperializma, njen »najšibkejši člen«. Ko bi se ta člen zlomil, bi potegnil za sabo celo verigo in pospešil revolucionarni proces v bolj razvitih industrializiranih deželah Evrope, začenši predvsem z Nemčijo.

Premise boljševizma

Njihov cilj zato ni bil, da enostavno uresničijo revolucijo v eni sami deželi, niti ne samo v deželi tako velikanskih razsežnosti, kot je bil carski imperij, ki se je raztezal prek dveh celin. Njihov cilj je bila svetovna revolucija. Revolucije, ki so jo boljševiki izvedli v Rusiji, tako niso razumeli kot bistveno ruske revolucije, ampak kot prvi korak k evropski in svetovni revoluciji; kot izključno ruski pojav ni imela zanje nobenega pomena niti veljavnosti in možnosti za obstoj.

Zato dežela, v kateri se je revolucionarni proces začel, ni zanimala boljševikov sama na sebi, niso jih zanimale njene posebne značilnosti ali njena narodna usoda, temveč je bila zanje predvsem podlaga, s katero bi se lahko začela mednarodna vstaja. V teh letih je bila Evropa — ali se je vsaj zdela, da je — steber sveta. Če bi se revolucija lahko raz-

širila iz obsežne in zaostale Rusije in zmagala v Nemčiji, Avstro-Ogrski in Italiji, bi se premaknila os celega sveta.

Kar nas danes preseneča, ko premišljujemo o tej izkušnji, sta veliki napor in nezlomljiva odločnost, s katerima so boljševiki v razmeroma kratkem časovnem razponu dojeli bistvo te strateške vizije in jo izbrali. Največji vtis naredi na nas v tej zvezi to, kako strogo nekompromisno so odklonili, da bi kakorkoli popustili nacionalizmu. V zadnjih letih 19. stoletja je marksizem prodril v Rusijo ne samo kot tuja ideologija, ki se je zgodovinsko in kulturno razvijala v Zahodni Evropi, ampak kot odkrito zanikanje kakršnegakoli posebnega poslanstva, ki bi bilo specifično za Rusijo, kot zanikanje kakršnekoli njene privilegirane poti k socializmu. Dovolj je, če spomnimo na nepomirljive polemike Lenina in Plehanova proti narodnikom. V nasprotju s slovanofilskimi težnjami, ki so bile globoko zakoreninjene v ruski kulturi in ki so pogosto zavzemale borbena revolucionarna stališča na politični ravni, so se prva marksistična jedra, iz katerih se je kasneje razvila socialno-demokratska delavska stranka, zavzemala za proces odpiranja na Zahod. Ekonomskega in socialnega razvoja Rusije tako niso hoteli zaupati nekakšnim izvornim vrlinam matere Rusije. Razvoj je pomenil industrializacijo, napredek kapitalizma. Edino zdravilo za bolezni, ki so izhajale iz »azijske zaostalosti« carske Rusije, sta bili zahodna znanost in tehnika, kapitalistični industrijski razvoj, ki bi sam po sebi ustvaril moderni tovarniški proletarijat.

Pomen tega ideološkega poudarka in obseg, v katerem se je celotna prva generacija ruskih marksistov zavzemala zanj, najbolje dokumentira Leninova monumentalna raziskava, posvečena *Razvoju kapitalizma v Rusiji*. V zadnjem desetletju prejšnjega stoletja so ruski marksisti tako zavzemali težavno stališče, (ki so ga seveda narodniki izkoriščali v polemične namene), zagovarjajoč, čeprav z radikalno drugačnimi cilji in perspektivami, isti proces hitre industrializacije, ki ga je podpirala liberalna buržoazija. Temeljna ideja, ki je obvladovala to stališče, je bila ravno tista, ki je prav bistvo in jedro celotne Marxove misli. Socialistična revolucija je revolucija, ki jo ustvarja in vodi delavski razred, razred, ki raste z razvojem samega industrijskega kapitalizma. Socialistična revolucija je popolna človekova osvoboditev, toda ta osvoboditev predpostavlja neke zgodovinske in materialne razmere: ne samo »socializacije dela« ali oblikovanje »kolektivnega delavca«, ne samo vrtočlav dvig produktivnosti dela, ampak tudi razpustitev krajevnih in korporativnih meja, ki jo lahko uresničimo le v okviru moderne industrijske produkcije in svetovnega trga, ki ga je ustvaril kapitalizem. Če ni teh dveh odločilnih pogojev, ostane celotna Marxova teorija v zraku. Zakaj ta pogoja pomenita tako svetovno prizorišče revolucionarnega boja, na katerem bi se lahko uresničila združitev celega človeštva, kar je isto kot mednarodni komunizem, kakor revolucionarno silo, ki je povezana z *znanstvenimi in racionalnimi* delovnimi procesi — silo, ki jo predstavljata moderni delavec in tehnik.

V prvih letih tega stoletja pa so ruski marksisti začeli vnašati vrsto specifikacij in včasih celo modifikacij v ta temeljni sistem premis. Zaradi posebnega družbenega in političnega okolja, v katerem so morali delovati, namreč zaradi takratne ruske družbe, so morali popraviti svoje poglede, da bi lahko globoko vplivali na to okolje in delovali učinkovito kot revolucionarna sila.

Prva in ena od najbolj pomembnih med temi specifikacijami je bila seveda »jakobinska« konceptija partije, ki jo je uvedel Lenin. V tej konceptiji je partija postala »kadrovska partija« ali partija »poklicnih revolucionarjev«, z drugimi besedami, zelo centralizirana avantgarda. Ni težko uvideti pritiske, da, celo nujnosti, s katerimi so na ruski marksizem delovale posebne razmere *ilegalnosti*, v kateri je morala partija delovati pod caristično avtokracijo.

Druga specifikacija, ki pa je bila pravzaprav sprememba, je bila kritična razprava o klasični marksistični shemi ali vsaj o shemi, ki so jo do takrat pripisovali Marxu, namreč, o dveh epohah ali fazah revolucije — buržoazni demokratični in socialistični — kot o različnih stopnjah, ki potekata v sledečih si zgodovinskih razdobjih. Problem, s katerim se tukaj srečujemo, je še očitneje izviral iz posebnosti ruskih razmer. Toda sam obseg tega problema je bil v tem primeru takšen, da je globoko vplival na vso strategijo in prihodnost delavske partije. Glede na avtokratično naravo carske oblasti in popolno pomanjkanje kakršnekoli oblike liberalnega konstitucionalizma — da ne govorimo o še vedno slabotnem razvoju industrijskega kapitalizma — je morala marksistična partija delovati v okolju, za katero so na splošno priznavali, da mora v njem na vsak način pred socialistično revolucijo priti do buržoazne revolucije. Problem se je torej glasil: kakšen odnos naj ima marksistična partija do te buržoazne revolucije, ki tako pospešuje nadaljnji razvoj kapitalizma, kakor krepi in organizira delavski razred?

Do približno 1905. leta so se ruski marksisti na splošno zadovoljevali s tem, da so sprejeli tezo, da socialistična revolucija ni mogoča v ekonomsko zaostali deželi, kot je Rusija, v kateri je industrijski proletarijat neznatna manjšina in v kateri še ni bilo buržoazne revolucije. Trdili so, da je lahko revolucija v Rusiji samo buržoazna. Naloga ruskih socialnih demokratov bi lahko bila samo v tem, da bi podprli buržoazijo, ne pa, da bi izvedli svojo revolucijo.

Toda po 1905. letu so samo še menjševiki vztrajali pri tej tezi. Menjševiški liniji, ki se je zavzemala bodisi za podporo liberalni buržoaziji pri izpeljavi buržoazne revolucije ali za abstinenco socialno demokratske stranke, da bi si ohranila »čiste roke«, sta nasprotovali dve drugi strateški perspektivi v ruskem delavskem gibanju med revolucijo 1905. Ti dve alternativni perspektivi sta si bili med seboj v nasprotju: Leninova »revolucionarno demokratska diktatura proletariata in kmetov« in Trocška »permanentna revolucija«.

Obema tema pozicijama je bilo nasproti menjševikom skupno, da sta pripisovali pozitivno in vodilno vlogo socialnim demokratom v sami buržoazni demokratični revoluciji. Toda razlike med njima so bile dovolj velike, da sta si nasprotovali glede drugih vidikov. Lenin je mislil, da mora partija podpirati revolucionarno koalicijsko delavcev in kmetov, ki bo uresničila buržoazno demokratično revolucijo in s tem pripravila pot za socialistično revolucijo; toda ta proces bi kljub temu ostal za celo zgodovinsko razdobje čisto *buržoazna revolucija*, če upoštevamo prevlado kmečkega prebivalstva. Trocki pa je menil, da naj bi ruski proletarijat sicer pridobil kmete in jih vodil v buržoazni revoluciji, vendar pa se proces ne bi zaustavil na tej točki. Zmaga buržoazne revolucije naj bi

njno obvezala proletariat, da začne svojo revolucijo v neprekinjenem procesu.

Pomembno je, da razumemo nekaj: obe liniji, ki sta nastali prav kot odgovor na specifične probleme v Rusiji, sta vendarle predpostavljali bolj ali manj izrecno integracijo, podporo in uresničitev na mednarodni ravni. Če bi ju izločili iz tega globalnega konteksta in omejili na rusko družbo takratnega časa, bi bili očitno samovoljni in neuresničljivi. Leninova linija bi bila pomenila, da je zahteval od proletariata, da s posredovanjem buržoazne demokratične revolucije prevzame vodilno vlogo pri vzpostavitvi oblasti, v kateri bi lahko samo trpel splošno nadvlado meznega in kapitalističnega izkoriščanja. Linija Trockega pa bi bila v tem primeru pomenila, da je zagovarjal nepretrgani prehod iz buržoazne v socialistično revolucijo v deželi, v kateri je industrijski proletariat bil le otok, ki ga je obkrožalo neskončno morje kmetov.

Vendar kljub razlikam in mejam, posebno v njihovih verzijah iz 1905. leta, leži moč in izvirnost teh dveh tez v dejstvu, da sta obe odločno razkrivali stvarno, osrednje protislovje, v katerem se je znašla ruska partija: bila je partija socialistične revolucije v deželi, ki je bila vsekakor nezrela za takšno revolucijo, toda partija, ki je nastala za ta namen na takšnem očitno neprimernem območju ne po naključju, ampak zaradi globokih zgodovinskih vzrokov.

Ko sta se spopadali s tem osrednjim protislovjem, sta ti poziciji implicitno že vsebovali nove elemente analize, ki so prišli na dan in bili ustrezno pojasnjeni šele več let kasneje v Leninovi teoriji *imperializma*. Prvi od teh elementov je bilo prepričanje, da v XX. stoletju buržoazija ne more več biti revolucionarna: zato nujnost, da sam proletariat vodi buržoazno demokratično revolucijo, kjer naj bi do nje še prišlo. Ta ideja je povzela in razvila prejšnjo Marxovo analizo zgodovine moderne Nemčije, v kateri je razpravljal o slabosti in nesposobnosti nemške buržoazije, da bi se spopadla s problemom svoje revolucije, in da bi pretrgala zvezo s pruskim junckerstvom. Drugi novi element, ki pa je bil še izvirnejši kakor prvi, je bila začetna hipoteza, da ni nujno, da socialistična revolucija izbruhne najprej v zahodnem osrčju razvitega kapitalizma, ampak jo lahko požene v tek zaostali Vzhod ali celo področja, ki so glede na same metropolske dežele in živčna središča sistemi obrobna. Ta teza je bila v neki meri predhodnica Leninove poznejše analize imperializma. Pripravila je nastanek za tisto, kar je Lenin imenoval zakon »neenakomernega razvoja«, po katerem ni nujno, da je najbolj eksplozivna točka v svetovnem sistemu najbolj »razviti člen«, ampak je lahko nasprotno »najšibkejši člen« s stališča kapitalistične industrije; zakaj kljub svoji šibkosti je lahko ta člen bogat revolucionarnega potenciala in vulkanskih sil prav zaradi tega, ker združuje tako stara kakor nova protislovja.

Leninov internacionalizem

Velikokrat so opozarjali, da sta ti tezi na neki način znatno modificirali Marxovo izvirno koncepcijo; menjševiki so bili samo prvi, ki so pokazali na to. Toda bolj pretehtana in objektivna ocena s stališča zgodovinske oddaljenosti bi dokazala, da kljub spremembam, ki sta jih vpe-ljali, stališči Lenina in Trockega nista samo ohranili bistva Marxove analize, ampak bi bili brez nje popolnoma nemogoči. Zakaj medtem ko sta odgovarjala na izziv zgodovine, da razmišljata z gledišča revolucionarnih

nalog marksistične delavske partije v relativno zaostali deželi, je bila njuna skupna značilnost, da sta se jasno zavedala, da je vstaja, kjerkoli naj bi se dejansko začela, lahko samo *mednarodna* revolucionarna vstaja — kar je bil edini ustrezní odgovor svetovnemu imperialističnemu redu. Oba sta poleg tega poudarjala, da so lahko odločilno prizorišče, na katerem bo bitka končno zgubljena ali dobljena, edino osrednje dežele metropolitnega kapitalizma — takrat je to pomeinlo predvsem Nemčijo — in da je lahko njen glavni nosilec samo moderni tovarniški proletariat, ki je bil zgodovinski subjekt revolucije tudi za Marxa.

Bistveno pomembno je, da izrazimo te točke pravilno in jasno, ker ustrezajo zgodovinski realnosti — konceptiji, ki je bila v temelju boljševiškega prevzema oblasti in v teoriji in praksi partijskega vodstva vsaj do 1924. Da, samo zavestno boljševiško navezovanje na temeljno vsebino Marxove analize lahko pojasni tisto, kar je bila brez dvoma najbolj vidna poteza, ki je bila značilna za njihovo večino: njihova intenzivna in dosledna zavest glede »izjeme« in na neki način *protislovne* narave nalog, pred katerimi je stala ruska partija kot instrument socialistične revolucije v deželi, ki še ni bila zrela zanjo.

V tej zvezi lahko omenimo posebno ilustrativen odstavek iz Engelsove *Kmečke vojne v Nemčiji*, ki nam zna pomagati, da izrazimo svojo misel jasneje: »Najhujša stvar, ki lahko zadene voditelja ekstremne partije, je, če je prisiljen, da prevzame vlado v času, v katerem gibanje še ni zrelo za dominacijo razreda, ki ga predstavlja, in za uresničitev ukrepov, ki jih ta dominacija zahteva. Kar *lahko* stori, ni odvisno od njegove volje, ampak od ravni razvoja materialnih sredstev obstoja, od razmer v produkciji in trgovini... Kar *naj bi storil*, kar njegova partija zahteva od njega, spet ni odvisno od njegove volje... Vezan je na doktrine in zahteve, ki so bile predlagane do tistega trenutka... Tako se nujno znajda v nerazrešljivi dilemi. Kar *lahko* stori, je v nasprotju z vsemi prejšnjimi akcijami, načeli in neposrednimi interesi njegove partije, in kar *naj bi storil*, tega ne more storiti. Skratka, prisiljen je, da ne predstavlja svoje partije ali svojega razreda, ampak razred, za katerega dominacijo je gibanje takrat zrelo. V interesu gibanja je prisiljen, da podpira interese nekega tujega razreda, in da hrani svoj lastni razred s frazami in obljubami in s kategoričnim zatrjevanjem, da so interesi tega tujega razreda njegovi interesi. Kdorkoli je postavljen v ta nerodni položaj, je nepreklicno zgubljen.«¹

Nihče iz boljševiškega vodstva, in med vsemi najmanj Lenin, ne bi nikoli sprejel misli, da so perspektive brezupne. Vendar je presenetljivo, da so boljševiki spet in spet kazali tako jasno zavest o *protislovju*, ki sta jim ga naložila zgodovina in razvoj imperializma, da so — da bi ga obvladali, ne pa, da bi mu podlegli — ubrali edino možno pravilno smer: namreč, da na to protislovje niso pozabili ali ga prikrivali, ampak da so v svoji strategiji odkrito povzemali njegove posledice. To je ključ, ki pojasnjuje npr. prva dejanja boljševiške partije na oblasti, kot sta dekret o razdelitvi zemlje kmetom ali pravica do samoodločbe, ki so jo dali narodom, vključno s pravico do odcepitve od nekdanjega carskega imperija: oba ukrepa, ki so ju napadali kritiki, posebno Rosa Luxemburg, kot buržoazno demokratična in neplodna, ker naj bi bila v prihodnosti samo ovira za graditev socializma. Ista zavest je v ozadju prizadevanja

¹ F. Engels, *The Peasant War in Germany*, Moscow 1956.

Leninove misli glede narave oktobrske revolucije in glede vprašanja njene socialističnosti, ne samo neposredno po prevzemu oblasti, ampak tudi kasneje v letu 1919 in 1921. To prizadevanje se na zelo lep način izraža v samem imenu nove ureditve: »vlada delavcev in kmetov«. Opustitev besede »Rusija« poudarja internacionalno naravo revolucije, medtem ko neki drugi razred — kmetje — nastopa vzporedno z delavskim razredom, kar ni bilo nikoli predvideno v izvorni teoriji o diktaturi proletariata. Zavest o tem protislovju je pravzaprav od začetka do konca njegove poti v temelju celotne Leninove politične dejavnosti in sprememb v usmeritvi.

Meje zaostalosti

Zdi se, da se danes srečujemo s potrebo, ki je ne bi hoteli zanikati da ponovno nepristransko raziščemo več ključnih točk v Leninovi misli in delu. Danes sta izredno pomembni: prvič, njegova koncepcija partije, in drugič, počasnost, s katero je dojel vlogo in pomen sovjetov, ki so nastali že v revoluciji 1905. Ta vprašanja se nam seveda postavljajo v luči razvoja v Rusiji po Leninovi smrti. Tukaj odkrivamo preroški pomen slovitega svarila Rose Luxemburg v njenem spisu o ruski revoluciji: »Z dušitvijo političnega življenja v deželi kot celoti mora bolj in bolj zamirati tudi življenje v sovjetih. Brez splošnih volitev, brez neomejene svobode tiska in združevanja, brez svobodnega boja mnenj, odme življenje v vsaki javni instituciji, ostane samo senca življenja, v katerem ostane samo birokracija aktivni element. Javno življenje počasi zaspi, nekaj partijskih voditeljev z neizčrpno energijo in brezmejno izkušnostjo usmerja in vlada. Med njimi samo ožja skupina dejansko vodi in samo elito delavskega razreda od časa do časa povabijo na sestanke, kjer naj bi ploskala govorom voditeljev in soglasno odobrila resolucije — v temelju gre potemtakem za kliko — za diktaturo, seveda ne za diktaturo proletariata, pač pa samo za diktaturo peščice politikov, ki je diktatura v buržoaznem pomenu, v pomenu vladavine jakobincev.«

Seveda je res, kot je Lenin sam odkrito priznal, da oblika ureditve, ki jo je uveljavila oktobrska revolucija v Rusiji, nikoli ni bila diktatura proletariata, niti na začetku ne; bila je pravzaprav diktatura *partije*, ki jo je partija izvrševala v korist proletariata. Zaradi »nizke kulturne ravni delavskih množic«, je Lenin pisal že 1919, »so sovjeti, ki bi glede na svoj program morali biti organi neposrednega upravljanja *po delavcih*, organi upravljanja *za delavce*, ki jih vodi proletarska avantgarda, ne pa delavske množice«. V istem letu je prav tako jasno trdil, da je treba na diktaturo partije gledati kot na učinkovito obliko diktature proletariata in je to še pojasnil s trditvijo, da »diktaturo delavskega razreda uresničuje boljševiška partija, ki je bila vsaj od leta 1905 združena s celotnim revolucionarnim proletariatom«.

Naj se teh problemov še tako zavedamo, bistvo je, da poudarimo dve stvari: 1. ta »protislovja« v Leninovi in boljševiški politiki niso bila nekaj obrobne ali naključnega, s čimer so se srečali *po* prevzemu oblasti, nasprotno, ta protislovja so eden izmed vidikov temeljnega protislovja, ki sem ga že orisal: protislovja partije kot instrumenta socialistične revolucije v deželi, ki še ni dozorela zanjo. Jasno je, da ne moremo tega

* R. Luxemburg, *The Russian Revolution*, Michigan 1961, str. 71—72.

protislovja lahko naložiti Leninu, ne da bi mu hkrati očitali, kot so to storili menjševiki, da se je šel revolucijo, namesto da bi pustil v prvi vrsti na oblasti Kerenskega. 2. Kratki odstavek, ki smo ga pravkar navedli, kaže, da je bilo to protislovje (skoraj) vedno *odkrito priznано* v Leninovih spisih in v najboljših tekstih partije in popolnoma zavestno in hkrati odprto podrejeno analizi in razpravi. To ni samo, kot bi si lahko kdo predstavljal, vprašanje oblike, ampak tudi vsebine in bistva: samo dejstvo, da so ta problem postavili izrecno, je hkrati zastavljalo vprašanje o sredstvih, s katerimi bi ga lahko, če že ne razrešili, pa vsaj zadržali in ublažili. (Treba je samo pomisliti npr. na pripoved Moshe Lewina o *Leninovem zadnjem boju*).

Zdi se, da je bila Leninova napaka v tem, da je prevečkrat delal iz nujnosti krepost, ko je sprejemal sredstva za akcijo v *ruskem* kontekstu, ne da bi vedno izrecno opozoril na zgodovinske in politične meje, ki so zahtevale ta sredstva in iz katerih so ta sredstva črpala svojo veljavo. To bi se lahko nanašalo npr. na močno centralizirano naravo partije, prilagojeno razmeram ilegalnosti. Po mojem pa se ne nanaša na neki drugi vidik te teorije, namreč na vprašanje »politične zavesti« v delavski razred »od zunaj«, kar povzroča dandanašnji tolikšen škandal med intelektualnimi tokovi ouvrierizma in spontanizma.

Skratka, ni ga sofizma, ki bi se lahko izognil bistvenemu problemu: glede na to, da Rusija ni bila zrela za socialistično revolucijo, je bila boljševiška partija — majhna, kohezivna, vendar prežeta z dialektiko političnega življenja do mere, ki si je danes zamisliti ne moremo — nujno orodje za delovanje v *takšnih* razmerah. Čeprav tega ni lahko dokazati, moramo vendar poudariti, da »izolacija« boljševiške avantgarde od množic ni bila nikoli »izbira«, ki bi jo storil Lenin, niti ne »učinek« njegove politične linije: diktiral jo je objektivni položaj. Lahko bi kdo ugovarjal, da je Rusija kljub splošni zaostalosti vendarle imela več industrijskih središč. Deutscher je res opozoril, da so bile te industrije na nekaterih sektorjih med najbolj modernimi na svetu, da je bil njihov »koeficient koncentracije celo višji kot v ameriški industriji tistega časa«. To je seveda res in nam pomaga, da razumemo, zakaj je bila oktobrska revolucija — za razliko od kitajske revolucije, ki je bila po naravi bistveno kmečka — delavska revolucija, ki se je razširila iz mesta na deželo in ne narobe. Toda ne smemo pozabiti na umetni izvir te industrijske koncentracije, na to, da so jo izvedli »od zgoraj«, da se je šele komaj razvila, in končno na dejstvo, da je Rusija ostala konec koncev dežela z velikanško kmečko večino.

Če bi prezrli ta položaj, bi to pomenilo, da smo si od samega začetka zaprli pot do razumevanja Leninovega življenja in dela. Boljševiška partija je bila, vsaj v letih neposredno pred 1917, izraz visoko koncentriranih jeder delavskega razreda, ki so poznala kvalitete discipline, organizacije in avantgardne zavesti, ki je značilna za modernega »kolektivnega delavca«; vendar je ostala, glede na celotno deželo, brez trdne razredne podlage. To stanje stvari, ki je podobno tistemu, ki ga je omenjal Engels v navedenem odstavku, je implicitno vsebovalo objektivno nevarnost, zavest o kateri je prevladovala v Leninovi misli in praksi. Zakaj partija je bila, ravno kolikor je ustrezala nalogi, da izvede socialistično revolucijo, obsojena na izolacijo od širokih množic zaostale ruske družbe. Odtod tudi težnja, da se zapre vase, da se koncentrira, da se ne postavi zgolj kot avantgarda, ampak kot shramba političnega cilja, ki je bil relativno nedo-

segljiv, ker je bil prezgoden. Na drugi strani pa je partija morala obiti to dilemo, če je hotela dejansko delovati kot *revolucionarna sila*, ki mobilizira množice, ne pa zgolj kot pučistična organizacija.

To zastavlja problem, ki o njem nekaj časa niso zadosti razmišljali, ki pa ima za Lenina življenjski, osrednji pomen: problem *konsenza* — tj. nujnosti za partijo, da deluje v skladu s temeljnimi aspiracijami širokih množic. Bežen pogled v njegove spise, posebno tiste iz leta 1917, zadostuje da odkrijemo, kako zavzeto je vztrajal pri tej temi. »Partija proletariata ne more prevzeti naloge, da uvede socializem v deželo drobnih kmetov, preden se velika večina pribivalstva ne zaveda potrebe po socialistični revoluciji.« Ali: »Mi nismo blankisti, mi ne zagovarjamo prevzema oblasti po manjšini. Mi smo marksisti.« Komuna (sovjeti delavskih in kmečkih odposlancev) ne namerava in ne sme nameravati uvesti *kakršnokoli* reformo, ki je v celoti ne podpirata ekonomska stvarnost in zavest velike večine ljudstva. Glede na to, da je organizacijska izkušnja ruskega ljudstva šibka, moramo tembolj trdno graditi naše organizacije s sodelovanjem *množic samih*.«

Vsak med problemi, ki smo jih omenili, zasluži poglavje, ki ga mora poskusiti izoblikovati bralec. Če začnem s tem, kar sem imenoval problem *konsenza*, to pomeni hkrati, da si zastavljamo vprašanje, bistveno za leninizem, kakšno pozornost posvetiti kmetom in odnosom z drobno buržuazijo kot celoto. »Rusija,« je pisal Lenin 1917, »je dežela malomeščana. Velika večina prebivalstva pripada temu razredu.« Ta problem je povezan tudi z vprašanjem narodov in z vprašanjem izkoriščanja kolonialnih ljudstev. Končno se nanaša na najpomembnejše vprašanje, ki pa je danes najbolj zamegljeno: namreč na potrebo, da se razredni boj strukturira in artikulira kot *politični boj*, ki se ne more, če naj preseže meje golega ouvrierizma, izogniti problemu *zavezništev*. Marx je že leta 1844 rekel: če je socialistična revolucija »politična revolucija s socialnim bistvom«, je to bistvo ali vsebina sama po sebi nezadostna, ker potrebuje *politično obliko*, če že ne zaradi drugega zato, ker »je revolucija nasploh *politični akt*« in »ker se brez revolucije ne da uresničiti socializma«.

Pomen Leninovih nihanj

Pozornost, ki so jo posvečali vprašanju konsenza množic, povezana z objektivnim prepadom, ki je osamil partijo od velikanskih zao stalih slojev ruske družbe, pojasnjuje stalna nihanja in prilagajanja Leni nove politične linije. Ta je bila vedno pod pritiskom dveh protislovnih zahtev. Na eni strani se je vsiljevala potreba, da *pripada* ruskemu položaju, kar je pomenilo ne samo, da je partija morala odlagati pristne socialistične cilje, ampak tudi, da je morala v tem času predstavljati edinega nosilca in hranitelja teh ciljev. Po drugi strani pa, kolikor je bila Rusija samo izhodiščna točka in začasno prizorišče za evropsko in svetovno revolucijo, je bila v ospredju trajna potreba, da se *anticipira* svet, ki presega obstoječe stanje, ki upodablja ne samo prehod k socializmu, ampak celo h komunizmu.

To nam pomaga, da razumemo idealno projekcijo ali »skok«, ki ga je pomenila *Država in revolucija* — ki je bila takó »utopično« delo s stališča časa in prostora, v katerem je bilo napisano. Kot nenadomestljiva navedba ciljev in finalnosti katerekoli socialistične revolucije.

Prav tako nam to pomaga, da situiramo Leninovo negotovost glede narave in pomena revolucije in njegove dvome v trenutku, ko se je revolucija skorajda začela. Tukaj lahko dobimo mero za dramatično resnost Leninovega marksizma, ki ga loči od vseh drugih — od Zinovjeva, Kamenjeva, Stalina, Buharina in morda celo od Trockega: ravno s to negotovostjo se je dvignil kot njihov najbolj zaveden protagonist. Augusta 1921 je pisal, da je bila revolucija od novembra 1917 do januarja 1918 buržoazno demokratična, da se je socialistična stopnja začela šele z uvedbo proletarske demokracije. Toda nato je predlagal drugačno periodizacijo; socialistično fazo so dosegli šele z razrednim bojem odborov revnih kmetov proti kulakom. To nihanje nikoli ni prenehalo. Dva meseca kasneje, oktobra 1921, se je pojavila nova periodizacija: tokrat se je buržoazno demokratična faza revolucije končala šele 1921, prav v trenutku, ko je pisal.

Za temi nihanji je bil ravno razvoj, ki so ga najmanj pridvidevali. Odločilna predpostavka, na kateri so boljševiki utemeljili svoj prevzem oblasti, ki bi sama po sebi bila več kot kompenzacija za težave, ki so izhajale iz ruske zaostalosti, se ni uresničevala. V Zahodni Evropi ni prišlo do revolucije, ali bolje, do revolucije je prišlo, a bila je začasno premagana. Zaradi odloga drugega vala revolucije je bil Lenin primoran, da se spopade z resnico, ki jo je bil sam, bolj kot kdorkoli drug, zmerom poznal: da so gospodarski in družbeni temelji, bistveni za uresničitev ciljev sovjetske oblasti v Rusiji skoraj popolnoma odsotni in da je zaradi tega diktatura partije visela nekako v praznem prostoru. Ko so boljševiki prevzeli oblast, se je staro protislovje, s katerim se je bila partija soočala, še veliko bolj zaostriilo. Medtem ko je imela Rusija zdaj najbolj napredni politični režim na svetu, ni imela niti najmanj ustrezne ekonomske strukture, ki bi bila podlaga tega režima. Razmerje v klasični formuli zgodovinskega materializma o relaciji med strukturo in superstrukturo se je zdaj postavilo njenim najbolj zvestim privržencem na glavo. Menjševiki, ki so bili že poraženi na bojišču zgodovinske bitke, so zdaj lahko mahali proti Leninu ravno s temi formulami. Prevzem oblasti v odsotnosti ustrezne ekonomske baze; diktatura proletariata ob malodane neobstoječem proletariatu, in poleg tega diktatura partije, v kateri je bil ta element v manjšini; ponovno uvajanje kapitalizma po revoluciji z NEP; prevlada velikanskega birokratskega državnega stroja; vse to je bilo v očitnem nasprotju tako z doktrino kakor logiko, ki bi izhajala iz nje. Komaj dve leti po *Državi in revoluciji*, v kateri je teoretiziral o »destrukciji državnega stroja«, je moral Lenin priznati s svojo značilno odkritostjo ne samo, da je bil ta stroj še nedotaknjen, ampak da je ostal v veliki meri v rokah svojega prvotnega osebja. »Imamo neko število svojih aktivistov na višjih ravneh — vsaj nekaj tisoč, največ deset tisoč. Toda v temelju hierarhije deluje in stotisoče nekdanjih funkcionarjev, ki smo jih podedovali od carja in buržoazije, deloma zavestno, deloma nezavedno, proti nam.«

Če temu dodamo državljansko vojno in oboroženo intervencijo tujih sil, se začnejo pred našimi očmi oblikovati velikanske težave, s katerimi se je moralo spopasti boljševiško vodstvo. V mesecih, ko je prevzemala oblast, se je partija znašla v položaju, ko je zapovedovala oboženi trdnjavi, ki ni imela hrane in ki so jo oblegali od vseh strani in celo od znotraj. Da bi se temu uprlo, je moralo vodstvo čedalje bolj krepiti centralizacijo. Množice, ki so v začetku podpirale boljševike,

so zdaj odpadale, potem ko so bile zdesetkane in razpršene. Delavski bataljoni so zapuščali napol porušene tovarne in korakali na fronto.

Zelo težko je naslikati sliko, ki bi bila preveč temačna; ruska družba, ki jo je že hudo pretresla prva svetovna vojna, se je zdelo, da se maje na robu uničenja pod povezanimi učinki fizičnega desetkanja in industrijske paralize. Preživela jedra delavcev so zaradi gladu bežala na deželo. Potek zgodovinskega človeškega napredka, ki je vedno prihajal iz dežele v mesto, se je zdaj nekako nasilno obrnil. Od 1917 do 1920 je mestno prebivalstvo evropske Rusije padlo za 35,2%. Petrograd, ki je imel leta 1916 2,400,000 prebivalcev, jih je imel 1920. samo 740.000, medtem ko je Moskva padla v istem razdobju od 1,900.000 na 1,120.000.

V tem položaju je revolucionarna pobuda dosegla meje svojega vztrajanja; NEP je bil nujen odstop. Po oktobru in hudem izčrpanju v državljanski vojni je stara Rusija, na katero so do takrat gledali kot zgolj ne prednji položaj mednarodne revolucije, prišla na dan z vso težo svoje zaostalosti. Partija, ki je visela med izčrpanim delavskim razredom, ki je bil samo senca preteklosti, in med kmeti, ki so si prizadevali, da končno pridobijo korist od zemlje, ki jim je bila podarjena v revoluciji, je zdaj stala pred nalogo, da ponovno oživi krvavečo in paralizirano družbo, ki se je vsa ukvarjala z vprašanjem hrane, obleke in kurjave. Velike revolucionarne cilje so morali postaviti na stranski tir; politični programi so se morali umakniti pred vsakodnevno rutino, subverzivna teorija pa pred tradicionalno prakso. Partija je bila zdaj prisiljena, da prevzame vseobsežno vlogo ne samo na političnem, ampak tudi na upravnem, socialnem in ekonomskem področju. Bila je zato obvezana, da razširi svoje vrste ne z agitatorji ali političnimi aktivisti, ampak z administratorji, ki bi lahko nadzorovali, upravljali, manevrirali in pregledovali: to so bili možje, ki jih je zahteval nov položaj.

Geneza Stalina

Prišel je trenutek najhujšega razcepa med avantgardo in razredom, ki bi ga morala predstavljati. Zdelo se je, da so postavljeni pod vprašaj sami rezultati leta 1917. S svobodo trgovine je NEP vpeljal ukrepe, ki bi olajšali oživitev poslovnih ljudi, trgovcev, kapitalistov. Medtem ko je bilo to v korist kmetov, natančneje bogatih in srednjih kmetov, je nujno razočaralo zahteve proletariata, ki je do takrat moral nositi najtežja bremena revolucije. Najbolj pomembna prvina, ki je opredeljevala novi položaj in ki je že vznikala v času NEP, je bila dokončna opustitev strategije, v znamenju katere se je dotlej uresničevala revolucija. Zadnje upanje na revolucijo v Evropi je propadlo. Buržoazni red v Nemčiji, ki je bil trikrat na tem, da se zlomi, je obstal. Njegova zmaga je tako vsebovala seme nacizma, kakor tudi prispevala h končni osamitvi ZSSR, s čimer je še okrepila težnjo po vkopavanju in postrevolucionarni involuciji.

Na vzpon Stalina v vodstvo najprej v partiji in potem v državi moramo gledati iz te perspektive. Njegov pomen je začel rasti z večajočo se birokratizacijo partije in države. Toda birokracija se je po svoji strani razvijala in širila ravno zaradi skrajne ruske zaostalosti in osamljenosti. Bila je produkt revolucije, ki je odstopala, ki je bila prisiljena ostati v mejah ekonomije, za katero je bila značilna beda, in ki je bila odvisna od velikanske množice primitivnih kmetov.

Sprememba, do katere je prišlo v teh letih pred Leninovo smrtjo in neposredno po njej, se je pokazala za odločilno za celotni kasnejši tok svetovne zgodovine. Neuspeh zahodne revolucije je uničil strategijo, na kateri je do takrat slonela praksa boljševikov. Možnost, da bi postopoma premostili prepad med rusko zaostalostjo in socialističnim programom z industrijsko in kulturno podporo, ki bi jo lahko nudili viri socialistične Evrope, se je zdaj odmaknila v nedogled. Skoraj naenkrat se je partija znašla na terenu, ki ni bil trden.

Prvi rezultat tega novega položaja je bil notranji boj v boljševiškem vodstvo po Leninovi smrti. Hiter poraz leve opozicije ni bil poraz revolucionarnega romantizma; bil je neposredni odsev neuspele evropske revolucije znotraj ZSSR. Ni mogoče skržiti konflikta med Stalinom in levo opozicijo zgolj na vrsto bojev za oblast, v katerih bi Stalin previdno in postopno uporabil svojo zvitost proti sovražniku, ki je bil pokazal v revoluciji in državljanski vojni veliko sposobnost za manevriranje, ki pa naj bi zdaj postal na nekakšen skrivnostni način preveč ponosen, okoren in gotov sam vase. Premise tega boja je treba iskati drugod. Prvo prečko na lestvi, po kateri je Stalin prišel do oblasti, so pravzaprav preskrbeli voditelji socialne demokracije, ki so januarja 1919 umorili Roso Luxemburg in Karla Liebknechta. Njuna odsotnost je bila zelo pomembna v porazih 1921 in 1923 v Nemčiji. Druge prečke pa so vstavili reakcionarni valovi, ki so kasneje butnili po Evropi in priklicali na plan Mussolinija, Primo de Rivera, Horthyja in številne druge.

Osamljena in ograjena znotraj ruske »azijske zaostalosti«, je partija napravila nekaj več kot zgolj spremembo v strategiji. Teža in inertnost ruskega zgodovinskega izročila se je zdaj reafirmirala nad vsako silo spremembe in revolucionarnega preloma. Ponovno so se začele uveljavljati poteze starega reda ne samo v obnovi prejšnjih ideoloških in institucionalnih struktur, ampak tudi, kot je pokazal Carr, v *nacionalni restavraciji*. Družbene sile, ki so si zdaj spet opomogle od prejšnjega poraza, da bi napravile kompromis z novim revolucionarnim redom in nevidno vplivale na njegov tok, so bile predvsem sile, ki so ponovno afirmirale veljavnost avtohtone tradicije proti tujim vplivom.

Stvar Rusije in stvar boljševizma se je zdaj zlila v nediferencirano enoto. To je bil resnično hibriden amalgam; v njem so stare slovnofilske, protirazsvetljenske težnje spet dobile nepričakovano življenjsko moč. Vidimo lahko popoln obrat virov. Komunizem, ki je stopil v Rusijo s programom »vesternizacije« (industrija, znanost, moderni delavski razred, kritični in eksperimentalni način mišljenja), kar je povzel Lenin v formuli »elektrifikacija + sovjeti«, ki vsebuje celotno sporočilo marksizma modernemu svetu, se je zdaj začel prežemati s koruptno samovoljnostjo avtokratske velikoruske mentalitete.

»Ko je odhajal od nas, nam je tovariš Lenin zapovedal, da spoštujemo in ohranimo čistost imena člana partije. Prisegamo, tovariš Lenin, da bomo zvesto uresničili to zapoved!... Ko je odhajal od nas, nam je Lenin naročal, da ohranimo kot punčico svojega očesa enotnost naše partije. Prisegamo, tovariš Lenin, da bomo zvesto uresničili to naročilo!«

Te vrstice iz Stalinovega slavnega govora na XI. kongresu sovjetov (26. januarja 1924) merijo prepad stoletij — stoletij, ki so videla Galileja, Newtona, Voltaira in Kanta — ki loči ta jezik in to miselnost od jezika in miselnosti Marxa in Lenina. Ton te »prisege«, obremenjen

z liturgično slovesnostjo, v kateri Stalin pozira kot pozemeljski namestnik in izvrševalec zadnje oporoke umrlega boga, nam dovoljuje, da razumemo neke zveze bolj kot iz kakršnekoli obilice analiz.

Ključnega pomena je, da vse to upoštevamo, če hočemo razumeti pravi pomen zastave, pod katero je Stalin zmagal, namreč zastave »socializma v eni deželi«. To geslo ne pomeni, kot govori o tem legenda, da je imel Stalin edini sredi zmedenega in zbeganega vodstva pogum in jasnovidnost, da nakaže rešitev v razmerah osamitve, ki je sledila porazu revolucije na Zahodu. Dejansko ni nobenega programa ali politične strategije, če naj bi bilo to tisto, kar pomeni »rešitev«, ki bi nosila Stalinovo ime. Za Stalina so bile ideje vedno sredstvo ali samo pretveza. Zinovjev in Kamenjev sta mu dala tematiko, s katero je premagal Trockega. Buharinov zagovor »socializma s polževo hitrostjo« mu je dal osnovo za »socializem v eni deželi« in za njegov boj proti združeni opoziciji. Končno mu je program industrializacije, ki si ga je zamislila opozicija, nudil platformo, s katero je uničil Buharina, potem ko je opozicijo že izgnal iz partije.

Kaj je potemtakem tisto, kar pomeni Stalinovo specifično karakteristiko, ali če naj stvar označimo drugače, element njigove »veličine«, ki mu je omogočila, da je postal individuum, ki je prevzel heglovsko »svetovnozgodovinsko« vlogo? To je bila njegova sposobnost, da razlaga osamitev, ki je bila vsiljena Rusiji — na katero lahko gledamo s stališča revolucionarnega marksizma samo kot na negativen dogodek, ki ga je treba čimprej preseči — kot srečno priložnost s stališča usode Rusije kot države. To ne pomeni, da bi lahko kratkomalo že 1925 ali 1926 govorili o šovinizmu ali celo nacionalizmu v običajnem pomenu besede. Proces je bil bolj kompleksen. Imel je korenine, kot je Carr bistrroumno opazil, v neki vrsti ponosa zaradi okolnosti, da je revolucija konec koncev uspela, da je to bilo rusko dejanje, da je Rusiji uspelo tam, kjer so druge domnevno razvitejše dežele doživele poraz. Za tiste, ki so čutili ta novi »nacionalistično-revolucionarni« ponos, je bilo neskončno prijetno slišati, da bo Rusija vodila svet ne samo pri uredničenju revolucije, ampak tudi pri graditvi nove ekonomije. Ravno njegova instinktivna sposobnost, da razlaga in predstavlja to »silo«, ki je bila skrita, vendar otipljiva kot vsi elementi tako imenovanega »narodnega duha«, je omogočila Stalinu, da je vzpostavil in okreplil svojo oblast. »Socializem v eni deželi« je bil predvsem deklaracija o neodvisnosti od Zahoda, razglas, ki je odseval nekatere stare slovanofilske ruske tradicije. Ni pa pomenil neke ekonomske analize programa ali dolgoročne politične strategije. Za kaj takega so bile Stalinove intelektualne značilnosti popolnoma neustrezne, kot so bile neustrezne sposobnosti njegovih svetovalcev: Molotova, Kaganoviča, Ordžonikidzeja, Kirova, Jaroslavskega, Jagode in kasneje Berije, Ždanova itd. Ta deklaracija pa je bila še nekaj: nekaj, za kar je bil marksizem pretežnega števila boljševiskega vodstva z njegovo visoko intelektualno ravni in globoko internacionalno vzgojo popolnoma neuporaben. Bila je to, skratka, deklaracija vere v krepost in usodo ruskega naroda.

Po Carru, ki je Stalinu na več načinov naklonjen, je bilo zlitje dveh značilnih prvin v njegovi osebnosti tisto, kar mu je omogočilo, da izrazi neki objektivni proces, ki se je dogajal v letih po Leninovi smrti. Ti značilnosti sta bili: prvič, »reakcija proti prevladujočemu evropskemu modelu, po katerem se je revolucija doslej zgledovala«, v korist »zavestnega

ali nezavednega povratka k nacionalnim ruskim tradicijam«; in drugič, opustitev intelektualnega in teoretičnega okvira, ki je bil značilen za vse razdobje, v katerem je Lenin vodil partijo, v korist »odločnega prevrednotenja praktičnih in administrativnih nalog«.

Med boljševiški voditelji samo Stalin ni bil nikoli v Evropi, niti ni nikoli bral ali govoril kakega zahodnega jezika. S tega gledišča je njegov vzpon na oblast pomenil nekaj, kar je daleč presevalo samo njegovo osebnost, to je bila namreč zamenjava celotne politične skupine v vodstvu partije, ki je bila združena s sprejemom »socializma v eni deželi«. Trocki, Radek, Rakovski, Preobraženski, »Zinojev, Kamenjev, Pjatakov, Buharin, idr. so bili postopoma odstranjeni; nadomestil jih je bistveno drugačen tip osebnosti, katerih najbolj značilni potezi sta bili ravnodušnost do marksistične teorije in zgolj »administrativno« stališče do velikih problemov politične analize in strategije. Molotov, Kirov, Kaganovič, Vorošilov ali Kujbišev, mogoče, ki so bili nato najbližji Stalinu, so bili, kakor on, popolnoma brez zahodne kulture ali kakršnegakoli internacionalnega obzorja.

Carr piše: »Vsi prvotni boljševiški voditelji, z izjemo Stalina, so bili na neki način dediči ali produkt ruske inteligence in so jim bile premise zahodnega racionalizma 19. stoletja samoumevne. Stalin je bil edini vzgojen v tradiciji, ki je bila ne samo ravnodušna do zahodnega načina življenja in misli, ampak ju je zavestno zavračala. Marksizem starejših boljševikov je vključeval nezavedno asimilacijo zahodnih kulturnih temeljev, iz katerih je že prej zrasel marksizem. Temeljne teze razsvetljenstva niso bile nikoli postavljene pod vprašaj; baza racionalne razprave je bila vselej že vnaprejšnja podmena. Stalinov marksizem pa je izhajal iz izročila, ki je bilo popolnoma tuje marksizmu, in je privzel prej naravo formalistične vere kakor pa intelektualnega prepričanja.«³

To, da je ta nova politična elita, ki je večinoma izražala prej »nacionalno-socialistično« kot pa internacionalistično obzorje, prišla na prizorišče, pojasnjuje novo usmeritev, ki jo je naložil Stalin Tretji internacionali — ki jo je kmalu začel imenovati »delavnica«. V letih, ko je bila Kominterneta še živ organizem, v katerem so z mrzlično aktivnostjo delovali Lenin, Trocki in Zinovjev, ni kazal nobenega interesa zanjo. Internacionalna ga je začela zanimati šele po 1924, ko je že nehala služiti potrebam svetovne revolucije in je postajala birokratski stroj in sredstvo za pospeševanje ruske politike ali pa zgolj njegovih osebnih načrtov. Poslej so popolnoma opustili vsakršno internacionalistično perspektivo. Internacionalne cilje in perspektive so zamenjali neskrupulozni diplomatski manevri z raznimi kapitalističnimi državami; svetovno delavsko gibanje in njegove komunistične partije so bile dokončno in popolnoma podrejene interesom sovjetske države. V tej državi Stalin ni bil le sam najbolj »ruski« med vsemi boljševiški voditelji starejše generacije, ampak je tudi nasilno podjarmil vse druge nacionalnosti nekdanjega carskega imperija (začenši s svojo rodno Gruzijo).

Posledice Stalina

Bilo bi nekoristno še naprej vztrajati na teh točkah; kasnejši dogodki so jih tako in tako še preveč jasno razkrili. Deformacije in in-

³ E. Carr, *Socialism in One Country*, Penguin 1970, str. 196.

strumentalizacijo Komunistične internacionale so uresničevali poprečni birokrati, ki so v njej postopoma napredovali, medtem ko so bila vodstva raznih nacionalnih sekcij uničena. Velikorusko korupcijo in šovinizem je kronal Stalinov pakt s Hitlerjem, da ne omenimo drugega: celo če je deklaracija o nenapadanju izsilila nuja, to ni mogla biti »pogodba o prijateljstvu«, ki je vsebovala klavzule, po katerih je Sovjetska zveza dobila in kasneje zadržala baltske republike (Latvija, Litva, Estonija), del Poljske in Besarabijo. Tu gre za neposreden odgovor na Leninov tekst o pravici narodov do samoodločbe, ki ga je napisal manj kot 30 let pred tem, in prvi primer »socialistične politike« v službi državne ekspanzije in ozemeljskih priključitev.

Sicer pa lahko doumemo splošni pomen političnega nazora in ciljev, s katerimi je Stalin vodil »Zvezo sovjetskih socialističnih republik«, iz akcij in znamenj, ki, čeprav očitno trivialna, so vendar dovolj zgovorna. 1944. leta je razpustil Kominterno kot zagotovilo ZDA in Britaniji. Istega leta je *Internacionalo* zamenjala nova nacionalna himna, katere tekst opeva slavo in veličino SZ. Marca 1946 je prekrstil svet ljudskih komisarjev v svet ministrov — naslov, ki ga je Lenin zmeraj zavračal. 25. februarja 1947 je spremenil ime »Rdeča armada delavcev in kmetov« v »oborožene sile ZSSR«. Na XIX. kongresu partije je izpustil pridevek »boljševiška«, ki jo je označeval dotlej. Bil je tako vnet, da pretrga vsako zvezo, celo formalno, ki je povezovala povojno ZSSR z oktobrsko revolucijo, da je v svojem govoru 9. februarja 1946, ko je govoril o tistih, ki so zunaj partije, in o aktivistih znotraj nje, izjavil: »Edina razlika med njimi je dejansko v tem, da so slednji člani, prvi pa ne. Toda to je zgolj formalna razlika.«

To je bila uradna sankcija smrti partije kot takšne. Že nekaj časa je bila partija samo instrument, med drugimi instrumenti za vladanje, vzporedno z raznimi organizacijami tajne policije. Kompakten sloj funkcionarjev, policije, ovaduhov, prilizovalcev in birokratov je prekril in dušil celotno deželo in družbo. »Da bi se jim prikupil, je Stalin delil odlikovanja malim in velikim birokratom, od katerih je bila odvisna njegova oblast«: 28. maja 1943 je osebe zunanjega ministrstva dobilo stopnje »označene z epoletami, ki so jih krasile srebrne niti, s starim znamenjem dveh prepletanih palmovih vej«. Odlikovanja in uniforme so elegantno razvrstile vse druge državne uslužbenke. Po drugi strani pa je neskončna čreda malih in velikih funkcionarjev, akademikov, psevdoznanstvenikov in temačnih bardov režima, da bi zaslužila ta znamenja naklonjenosti, spravila v obliko verza ali znanosti, kar je Tacitus imenoval enostavno *ruere in servicium*: »J. V. Stalin in jezikoslovje«, »J. V. Stalin in kemija«, »J. V. Stalin in fizika« ad infinitum. *Pravda*, ki je nekoč vsebovala kleno in sarkastično prozo izpod Leninovega peresa, je zdaj prepevala uspavanke množicam v obliki stanc kot: »O Stalin, veliki voditelj vseh ljudstev, ti si obdaroval človeka z rojstvom, ti gnojiš zemljo, ti pomlajuješ stoletja, ti si eno in isto s pomladjo, pred teboj lira sama zapoje... Ti si cvet moje pomladi, sonce, ki sije v tisočerihih človeških srcih.«...

Spremembo, ki se je dogajala v Rusiji po Leninu, popolnoma nedvomno potrjujejo sile in vrednote, na katere se je sklicevala država med drugo svetovno vojno. Duhovnih energij dežele niso mobilizirali

⁴ J. J. Marie, *Staline*, Paris, 1967.

v imenu obrambe komunizma, ampak v imenu »ruskega patriotizma«. V svojem govoru na Rdečem trgu v trenutku, ko so se nacistične armade približevale Moskvi (7. novembra 1941), se je Stalin skliceval na utemeljitelje ruske domovine in velike carske generale: »Naj nas v tej vojni navdihuje slavni zgled naših velikih prednikov Aleksandra Nevskega, Dimitrija Donskega, Kuzma Minina, Dimitrija Pojarskega, Aleksandra Suvorova, Mihaila Kutuzova!« Oktobra 1942 je odpravil politične komisarje v Rdeči armadi in nekaj tednov kasneje ustanovil za oficirski zbor red Suvorova, Kutuzova in Aleksandra Nevskega. V začetku 1943 je izdal uredbo, ki je opredeljevala privilegije oficirske kaste, s katero je spet uvedel več vidikov carske etikete. Za Ukrajince je ustanovil red Bogdana Hmelnickega po imenu (zgodovinskega) ukrajinskega atamana, ki je bil specialist v pogromih na Jude.⁵ Končno je novo nacionalno enotnost kronal *rapprochement* z rusko ortodokсно cerkvijo. Stalin je kronal moskovskega patriarha, dovolil ponovno vzpostavitev svetega sinoda in sprejel tri metropolitane ruske cerkve, Sergeja, Alekseja in Nikolaja, ki so ga pozdravili »oče vseh nas, Josip Visarionovič«.

Od tega časa naprej se je svetovna vojna uradno imenovala v Rusiji »velika domovinska vojna«. Pod tem imenom se je končala. Ob dnevu vdaje Japonske se je Stalin obrnil s sporočilom na sovjetsko ljudstvo: »Štirideset let smo čakali na ta dan...«. Seveda je mislil na maščevanje za carski poraz v rusko-japonski vojni, poraz, ki je vodil do revolucije 1905 in ki so ga takrat pozdravili kot zmago vsi revolucionarji. Politična preteklost stalinistične ZSSR zato ni bila preteklost boljševizma, ampak preteklost carske Rusije.

Pomen vseh teh vidikov Stalinovega dela je postal jasen v ozračju, ki ga je povzročila njegova skrivnostna smrt leta 1953. Lenina Rusija, prva trdnjava socialistične preobrazbe sveta, je bila zdaj samo še daljen spomin. Ta dežela je bila v trenutku Stalinove smrti plen furij obskurantizma. Iz Moskve niso več odmevale zahteve: »Delavci vseh dežel, združite se!«, ampak klic po antisemitskem pogonu (»zarota zdravnikov«) in boj na smrt proti tako imenovanemu »kozmpolitizmu«.

Ali je potem še potrebno, da tukaj spominjamo na moskovske procese ali govorimo o sistematičnem uničevanju vseh starih boljševičkih kadrov in aktivistov? Ali da spomnimo na seznam izgub v »čistkah«, množičnih likvidacijah, koncentracijskih taboriščih in deportacijah? Ker moralno zgražanje in opozarjanje na odvratnost nista učinkovita, moramo krotiti svoje sovraštvo in zaupati moči razumnega razmišljanja. Ta hladni in despotski človek, ki smo ga skušali opisati, je imel na svoji vesti več komunistov, kot jih je doslej uničila vsa svetovna buržoazija; brez prizadetosti je uničeval cele narode; daleč od množic so pod njegovo vlado sovjeti, rojeni 1917, končali kot podložniki ministristva za notranje zadeve. Kljub temu je bil ta človek na svoj način obdarjen z »veličino«, ki jo moramo na neki način opredeliti, bolj zaradi tega, da razumemo to, kar je napravil, kot zaradi tega, kar je bil sam. Liberalni angleški zgodovinar Carr je zapisal: »Stalin je najbolj brezosebna med velikimi zgodovinskimi figurami«. Z industrializacijo je »vesterniziral Rusijo, toda to je storil z revoltom, deloma zavestnim

⁵ J. J. Marie, *Staline*.

⁶ E. Carr, *Socialism in One Country*, str. 192.

deloma nezavednim, proti zahodnemu vplivu in zahodnemu prestižu ter s povratkom k znanim nacionalnim stališčem in tradicijam. Cilj, ki naj bi bil dosežen, je bil pogosto videti v očitnem nasprotju z metodami, ki jih je sprejel ali predlagal, da bi ta cilj dosegel... Stalinova dvoumna dejanja so izražala to dilemo. Bil je emancipator in tiran; človek, ki je bil vdan stvari, toda vendar osebni diktator; in dosledno je izražal brezobzirno moč, ki je porajala na eni strani skrajni pogum in odločnost, na drugi pa skrajno nasilnost in ravnodušnost do človeškega trpljenja. Ključa teh dvoumnosti ne moremo najti v tem človeku samem. Začetna obsodba tistih, ki jim ni uspelo najti v Stalinu nobene pomembne specifične poteze, je imela neko opravičilo. Malo velikih mož je bilo v tolikšni meri kot Stalin produkt časa in prostora, v katerih so živeli.⁷

Jasno je, da ta sodba ne bi mogla imeti nobene podlage, če ne bi bil Stalinov čas tudi čas industrializacije in velikih petletnih načrtov. Skoz ta proces je Rusija postala druga industrijska sila na svetu; ne da se zanikati, da je ta transformacija vsebovala v sebi ne samo potencialno, ampak tudi stvarno osvoboditeljsko vsebino. Velikanske množice ljudi so prišle prvokrat v stik z modernim procesom produkcije, s tehniko in znanstveno racionalnostjo. Nepismenost so odpravili. Narodi osrednje Azije so se izkopali iz svoje nomadske preteklosti in se na neki način vključili v tok modernega življenja: njihove elementarne kulturne in materialne potrebe so zadovoljili. Mehanizacija poljedelstva je začela preoblikovati *mužika* v delavca.

Kritike, ki so jih izrekli zoper način, kako so izvedli kolektivizacijo podeželja, so tako dobro znane kot opravičene. Surovost in nasilje, nobenega poskusa, da bi dosegli soglasje, na milijone žrtev. Tudi če teh kritik ne bi nihče izrekel, bi rezultati kolektivizacije govorili sami zase: trajna kriza sovjetskega poljedelstva, nizka produktivnost dela, še vedno visok odstotek tistih, ki so zaposleni na deželi, in uvoz žita.

Toda v koreninah te kritike je lahko težnja po podcenjevanju »iracionalnosti« ali vsaj izjemne narave problema, ki se je morala boljše-viška partija z njim spopasti in s katerim so se srečale tudi druge partije kasneje, ko so prevzemale oblast. Ta problem pa je bil prehod k socializmu v deželi, v kateri še ni prišlo do procesa *akumulacije*, tiste akumulacije, ki je bila v Evropi dejanje kapitalizma v njegovi industrijski revoluciji.

Delavska demokracija in akumulacija

Graditi socialistično družbo je vzpostavljati *socialistične produkcijske odnose*. Kakorkoli že razlagamo to graditev, ne moremo je ločiti od razvoja *socialistične demokracije*, oblasti sovjetov ali samoupravljanja proizvajalcev, v dejanskem in ne samo v metaforičnem pomenu. Na drugi strani in nasproti temu pa *akumulacija* pomeni, da je treba prihraniti izredno visok delež nacionalnega produkta za naložbe v industrijski razvoj; to pomeni nasilno dušitev množične porabe in omejitev potreb prebivalstva. To pa predpostavlja ravno nasprotje demokracije in sovjetov: aparat nasilja, karizmatična oblast in *uporabo*, ne pa samoupravljanje množic.

To je bil problem, pred katerim se je znašel Stalin, ali bolje, pred katerim je »situacija« izbrala Stalina. To je v bistvu tudi problem, pred

⁷ E. Carr, *Socialism in One Country*, str. 201–202.

katerim je, *mutatis mutandis*, Mao in kitajsko vodstvo danes, pa naj si mislijo karkoli v svoji naivnosti mnogi intelektualci. Zakaj je industrijska akumulacija nujna? Zakaj ni mogoče graditi socializma na podlagi produkcije drobnih kmetov ali, še enostavneje, s tem, da bi spremenili človeške duše, sklicujoč se na altruizem, da bi spremenili vsakogar iz jastreba v goloba? Zakaj ni mogoče odpraviti, tukaj in zdaj, »delitve dela«? Nedolžnost, s katero danes mnogi intelektualci zastavljajo ta vprašanja, priča o radikalni destrukciji, skoz katero je šel teoretični marksizem v novejših desetletjih.

Seveda je res, da odgovora na ta vprašanja ne moremo najti v nobeni posebni fazi Marxovih del. Ta odgovor lahko najdemo samo na vsaki strani, ki jo je kdajkoli napisal, od prve do zadnje, če, razumljivo, začnemo z *Manifestom komunistične partije* iz 1848 (kaj, partija že pri Marxu?). Samoupravljanje množic predpostavlja: visoko produktivnost dela, možnost drastičnega skrajšanja delovnega dne, napredujoče povezovanje intelektualnega in industrijskega dela v kategoriji delavca-tehnika, množice, ki so zavedne in sposobne, da upravljajo z družbo na višji zgodovinski ravni. Skratka, samoupravljanje množic, vladavina proletariata predpostavlja modernega *kolektivnega delavca*. Ti pogoji lahko vzniknejo samo na podlagi velike industrije in ne na podlagi poljedelskih komun ali produkcije z lesenim plugom.

Zdaj se pa vrnimo k niti naše razprave. Stalinova »veličina« je bila v tem, da je zgradil veliko državo (državo, glede katere je Lenin upal, da bo hitro odmrla) in veliko silo. Bil je velik v istem pomenu kot Peter Veliki. Njegov pomen pripada manj zgodovini mednarodnega delavskega gibanja kot njegovi »predzgodovini«, ki se še nadaljuje prek vseh naših pričakovanj: ne zgodovini človeške emancipacije, ampak velikih sil, ki delijo svet, zgodovini *raison d'état*, ras, ki si stojijo iz oči v oči, in zgodovini, ki razkriva razredne delitve, zgodovini, ki jo obvladuje geopolitika.

Z veličino tega, kar je zgradil, je Stalin impresioniral številne občudovalce s svojim realizmom. Kaj pa sploh veljajo načela. Ali je sploh pomembno, kako živi ljudstvo? Ali sploh ljudstvo kaj šteje in o čem odloča? Kar je pomembno, to so milijoni ton jekla, rakete, nuklearna moč. Občudovanje za »realizem« te vrste je pogosto vodilo k sklepu, da je »Stalin zgradil socializem« in da je »Rusija prva socialistična dežela«!

V resnici je tisto, kar je Stalin storil, neločljivo od *načina*, s katerim je to storil. Sedemnajst let po njegovi smrti (kar je cela zgodovinska epoha!) je Rusija še vedno, bolj kot kdaj koli, ujeta v ista protislovja kot 1953. Kakor minevanje časa razkriva, je to družba, ki se je ne da formirati na miren način. Toda ker je nesposobna, da bi se reformirala, je obsojena na globoke pretrese.

Kako lahko potemtakem označimo sovjetsko družbo? Strateški sektor sredstev proizvodnje je v lasti države. Toda državna lastnina gotovo ni isto kot *socializacija* proizvodnih sredstev. Vendar pa dovoljuje *plansko politiko*, ki, naj bodo njene pomanjkljivosti še tolikšne, ni samo popolnoma različna od tako imenovanega »programiranja« na Zahodu, ampak toliko, kolikor zmanjšuje in ohranja nadzor nad mehanizmi trga, za zdaj ne dovoljuje, da bi govorili o stvarni kapitalistični restavraciji. Po drugi strani pa je prav tako nemogoče, da bi označili to družbo kot tako imenovano *bazo* socializma, kajti če naj imajo besede kakšen pomen, morajo biti ta »baza« ravno odnosi socialistične produkcije in

menjave sami, ki pa očitno v Rusiji ne obstajajo. Začasen sklep — gotovo nezadosten, toda morda še najmanj nesprijemljiv med omenjenimi — daje formula »prehodne družbe«, toda ne v klasičnem, izvirnem smislu, po katerem je »prehodna« družba že »socialistična«. Omenjena formula se v tem primeru nanaša na družbo, ki je na pol poti med kapitalizmom in socializmom in ki lahko zato na tej poti napreduje ali nazaduje. Še več, to definicijo moramo omejiti s pridržkom, da se na sedanji stopnji degeneracije sovjetske države ne morejo izraziti splošni zakoni prehoda od kapitalizma k socializmu; namesto tega doživljamo izjemno in začasno refrakcijo teh zakonov v deželi, ki se je razvila iz globoke zaostalosti in ki jo je toliko desetletij tlačila in dušila birokracija, ki je pogosto povezovala navade in običaje avtokratskega absolutizma z metodami fašističnega vira.

Dolga stagnacija

Da sklepamo, stalinistična in poststalinistična Rusija pomeni dolgo *stagnacijo* v procesu preobrazne buržuazne družbe v socialistično družbo; odbijajočo stagnacijo, ki *bi lahko bila* uvod in začetek nove izkoriščevalske družbe. V tem kaosu problemov, ki jih teorija v ničemer ni predvidela, in v katerih se včasih vsakdo lahko počuti kot zgubljen in obupan, je vsaj ena stvar jasna. Epoha »socializma v eni deželi« je za nami; ta epoha, ki je videla zmago »realpolitike« nad »utopijo«, se je konec koncev razkrila kot nerealistična stran tega »realizma«. Ne samo, da je Rusija prišla iz Stalinovih rok obremenjena z največjimi težavami, ampak cela zgradba, katere temeljni kamen je bila več let, razpada v drobce. Tako imenovani »socialistični tabor« se deloma razkrajaja, deloma pa ga ohranja vojaško nasilje in policijski pritisk. Nevarnost vojne zdaj ne nastaja vzdolž meja ZSSR in imperialističnega sveta, ampak med mejami ZSSR in ljudske Kitajske.

Revolucionarna misel je pogosto plačala zelo drago svoje zatekanje k utopijam. Toda če gledamo stvari dolgoročno, se je tudi »real-politika« sama — čeprav iz nasprotnih vzrokov — razkrila kot utopija; ideja, da »moralne energije« ne štejejo v zgodovini nič, da je moč vse, da moč zadostuje, da si podredi narode, se je končno razgalila. Zakaj ta »realpolitika« je dandanašnji doživela neuspeh. Politika »socializma v eni deželi« kaže danes popolno nemoč glede na naloge, ki jih postavljajo problemi, ki nastajajo v »socialističnem taboru«, to je v skupnosti narodov, ki se loteva naloge graditve socializma. Razgaljena, se je razkrila kot to, kar je dejansko postala: kruta krinka za stari *raison d'état*, za teorijo »omejene suverenosti«, omejene za šibkejše države, neomejene za šovinizem najmočnejše države. Ta zgodovinski poraz stalinizma v vseh njegovih oblikah ima samo en pozitiven rezultat. Vrača namreč internacionalistični teoriji Marxa in Lenina resničnost in aktualnost. Za to teorijo si socialistične preobrazbe sveta ni bilo mogoče zamisliti brez odločilnega prispevka revolucije na Zahodu, to je v samem jedru kapitalizma. Toda moramo tudi reči — čeprav življenjska doba družbe ni enaka življenjski dobi posameznikov — da stoji danes teoretični marksizem pred preskušnjo: od nas je odvisno, da odločimo, ali bo ostal zgolj hiliazem ali bo postal kleščo, ki bodo pomagale pri rojstvu zgodovine.

Prispevek smo povzeli v neznatno skrajšani obliki iz New Left Review št. 61. maj—junij 1970; Prevedel C. M.

ZAVRT POLOŽAJ?

V zadnjem času je bilo pogosto slišati, da je delo zvezne skupščine zavrtlo in da ta pomembni zvezni organ v jesenskem delu zasedanja ni sprejel še nobenih pomembnejših odločitev. Vprašanje je, ali so te trditve točne in kje so pravzaprav vzroki za to?

O zavrtju je bržkone težko govoriti. Govorice o tem so gotovo prenačljene, čeprav je treba priznati, da v zvezni skupščini v teh dneh delo resnično ne teče tako, kot smo pričakovali. Opažamo dva pojavi, ki sta za sedanjí trenutek zelo značilna. Predsedniki odborov morajo v zadnjem času prav prositi zvezne poslance, naj vendar povedo svoje mnenje o zakonskih in drugih predlogih. In ko že teče razprava, je ta največkrat splošna. Poslanci se pogosto ne opredeljujejo za stališča, čeprav bi nekatere pomembne dokumente morali doslej že sprejeti.

Vidimo pa tudi, da seje odlagajo, največkrat pa pri tem nihče ne pove, zakaj. To seveda vnaša v delo zveznega parlamenta precej negotovosti. Predsednik zbora narodov Mika Špiljak je pred dnevi na primer dejal, da skupščina letos ne bi mogla sprejeti vseh predvidenih dokumentov, pa četudi bi zbori neprekinjeno zasedali od zdaj pa do konca leta.

Menimo, da je vzrok za tako stanje vendarle precej jasen. Očitno je namreč — in to so nekateri na hodnikih zvezne skupščine tudi priznali — da poslanci čakajo na reorganizacijo državne uprave in na razčiščevanje odnosov med federacijo in republikami. Priznati je treba, da razprave o teh vprašanjih v tem trenutku tudi celotno našo javnost gotovo najbolj zanimajo, vendar pa je pri tem le treba opozoriti na nekatere stvari.

Sodimo, da bi bilo treba zelo jasno povedati, da to še nikakor ne pomeni, da sme zvezna skupščina čakati s sprejemanjem nalog, za katere je zadolžena in ki jih mora normalno reševati ne glede na to, kdaj bomo uredili nekatera vprašanja našega političnega sistema, posamezne ekonomske probleme itd. Pa ne le to. Morali bi zelo jasno povedati, da je urejanje teh vprašanj odvisno tudi od boljšega ali slabšega dela same zvezne skupščine.

Poslanci imajo tako rekoč vsak dan na mizah kopico zakonskih in drugih predlogov, posebno s področja ekonomskih odnosov, o katerih bi se morali odločiti. Čakanje na to, da bomo najprej reformirali zvezno upravo, pa šele potem odločali o teh stvareh, nas lahko drago stane. Ne samo, da ne bomo imeli plana za leto 1971 in za pet let naprej,

temveč bomo ostali tudi brez nekaterih drugih rešitev, s katerimi zares ne moremo čakati.

Naj naštejemo nekatere med njimi. To je vprašanje ekonomskih odnosov naše države s tujino. O teh odnosih že dolgo razpravljamo, vendar so mnenja o tezah, ki jih je pripravila skupščinska komisija, še vedno močno deljena. Največkrat v zadnjem času o njih v skupščinskih klopeh sploh nihče noče nič reči. Nekoliko dlje smo prišli v pripravah za novi kreditno-monetarni in bančni sistem, še vedno pa ne vemo, kakšna naj bi bila v prihodnje narava zveznega proračuna, kako razbremeniti gospodarstvo prek sprememb v kreditiranju itd.

Že dalj časa tečejo priprave za usklajevanje sistema politike cen in za ureditev načina usmerjanja dela tujih kreditov. Prav v zadnjih dneh znova načenjamo vprašanje kreditiranja uvoza opreme v naši državi, morali pa bi spregovoriti tudi o celi vrsti drugih problemov, predvsem o vprašanjih našega ekonomskega sistema.

Mnenje, ki pravi, da bomo to že enkrat rešili, je resnično nevarno. To še posebej poudarjamo zaradi tega, ker se teza o čakanju v tem trenutku uveljavlja tudi v nekaterih drugih zveznih organih. To potrjuje tudi pismo, ki ga je zvezni izvršni svet naslovil na zvezno skupščino in v katerem pravi, da še niso dosegli soglasja o najbolj pomembnih vprašanjih razvojne politike in da je v zadnjem času prišlo do novih različnih teženj, zahtev in pritiskov.

Tako je tudi vlada prisiljena, da odlaša s posameznimi odločitvami, kar seveda ne velja samo za plan. Menimo, da bi morali o teh stvareh vendarle temeljito razmisliti in zahtevati od zveznega izvršnega sveta, da pride pred javnost z jasnim programom politike stabilizacije, ki smo jo sicer razglasili že v dokumentih za letošnje leto, ki pa je, žal, nismo uresničili. Mimo tega bi bilo treba jasno opredeliti tudi odgovornost — ne samo komunistov, temveč tudi vseh drugih — za uresničevanje sprejetih sklepov. Pokazalo se je, da v letošnjem letu nismo zašli v težave zaradi reforme, temveč predvsem zaradi nedoslednega uresničevanja njenih vsebinskih načel, in da bo treba v prihodnje to, kar sklenemo, veliko bolj spoštovati, kot smo bili vajeni doslej.

Očitno je tudi, da bo treba v času, ki je tik pred nami, ne glede na napovedane spremembe v našem političnem sistemu, do katerih bo gotovo prišlo šele spomladi prihodnjega leta, pohiteti z reševanjem vsaj nekaterih vprašanj in storiti vse za vendarle večjo učinkovitost nekaterih zveznih organov. Poleg tega pa se ob tem odpira tudi vprašanje globljih vzrokov za opisani položaj. Tudi s temi vzroki, ki jih ob tej priložnosti ne omenjam, se bomo morali spopasti v naporih za demokratizacijo političnega sistema.

D. MARIN

Beograd, 16. 10. 1970

KAJ IMA JAVNOST OD TAKIH POROČIL?

Šestnajsta seja centralnega komiteja ZKS — pravzaprav poročanje o njej — me je spodbudila, da se javno vprašam, kdo je dolžan objektivno obeščati javnost in kdo in zakaj informacijam na novo kroji ne le obliko, ki naj bi bila primerna za množične komunikacijske medije, ampak tudi vsebino.

V TV dnevniku so za gledalce — poleg poročila predsednika — izbrali nekaj »bistrih« misli s seje, na radiu so pripravili nekoliko obsežnejše poročilo, v Delu je H. S. pod »revolucionarnim« naslovom »Nobeno področje ni za Zvezo komunistov zaprto« v uvodu prepisal dnevni red seje, po katerem si bralec ne more misliti prav nič drugega, kot da so sodelujoči ves dan mlatili prazno slamo. V poročilu namreč piše:

— da je »France Popit ocenil družbenopolitična gibanja in podobno«,

— da »je potrebna v prihodnje še večja zavzetost, čeprav so očitni uspehi na vseh področjih delovanja ZK«,

— da je »nesprejemljiv očitek, da bi se ZS ne smela vtikati v nekatere zadeve«,

— in da »so se razpravljalci obširno dotaknili tudi številnih vprašanj o mednarodnem političnem položaju...«

Poročilu na prvi strani sledijo poenostavljeni povzetki razprave, ki sta jih pripravila B. Savodnik in J. Petek, na tretji pa obširnejši povzetek uvodnega govora Franceta Popita.

Kaj naj ima javnost od teh in takih poročil? Ne mnogo! Obveščati nekoga pomeni predvsem sporočiti mu nekaj novega (novico!); fraze in stereotipi torej a priori sploh ne morejo biti informacija! Razen tega informacije na opredeljuje le vsebina (nekaj novega), marveč tudi oblika: prinesena (sporočena) mora biti na način, ki onemogoča preveliko entropijo, se pravi, bralcu mora biti razumljiva. Poročila, o katerih govorimo, očitno ne zadovoljujejo ne prvega ne drugega kriterija informacije; brez razmišljanja bi krivdo lahko pripisali novinarjem, njihovi nesposobnosti, da bi sintetizirali izražena stališča in bralcu predstavili prvo na moč pomembno novost: diferenciranost stališč v centralnem komiteju ZKS. Pravim, pripisali bi jo, ko bi ne šlo ravno za problem diferenciacije stališč v tako pomembnem forumu, kot je CK. Ampak na televiziji in v Delu so to novost pohlevno prezrli ali pa so jo javnosti zamolčali; zakaj? Morda zato, da bi javnost živela v svetem prepričanju, da je enotnost republiških vodstev trdna kakor kamen, ko so jim že dovolili spoznati, da na federalni ravni te trdnosti ni več? To je vprašljivo tem bolj, ker je »Komunist« objavil skoraj popoln povzetek poteka seje tudi z vidika različnih pogledov.

Seveda me lahko zdaj kdo obtoži, da se zavzemam za senzacionalizem v množičnih komunikacijskih medijih. V resnici gre za nekaj drugega: zaradi dosedanje prakse, da se o vseh sestankih, sejah, plenumih

in podobnih zborih najrazličnejših forumov piše le abstraktno in z bogatimi zalogami fraz in stereotipov, so novinarska peresa otopela.

Sklep je tedaj dvojen:

1. Končno bomo morali tudi pri nas spoznati (v praksi namreč), da novinarju še zdaleč ne zadostuje znanje pravopisa in da je tudi veliko premalo, če je »univerzalni nevednež«. Prav tak tip novinarja pa se pri nas pojavlja na najbolj žgočih področjih: v gospodarskih in notranjepolitičnih rubrikah, torej na tistih področjih, ki najbolj neposredno zadevajo občana.

2. Od lanske »cestne krize« naprej so začeli jugoslovanski množični komunikacijski mediji odkrito pisati o nasprotjih med stališči in koncepti posameznih republik ter nasprotjih med republiko in federacijo. Lepo in prav; zakaj bi slepili javnost?! Toda: zakaj ne bi ravno tako odkrito pisali tudi o različnih pogledih znotraj Slovenije, o različnih konceptih razvoja v republici, o diferenciranih stališčih znotraj republiških organov? Vprašljivo je, če je zgolj nesposobnost novinarjev tista, ki preprečuje javnosti pogled v te različnosti.

Očitno je namreč, da je med bilteni za interno uporabo in množičnimi komunikacijskimi mediji velika vsebinska razlika. In ne le to: v primeru poročanja s šestnajste seje CK ZKS je očitno tudi to, da je medij, ki ima najširše občinstvo (ki je poleg radijskega poslušalstva tudi najbolj socialno diferencirano) »obdelal« sejo najbolj površno. Če je to le naključje, se je ob njem vredno zamisliti. In če ni zgolj naključje, kaj tedaj?

S. SPLIHAL

NA VRSTI JE POLITIKA

Najprej dve osvetlitvi (samo dve izmed mnogih možnih in potrebnih) dveh pojavov (samo dveh) v našem političnem življenju.

Prva: Jugoslavija je dežela naglega gospodarskega razvoja že dolgo vrsto let. Hiter gospodarski razvoj pa prenaša zakonitosti viharne rasti ekonomike na vsa področja družbenega življenja. To je neizogibno. Kjer hlode tešejo, trske letijo. V Jugoslaviji zelo tešemo, zato leti mnogo trsk in letijo velike trske. Kadar gre za hlode, so tiste trske neka škoda, o kateri je treba kdaj pa kdaj napraviti račun, ali se tako tesanje še splača ali ne. Kadar pa ne gre za hlode, ampak za ljudi, je stvar drugačna. Takrat so te trske razni pojavi v družbenem življenju, ki so se ob burnem tesanju izmaknili zaželenim okvirom in smerem. To so pojavi, o katerih dan za dnem razmišljajo naši ljudje, tudi javno in pismeno, in jih poimenujejo: komercializacija, upadanje politične morale, prenašanje zakonov burne »divje zahodne« gospodarske rasti v moralno, etiko, politiko, razne deformacije. Kajpada: zlorab svobode samo tam ni, kjer svobode ni; tam pa so zlorabe nesvobode. ERGO je boljša svoboda z zlorabami svobode kakor nesvoboda z zlorabami nesvobode. Deformacije so neizogibne tako v nedemokratični družbi kakor v demo-

kratični — pa je torej razumljivo, da glasujemo za demokracijo, kakor smo si jo izbrali, čeprav vsebuje deformacije. Med drugim omogoča ta demokracija že omenjeni burni, spektakularni gospodarski razcvet. In, kot rečeno, burne in spektakularne deformacije so cena, ki jo je neizogibno treba plačati za ta razcvet.

Druga: v Jugoslaviji govorimo (bolje — smo govorili, zadnje čase molčimo) o raznih pritiskih. Pritiske obsojamo (bolje — smo obsojali). (Gornja dva oklepaja nista važna, sta samo grenki in prizadeti refleksi mimogrede.) Tudi ti pritiski so ena izmed deformacij. Hkrati z drugimi deformacijami analiziramo tudi te priske, »pritisnjenje« se jim glasno upirajo, da bi »pritskajoče« izpostavili obsodbi javnosti, da bi se pritiskov otrsli, da bi poboljšali svet, v katerem živimo.

Povezava prve in druge osvetlitve: vsepovsod so bojda pritiski, vsepovsod »pritsnjenje« protestirajo — za čudo pa nihče ne protestira zoper pritiske političnih organizacij. Ugotavljamo burne in spektakularne deformacije, in vendar nosilci interesov, iz katerih izhajajo te deformacije, niti z besedico ne potožijo o pritiskih političnih organizacij.

Sklep: ali je avtoriteta političnih organizacij tolikšna, da se njihovim pritiskom na deformacije in deformatorje nihče ne upre? Ne verjamem. Ali so deformacije in deformatorji na dnu, globoko skriti v napredni duši, vendar toliko pošteni, da mirno in brez upora sprejemajo pritiske političnih organizacij kot kazen za svoje grehe? Ne verjamem. Resnica je manj v moralnih sferah in je bolj preprosta: nihče ne toži zaradi pritiskov političnih organizacij zato, ker teh pritiskov ni.

Kot rečeno: to sta samo dve osvetlitvi izmed mnogih. Kajpada ne gre samo za pritiske političnih organizacij zoper deformacije in deformatorje. Saj politične organizacije niso moralno-politični reditelji, čeprav so med drugim (ali bolje — za drugim, za vsem drugim) tudi to. Ti (samo dve) osvetlitvi sta samo del celotne podobe, ki bi jo imeoval vloga, moč in veljava političnih organizacij v naši družbi. Dokazujeta, da so pri nas vloga, moč in veljava politike mnogo manjše, kot sodijo površni domači in tuji opazovalci. Da te vloge in veljave na nekaterih področjih, kakor vidimo, praktično ni.

Pa bi bili prav v teh časih in takih razmerah (glej prvo osvetlitev) pritiski politike kar se da potrebni!

Ne bom se nazadnje zatekel k zahtevi po močni roki, ne, tega veselja ne naredim našim novodobnim pismoukom (pismoukom je pretirano pohvalno rečeno, do stopnje prave politične pismenosti še niso prišli — besedoukom je bolje). Ne zato, ker jim veselja ne bi privoščil, ampak ker preprosto nisem za to.

Končal bom povsem drugje. Pri teje glosatorsko pavšalni ugotovitvi: naša politika je zaostala, postala je nesposobna do tiste mere, ko je to že nevarno za kolikor toliko normalen družbeni razvoj. Na kratko: naša politika je že kar nevarno nesposobna.

Tudi z opombo o glosatorskem pavšaliranju ne bom naredil veselja in dal orožja v roke besedoukom. Pripravljen sem zbrati za debelo knjigo dokumentiranih, utemeljenih in, lahko rečemo, znanstvenih razprav, dejstev, dokazov, ugotovitev o tej nesposobnosti, če se zdi komu potrebno, da tako knjigo natisne in izda. Meni se ne zdi potrebno, dovolj je, da so vsi ti resni in utemeljeni dokazi raztreseni po naših revijah, časnikih, skupščinskih in drugih zapisnikih, da so tam z vseh strani podprti, dokazani in utemeljeni.

Treba bo torej začeti razpravo o nesposobnosti naše politike, naših političnih organizacij.

Dolga leta je politika spodbujala gospodarstvo: modernizirajte se, postanite sodobni, racionalizirajte se.

Gospodarstvo je precej tega uresničilo — kajpada ne samo zase, ampak v razmerah, ki jih je ustvarila politika — in zdaj se je pokazalo, da to isto gospodarstvo in z njim vsa družba ne moreta dalje in naprej, če ne bo zdaj politika storila istega: se modernizirala, postala sodobna, se racionalizirala. Pokazalo še je, da je zdaj politika tisto vozlišče, kjer se razvoj zatika, kjer ostajajo »vprašanja« nerazrešena, problemi »odprti«, skratka, da je zdaj v naši družbi ozko grlo politika.

Kajpada, gospodarstvo je imelo priganjača: politiko. Politika ga po naravi stvari same ne more imeti, ampak je sama sebi priganjač. Kadar ni, se ji slabo piše in vsej družbeni skupnosti z njo. In k čemu se mora prisiliti?

Politika mora, če smem govoriti z izrazi, ki jih je sama uporabljala v dialogu z gospodarstvom, postati sposobna za obstoj v zaostrenih razmerah, mora se odpreti navzven, prevzeti mora sodobne racionalne metode, postati mora konvertibilna.

Konvertibilna burni in spektakularni gospodarski rasti, ki jo je sama spodbudila.

Primeri z duhom, ki ga je nespretni čarodej izvalil iz steklenice, potem pa se je duh razrasel v velikana, ki mu čarodej ni več kos, je samo deloma primerna: ni treba, da smo tako pesimistični.

Številni politični in družbeni delavci že nekaj let govorijo in pišejo, ne v glosatorskem, ampak v tehnem kvalificiranem besednjaku, o tej isti zadevi. Skromno sem prispeval na tem polju pred letom dni s člankom v »Komunistu« z naslovom »Brez družbene ni mogoče uresničiti gospodarske reforme« (priznam, ob nepravem času: sredi cestne afere). Zbranih je mnogo analiz o položaju, ocen o možnih poteh, tehničnih razprav o tem, kaj je treba storiti, da dosežemo konvertibilnost politike.

Veliko je sposobnih ljudi zunaj naših političnih forumov, ki bi lahko storili kaj več, kot storijo tam prenekateri nesposobni, ki so se prebili v središča odločanja po logiki mirnodobne kasarne: ne napreduje (kot v vojni) tisti, ki je najsposobnejši, ampak tisti, ki najlepše koraka v vrsti in ima najlepšo pisavo pri izpolnjevanju formularjev. Kako doseči, da se prebijejo v središča odločanja najsposobnejši — o tem so že preveč napisali in povedali, samo uresničeno ni. Da ni neuresničeno iz strahu, iz nezaupanja, iz istega strahu, s katerim so se apologeti sovjetsko čvrstega plana nekoč upirali decentralizaciji in uvašanju tržnih zakonov v gospodarstvo?

Veliko so ne samo napisali, ampak tudi že sklenili, pa vendar tega niso uresničili: dosledna rotacija, dosledna reelekcija, dosledna demokratizacija kandidiranja in volitev. Da ni to neuresničeno iz strahu za pridobitve revolucije, iz tistega strahu, s katerim so se nekoč apologeti čvrste roke upirali prodoru mlajših na vrh in je zato ostala »v sencii« cela generacija, ki je danes po letih na višku moči, politično pa omrtvičena, komajda izkoriščena?

Veliko je ... in tako dalje — da ne razvlečem te glose, naj sklenem: ni treba, da smo pesimisti. Politični rezervoar naše samoupravne družbe je velik, le premalo izkoriščen je.

Seveda pa tudi vesel optimizem ni prav nič upravičen v teh časih, ko nas čaka zelo težaven posel: napraviti politiko sodobno, racionalno, konvertibilno novim družbenim razmeram. To ni ne lahko ne kratkotrajno. Politična reforma je vsaj tako težavna, kot je gospodarska.

Da ju pa ni več mogoče deliti druge od druge, kot smo počeli doslej (razen v besedah, ampak kaj štejejo besede?), o tem ni nobenega dvoma. Izbira je namreč silno skromna: ali nadaljnje upadanje vloge, moči in veljave, še večja nesposobnost politike in s tem nevarnost kriz v vsej družbi — ali pa ostra in neusmiljena politična reforma. To je jasna in čista izbira. Možno je, kajpada, ubrati tudi kako manj jasno in čisto, kako megleno in polovičarsko pot, pot krizic in kriz in gasilskih akcij. Ampak da bi se za tako polovičarstvo odločili že vnaprej? Še tako ga bo dovolj in preveč, če zastavimo kar najbolj radikalno, takó kot smo zastavili z gospodarsko reformo. Slednja je ob mnogih uspehih precej zvođenela. Kako bi šele zvođenela, če bi bili že zastavili napoll! In uspehov, ki smo jih z njo dosegali, bi ne bilo — tudi to je dober nauk.

M. MIKELN

P. S. To glosó sem napisal, preden so javno objavili Titovo zamisel o reorganizaciji državnega vodstva in političnih reformah v zvezi z njo. Po tistem sem nameraval glosó umakniti — kaj bi z njo zdaj, ko se je začela razprava o politični reformi na najvišjem in najbolj kompetentnem mestu. Pa sem si premislil. Lahko se namreč zgodi, da bodo tudi najvišje in najbolj kompetentne zamisli po logiki neke politike same najprej stekle kot voda na mlin oportunistov, če se ne bosta za njihovo uresničevanje na vseh ravneh zavzemali radikalnejša misel in akcija.

G. Mc NAMARE NI BILO V SLOVENIJO

Sredi oktobra se je mudil v Jugoslaviji na enotedenskem obisku predsednik mednarodne banke za obnovo in razvoj g. Robert McNamara. Za njegov obisk in še prav posebno za razgovore, ki jih je imel z najvišjimi državnimi predstavniki in gospodarskimi krogi, je vladalo živo zanimanje. Tudi v Sloveniji. To je čisto razumljivo zaradi vloge, ki jo ima MB na mednarodnem prizorišču kakor tudi zaradi njene vloge v razvoju našega gospodarstva. Ko je g. McNamara zapustil Pentagon (bil je večletni obrambni minister ZDA), je kot tretji predsednik MB objavil program, ki predvideva v petletnem obdobju 1969—1973 podvojitve obsega posojil državam v razvoju. V obdobju 1964—1969 je MB dala 6,4 mrd. dol. posojil za realizacijo 357 projektov v 84 državah. Lani je realizirala 2,3 mrd. dol. posojil, kar je za 22 % več kot v prejšnjem proračunskem letu.

Da bi se zboljšala dejavnost MB, je naša delegacija predložila septembra na letni skupščini MB in mednarodnega monetarnega sklada v Koppenhangu, da MB omogoči refinanciranje izvoznih kreditov, ki jih države v razvoju odobre drugim državam v razvoju, da bi s tem omogočile izvoz opreme v manj razvite države. To bi bilo pomembno tudi za našo ekspanzijo izvoza opreme na področje držav v razvoju, ker ne razpolagamo s potrebnim kreditnim potencialom. Delegacija je predlagala tudi oblikovanje multilateralnega egalizacijskega sklada, s čimer bi se razširil krog držav v razvoju, ki lahko dobivajo posojila od MB. Predlagala je tudi zboljšanje mednarodnega mehanizma financiranja za reprogramiranje odplačil, za financiranje programov razvoja in za večjo udeležbo MB pri financiranju lokalnih stroškov.

Čeprav nas močno zanima mednarodna ekonomska in politična dejavnost MB, nas še bolj zanima njena dejavnost v bilateralnem okviru. Jugoslavija je doslej prejela od MB in od mednarodnega sklada 475,7 mil. dol. posojil za financiranje graditve pomembnih projektov in področij. V preteklem proračunskem letu smo prejeli 98,5 mil. dol. in se uvrstili na 4. mesto vseh posojiljemalk; to pomeni, da smo prejeli 63 % sredstev, ki jih je MB lani odobrila evropskim državam v razvoju. V tem znesku je bila zajeta modernizacija PTT službe s 36 mil. dol., četrta tranša za ceste s 40 mil., modernizacija zavodov Crvena zastava z 10 mil., železarna Sisak s 6,2 mil. dol. itd. Pred tem smo prejeli 11 posojil, in sicer: 60 mil. za gradnjo hidroelektrarn, 155 mil. za modernizacijo železnic, 45 mil. za gradnjo cest in 87 mil. dol. za modernizacijo industrije; v tem znesku so vključeni TAM, MTT Maribor, Sladkogorska tovarna papirja, štiri lesnoindustrijska podjetja SRS. V teku so pogajanja za nova tri posojila, in sicer za zadnjo tranšo posojila za ceste, v kateri sta vključena tudi odseka Hoče—Levec in Postojna—Razdrto; za prvo turistično posojilo, ki vključuje Portorož, in za graditev hidrosistema Ibar—Lepenac.

Nedvomno obstoji obojestranski interes za uspešno razvijanje medsebojnega sodelovanja. MB ceni ugled, ki ga uživa Jugoslavija v neuvrščenih državah — v državah v razvoju: ceni naše napore za ekonomsko graditev. Za nas pa je MB pomembna predvsem zato, ker zagotavlja razmeroma najugodnejše kreditne pogoje, čeprav postajajo v zadnjem času dražji, težji.

Slovenski gospodarski krogi ne morejo razumeti, da je g. McNamara obiskal prav vse socialistične republike z izjemo Slovenije. Poleg razgovorov, ki jih je imel na zvezni ravni, vključno s predsednikom republike in s predsednikom ZIS, se je razgovarjal s predsedniki izvršnih svetov socialističnih republik in s podpredsednikom IS Vojvodine. Povsod se je pogovarjal tudi s predstavniki gospodarskih in družbenih organizacij. Obiskal je več tovarn in kombinatov; zanimal se je za njihovo poslovnost, za delovanje upravnih in samoupravnih organov, za organizacijo proizvodnje in za njihove načrte. Iz Dubrovnika je odšel v Hercegnovi, da se pogovori s predstavniki Črne gore o graditvi proge Beograd—Bar in Bar—Ulcinj, o graditvi aluminijskega kombinata in o graditvi turističnih objektov. G. McNamara je izkoristil obisk tudi za to, da se sam neposredno prepriča, kako so izkoristili doslej odobrena posojila. Razumljivo, da so bili razgovori koristni tudi za pripravo terena za nova posojila, za nove oblike sodelovanja.

Slovensko gospodarstvo je posebno zainteresirano za razvijanje sodelovanja z MB. Zato ne more razumeti, zakaj ni bilo vključeno v ta pomembni obisk. Že samo omenjeni konkretni zahtevek, tj. cestno posojilo in graditev Portoroža, bi bil zadostni razlog, da bi bila SRS vključena v program obiska. Toliko bolj, ker je SRS, ki zagotavlja skoraj četrtino konvertibilnega deviznega priliva Jugoslavije najbolj izpostavljena inflacijskim in drugim gibanjem in pritiskom na konvertibilnih tržiščih. Slovensko gospodarstvo čuti, da je bilo prikrajšano, oškodovano za izredno priložnost, da pojasni predsedniku MB svoje probleme in načrte. Sprašuje se, zakaj ni bilo mogoče uresničiti vsaj kratkega obiska v Sloveniji, ko je bil g. McNamara že v neposredni bližini — v Zagrebu; podobno kot so omogočili razgovor v Novem Sadu, v Hercegovnem, v Skopju, v Sarajevu itd. In če naj omenim še to, da celo tuji tisk (Financial Times) poroča o izjavah g. McNamare, da bo MB podvojila oz. celo potrojila obseg posojil Jugoslaviji, potem se naši gospodarstveniki resno sprašujejo, kako si naj razlagajo to, da so tisti, ki programirajo obiske tujih gostov in delegacij, to pot Slovenijo izpustili. Težko bi to tolmačili le kot »tehnično« pomoto.

S. PAVLIČ

ŠKODLJIVOST DOGMATIZMA

Zadnje zunanje manifestacije v razvoju odnosov med našo državo in katoliško cerkvijo (obisk državnega tajnika Vatikana A. Casarolija, vzpostavitev diplomatskih odnosov med Vatikanom in socialistično Jugoslavijo) so med ljudmi izzvale tudi skrajne razlage. Takšne razlage se ne izražajo v čisti obliki. Najpogosteje se kažejo na eni strani v strahu, povezanem z nezadovoljstvom, da bo Cerkev dobila zaradi sporazumevanja nove, doslej v socialistični družbi neslutene pravice, na drugi strani pa v relativno prikritem upanju in pričakovanju, da bo Cerkev po zadnjih sporazumevanjih stopila na zmagoslavno pot povratka k stari vlogi, pravici in avtoriteti.

Nastaja seveda vprašanje, odkod, zakaj pojav takega skrajnega razlaganja? Ne da bi hoteli v popolnosti odgovoriti na to zelo važno vprašanje, želimo na tem mestu čisto odprto (temu se navadno vedno izogibamo) navesti nekatere okoliščine, dejstva, ki leže v temelju skrajnih razlag, ki k takemu razlaganju spodbujajo, če ga že ne povzročajo. Mislim, da tu lahko opažamo zlasti nekatere značilne poteze v miselnosti posameznikov ali skupin, čeprav virov skrajnih razlag ne gre reducirati samo na to.

1) V zavesti posameznikov in skupin, zlasti udeleženih v NOB, so še vedno v živem spominu početja in dejanja Cerkve in duhovnikov pri nas med drugo svetovno vojno. Takrat so bile sile do kraja polarizirane, sredinstvo v glavnem ni bilo možno. Ljudje in organizacije so se morali opredelili za okupatorja ali proti njemu, za boj za okupacijske sile

ali proti njim. Odločiti se je moral vsakdo, čeprav je bila za marsikoga z osebnega stališča ta odločitev zelo težka. Udeleženci NOB so se soočali ne le z okupatorji-tujci, marveč tudi z domačimi izdajalskimi enotami. V zvezi z njimi pa so se od vsega začetka pojavljali duhovniki in cerkvena organizacija. V mnogih primerih so bili duhovniki in cerkve sami po sebi simbol izdajalskega sodelovanja s tujimi okupacijskimi četami. Cerkev-sovražna utrdba, duhovnik-belogardistični ali domobranski kurat, duhovnik-zvesti sodelavec okupacijskih čet, duhovnik-sestavljavec spisov za taborišča, internacijo ali konfinacijo — vse to so bili vsakodnevni pojavi od 1941. do 1945. leta. Ta življenjska skušnjava je prispevala k nastanku in ohranitvi stereotipov o Cerkvi in o vsem, kar je v zvezi z njo: Cerkev-sovražnik, religija-nazadnjaštvo, od Cerkve in duhovnikov ni mogoče pričakovati nič dobrega. Naravno je, da so ti stereotipi ostali v zavesti nekaterih posameznikov in skupin kot edini nazori o Cerkvi in duhovnikih, če je edini čas, ki ima zanje pomen, čas revolucije. Naravno je tudi, da so reakcije teh posameznikov in skupin ob sedanjem razvoju stvari takšne, kakršne so. To tem bolj, ker se slovenska uradna Cerkev po vojni vse doslej še nikoli ni izrecno in nedvoumno izrekla o svojem početju med vojno, čeprav so to posamezni duhovniki storili večkrat jasno in brez olepševanja.

2) »Na drugi strani« pa so se v zavesti posameznikov in skupin ohranili spomini in predstave o stari vlogi Cerkve v zasebnem, javnem in družbenem življenju, o vlogi in avtoriteti, ki jo je »nasilno prekinila« narodnoosvobodilna in socialistična revolucija. Cerkev — vrhovna politična, moralna, svetovna in siceršnja razsodnica in voditeljica v življenju — vse drugo ji je podrejeno ali vsaj prirejeno, to bi bilo vodilno geslo te miselnosti. Takšna vloga danes resda ni izvedljiva, je nemogoča, toda »naš čas« bo že prišel, ker je Cerkev vedno iz vsakega spopada prišla kot zmagovalka. Zato je treba potrpežljivo čakati, a hkrati kolikor se le da in kolikor je le mogoče spodjedati, spodkopavati temelje novega »brezverskega režima«. Sestavni del te miselnosti sta še dva pomembna stereotipa. Prvi zadeva antikomunizem in se opira na geslo: komunizem je v svojem bistvu zločest, komunisti so sovražniki vere in Cerkve, volk dlako menja, narave pa ne, zato jim nikakor ne gre verjeti, pa naj so še tako ljubeznivi in laskavi. Drugi stereotip pa je prepričanje, da je katoliška vera edina opora, podlaga in kriterij poštenega, pravega in spodbudnega življenja, le trdnost v njej in dosledno ravnanje po njej brez kompromisov s komerkoli je »po volji božji«. Zato je prav tako naravno, da je prišlo v takšni zavesti do pretresov in vpraševanja, ali ob sporazumevanju pri nas Cerkev ni pokleknila pred komunizem, oziroma do prepričanja, da je sporazumevanje lahko le prva stopnja za vstop v čas, ko bodo »dokončno pokončani vsi sovražniki Cerkve« in bo v svetu prevladala krščanska družbena ureditev.

3) Posamezniki in skupine se še vedno oklepajo tistih prvin v dogmatični različici marksizma, ki je religijo a priori enačila z nazadnjaštvom, zaostalostjo, opijem, zablodo, prevaro, Cerkev pa a priori z najbolj nazadnjaško in (ne le družbeno, marveč tudi) politično reakcionarno ustanovo. Posledica teh stereotipov so tudi nazori, ki enačijo religioznega človeka z reakcionarjem in klerikalcem in duhovnika s političnim nasprotnikom prve vrste. Če takšnim ljudem rečeš na primer, da se koncilski dokumenti med seboj razlikujejo, da so eni bolj progresistični, drugi bolj tradicionalistični, kar kaže na notranji boj v Cerkvi sami, te navadno

zavrnejo: to nas sploh ne zanima, sicer pa je Cerkev ostala zvesta sama sebi prav v tistih koncilskih dokumentih, ki so najbolj konservativni. Dogmatični stereotipi so zašli k nam po poti posnemanja sovjetsko-staliniistične marksistične »šole« zlasti v obliki učbeniškega predstavljanja marksizma. To omenjam zato, ker v delih teoretičnih utemeljevalcev naše revolucije, ki so izhajali iz domačih revolucionarnih skušenj, ne moremo najti dogmatičnih gledanj na Cerkev, marveč prav narobe. To »učenje« marksizma je pri nas po vojni vendarle potekalo vsaj v omejenem obsegu na nekaterih izobraževalnih in vzgojnih ravneh in pustilo je svoje posledice, ki jih je treba spoznavati — preseirati. Politična posledica teh dogmatskih stereotipov pa je izrazito politično sektaštvo do Cerkve in religioznih ljudi.

4) Ne smemo tudi pozabiti na sokolsko in politično-liberalno tradicijo pri nas. Ni vprašanje v tem, da se je sokolstvo v veliki večini priključilo narodnoosvobodilnemu gibanju; o tem ni nobenega dvoma. Toda del sokolske miselnosti je bila tudi proticerkvenost in kolikor se je navezovala tudi na politični liberalizem, se je spreminjala v značilno t.i. »protifarškost«. Gotovo je k temu pripomogla tudi skušnja iz predvojnega poklicnega in političnega spopadanja sokolstva s klerikalnimi in katoliškimi organizacijami iste vrste. Nič ne dvomimo v politično progresivnost predvojne sokolske konfrontacije s klerikalnostjo. Toda vzdrževanje »protifarške« miselnosti, ki jo povezujemo s temi skušnjami tudi v današnjih razmerah, ne more roditi pozitivnih sadov ne glede na to, na kakšni ravni se pojavlja. Del te miselnosti je tudi prepričanje, kako zelo lahko koristijo vsakršni škandali v Cerkvi oziroma med cerkvenimi ljudmi v stilu predvojnega časopisa »Jutro« (zločin v župnišču, duhovnik in mladoletnice, duhovniški pohlep po denarju, črna internacionala ipd.). Deloma je do takšnih ravnanj prihajalo tudi prva leta po vojni in zdi se, da so bila taka ravnanja vsaj nekaj časa del nekakšne politike »razkrinkavanja Cerkve« po načelu »udari po pastirju in ovce se bodo razkropile«.

5) Eden od virov nezaželenega reagiranja na pozitivni razvoj odnosov med katoliško cerkvijo in državo je povezan s tradicionalističnim in konservativnim praktičnim delovanjem delov cerkvene strukture in nekaterih duhovnikov. Še vedno prihaja do cerkvenih akcij v stilu »lovljenja duš«; so primeri nestrpnih odnosov do neverujočih, do ateistov; še vedno so duhovniki, ki žele avtoritativno posegati v necerkvena in neverska področja na način, da poleg obstoječih institucij žele ali že kar ustvarjajo svoje cerkvene institucije. Poleg tega, in to se nam zdi v tem trenutku bistvenega pomena, nekatere poteze cerkvenih predstojnikov, pa tudi poteze uredništva verskega lista »Družina« po vzpostavitvi diplomatskih odnosov med Vatikanom in Jugoslavijo ustvarjajo vtis, kot da si Cerkev želi prednostnih pravic, ki ji ne gredo niti po ustavi niti glede na objektivne družbene funkcije, ki jih ima Cerkev v moderni, sekularizirani in laični družbi. Ali naj navajamo konkretne primere? V stilu glos v rubriki »Brez ovinkov« bi to morali storiti. Toda ne želimo prilivati »olja na ogenj«. Bomo pa to storili, kakor hitro bo to potrebno. Eno je gotovo: takšni postopki znova prebujajo ugovore in vsaj navidezno dajejo prav tistim, ki tako ali drugače, s tega ali drugega zornega kota obsojajo pozitivne manifestacije v urejanju položaja Cerkve pri nas.

Na koncu še tole: država, državni organi pri nas imajo vso pravico, da določajo politiko do Cerkve po svoji presoji in na temelju ustavnih

in zakonskih določil. Proti tej politiki so bili in bodo tudi v prihodnje ugovori ali celo protesti, kar je spet čisto legalno in v skladu z demokratično naravo naše družbenopolitične ureditve. Legalno in upravičeno pa je prav tako, da opozorimo na vzroke, vire in osnove konfliktov in zapletov, ki se kažejo v tem vprašanju, v razmerju med državno politiko in razpoloženjem posameznih delov javnega mnenja. Odpira se le vprašanje, do kolikšne mere je v zvezi komunistov dopustno brez posebnega vznemirjenja puščati v nemar primere dogmatičnega in sektaškega reagiranja na verska in cerkvena vprašanja. Odprto pa je tudi vprašanje, do kolikšne mere je možno brez posebnega vznemirjanja opazovati, kako uradna Cerkev na eni strani zagotavlja spoštovanje obvez, ki izvirajo iz protokola, v praksi pa vsaj nekateri tudi zelo odgovorni duhovniki in katoliški laiki ravnaajo čisto drugače.

Z. ROTER

JOKAVI JORDANSKI NERON

Jordanska državljanska vojna se je sicer končala in dežela si zdravi fizične in duhovne rane, konflikt pa, ki je vojno povzročil, z njenim koncem ni zginil in ostaja še naprej nenehna nevarnost za obnovitev spopadov ob kaki drugi priložnosti.

Vendar zdaj ne gre za ugotavljanje razmerja sil v Jordaniji, ampak za razčlenitev našega razumevanja zadeve oziroma za jasnejše odločanje za tisto, kar naj bi politično podpirali. Zdi se mi namreč, da dveh bistvenih točk nismo dovolj proučili, morda tudi zato, da bi se lahko zavili v dovolj ohlapne formulacije, ki nas ne bi obvezovale, kakorkoli bi se že obrnile stvari. Ob številnih priložnostih smo že rekli, da podpiramo »zakonite interese palestinskega naroda« (tako je bila formulirana tudi ena izmed resolucij iz Lusake), hkrati pa smo izrazili podporo tudi ameriškemu mirovnemu načrtu.

Načelno si obe stvari ne bi morali nujno nasprotovati, po logiki zadev na Bližnjem vzhodu pa sta si bili bistveno navzkriž. Pravzaprav je odvisno od zornega kota, ali bi lahko ugotovili združljivost elementov znanega ameriškega mirovnega načrta in interesov palestinskega naroda; z zornega kota arabskih držav bi bili ti interesi v resnici boljše zavarovani (morda bi v pogajanjih dosegli vrnitev na stare domačije, morda vsaj znatno odškodnino za begunsko premoženje itd.) z mirovnim načrtom, čeprav ni spregovoril o palestinskem begunskem vprašanju drugače kot s humanitarnega stališča in na koncu vsega drugega.

Taka je torej videti zadeva s strani arabskih držav; palestinski narod, ki je edini po arabsko-izraelski vojni ostal brez države, pa prek svojih predstavnikov ni sodil, da bi bilo mogoče njegove interese vreči v koš usmiljenih akcij. Zahteval je svoje pravice kot narod, torej med drugim vrnitev v Palestino; kompromisi, na katere so bili politični pred-

stavnik pripravljene, so se gibali na zelo ozkem prostoru,¹ vsekakor pa je bila njihova najpomembnejša zahteva urediti vprašanje palestinske države skupaj z vsemi drugimi elementi krize na Bližnjem Vzhodu.

Stvar presoje je, kako se komu palestinska zahteva zdi realna, dejstvo pa je, da ne moremo govoriti o palestinskih interesih abstraktno, ko pa jih predstavniki palestinskega naroda prevedejo v konkretne zahteve, se zmedemo in obmolknemo. Ali še drugače: nemogoče je, da bi tretji, pa čeprav so to arabske države, določali, kakšna je vsebina nacionalnih interesov Palestincev, oni pa pri tem ne bi imeli ničesar dodati. Še malo vztrajnejše glodanje v stvarino bi nas potem morda pripeljalo do spoznanja, da arabske države zelo dolgo — več kot dvajset let — Palestincem niso kaj prida pomagale, pustile so jih skupaj s preostalim svetom, da životarijo v človeka ne vrednih okoliščinah pod šotori in da so odvisni od bornega mednarodnega usmiljenja. Morda vse do junijske vojne, ko se je osvobodilno in politično gibanje palestinskega naroda postavilo na noge, na Palestince niso gledale drugače kot na odlično karto na pogajalni mizi, če bi prišlo do urejanja zadev med Izraelom in arabskimi državami (ker Palestinci države nimajo, v morebitnem urejanju položaja v zvezi s svojo nekdanjo domovino tudi ne bi imeli dosti možnosti).

Toda to samo mimogrede, saj navsezadnje sodi v preteklost. Pomembnejši je najnovejši razvoj, ki je s palestinsko udarno vojaško močjo tako ustrezal arabskim državam, da je jordanski kralj patetično vzklikal: »Sam sem prvi komandos svoje dežele!« Okoliščine so se za Palestince torej spremenile, a bistvo odnosa arabskih držav do Palestincev se ni. Dokler so s svojo vojaško močjo sodili v okvir spopada na arabski strani, so bili deležni celo izjemne vsestranske podpore; ko se je tudi med osvobodilnim gibanjem, kar je naravno, začela politična diferenciacija, oziroma je gibanje začelo gledati prek okvirov, v katerih so arabske države držale Palestince, pa se je vse spremenilo. Začele so se obsodbe ekstremizma, ločevanje na tiste, ki so za mir (tisti, ki so sprejeli ameriški načrt), in tiste, ki so za vojno (Palestinci ga niso sprejeli), navsezadnje pa se je jordanski vojaški režim ob nedvomni podpori kralja in še nekaterih drugih arabskih voditeljev odločil, da osvobodilno gibanje uniči.

Če bi teklo vse tako, kot je predvideval maršal Majali (bil je prepričan, da bo nenaden in osredotočen napad tankovskih enot na oporišča osvobodilnega gibanja, ki je oboroženo z lahkim orožjem, povzročil paniko, razkol in politično demoralizacijo in da bo vse končano v štiriindvajsetih urah), je veliko vprašanje, koga bi motila politična in moralna škoda, ki so jo naredili palestinskim interesom. Prevladali bi pač interesi palestinskega naroda, kakor jih vidijo jordanski kralj in še kdo.

Toda zgodilo se je drugače. Tankovske enote kljub svoji fantastični premoči odpora niso strle, še manj pa so povzročile moralni propad gibanja. Ko je bilo 24 ur mimo, je bilo že jasno, da je prvotni cilj zgubljen in da je tankovska pošast namenjena naseljenim delom Amana in begunskim taboriščem.¹ Stroj proti človeku, posledice so bile

¹ Begunsko taborišče Wadahat je gorelo nepretrgoma tri dni, pri tem pa so bili v njem samo otroci in ženske... Niti enkrat ni stopila v boje pešadija jordanske vojske... Proti vsakemu strelcu, ki se je zabarikadiral na strehi ali v kaki hiši, so usmerili tanke tipa Centurion in drugo težko orožje... Ranjenci so v bolnišni-

strašne in grozljive; načelno odobren »obračun« z ekstremisti v palestinskem osvobodilnem gibanju se je spremenil v slabo prikrit pokol palestinskega ljudstva.

O palestinskih interesih v tistih dneh v resnici ni nihče dosti govoril in morda ne bi niti pozneje, če ne bi poročila demantirala jokavega kralja Huseina, ki je s tragičnim obrazom zatrjeval na vseh mogočih televizijah in prvih straneh časnikov, kako trpi, ker se mu to dogaja. Nekdo je napisal, da je v zgodovini samo še blazni Neron zažgal in uničil svoje mesto, celotni jugoslovanski tisk (uradnih sporočil, razen zaskrbljenosti, ni bilo slišati) pa je še tretji in četrti dan dovoljeval kralju Huseinu, da »napravi red v svoji hiši«. Zmešnjava je bila popolna še ob novicah o možnostih vdora tujih »posrednikov« v pomoč kralju Huseinu, čeprav zmeda ni bila potrebna. Od začetka je bilo jasno, da gre za spopad ne le z ekstremisti, ampak tudi med dvema konceptoma družbenega razvoja, ker fevdalni kraljevski režim v konkurenci z neko dinamično arabsko državo tudi v Jordaniji ne bi imel več kaj početi.

Vsemu je pač vzrok to, da se nismo zavedali tistega, kar bi morali prav mi najbolje poznati: da zna osvobodilni boj velik del sveta oceniti kot samomor, s stališča naroda pa je to edina možnost, da se ohrani. Izjave, da »oni nimajo kaj zgubiti«, so neodgovorne z zornega kota Evrope, toda ali smo v resnici kaj bistvenega naredili zanje, da bi imeli kaj zgubiti?² Zato je morda varno, če se odločimo za formulacijo, da so interesi palestinskega naroda najbolj zavarovani v rokah kralja Huseina, vsekakor pa to ni odločilno, zakaj Palestinci menijo, da morajo svoje interese varovati sami. Morda je v njihovi akciji premalo diplomatske taktike, toda v jordanski vojni so pokazali, da so zreli in zvesti svoji odločitvi. Če jih že ne moremo podpreti, jih lahko vsaj razumemo v njihovi stiski in spoštujemo zaradi doslednosti.

M. MURKO

cah dobivali strele v glavo . . . Mladim ljudem so trgali nohte z rok, čeprav so bili brez orožja, toda zato, da ga ne bi mogli morebiti držati kdaj pozneje. — Jean-François Kahn v L'Express, št. 1003, 1970, str. 22.

² Zgražanje nad palestinskim ekstremizmom seveda ni prihranjeno samo Evropi. Usmiljeniški ton je francoski reporter našel tudi v arabskem Bejrutu: »Oh, gospode, mi je dejal arabski advokat, »to, kar počnejo tam, je strašno. Toda, navsezadnje so to iskali.« »Njim — pa se ne ve več, ali »oni« pomenijo še narod, ali samo skupnico — posvetijo kako solzo, kako umirjeno obžalovanje. Toda nič več. Bolj bi jih ljubili, če bi svetovljanske dame lahko hodile v taborišča, prežeta s poniževanjem in tam izpraznile svoje zaloge usmiljenja. — Prav tam, str. 21.

Ivan Kuvačić

Obilje in nasilje

Naslov knjige nas že na začetku uvaja v tisti prevladujoči odnos, ki je vseskozi predmet avtorjevega deloma analitičnega in deloma aktualistično pobarvanega zanimanja. Kljub temu, da so eseji vezani na avtorjevo bivanje v ZDA in tedaj tudi na samo analizo in refleksijo ameriške družbene situacije, se skozi specifične ugotovitve vendarle prebijajo na dan tudi zakonitosti visoko razvitih industrijskih dežel. To daje knjigi oziroma avtorjevemu spoznanjem vrednost v tem smislu, da se tudi znotraj našega družbenega prostora povprašamo po tistih diferencialnih in skupnih točkah, ki združujejo ali pa razlikujejo srednje razvito deželo od visoko razvite, industrijske. V bistvu je kritika ZDA kot družbe uresničenega izobilja in nasilja tudi kritika sleherne socialne realitete, ki se razvija v okvirih kapitalne določljivosti. Ameriško izkustvo je v tem smislu dragoceno, saj ne govori le o neki nacionalni usodi, temveč tudi o usodi sistema manipulativnih interakcij, kjer je človekova vloga degradirana oziroma v službi funkcionalnega interesa. Človek je nasploh vrednoten skozi optiko igre ekonomskih in kulturnih funkcij, ni več niti prvi vzrok niti končna posledica, v najboljšem primeru se njegova »svoboda« uresniči, ko z

aktom vključitve v igro pripomore k harmoniji ali ekvilibriju.

V prvih treh poglavjih, ki so postavljena na domišljeno, teoretično ravnino, medtem ko drugih osem poglavij govori bolj iz posebnega zornega kota (to je: o črnem gibanju, novi in stari levici, desnici in množičnih komunikacijah), vendar zato nič manj pomembno, vzemo za Kuvačičeva stališča temeljnjšega značaja, ki obdelujejo problem strukture in dinamike ameriškega kapitalizma, razred in razredno mobilnost ameriške družbe in gibalne sile in človeško ceno tehničnega napredka.

Kako je sploh mogoče govoriti o Ameriki kot deželi nasilja in reakcije, ko pa je danes prav na vrhu tehnološkega in potrošniškega razvoja? Kuvačič že v prvem poglavju razrešuje to uganko. Razrešitev je poiskal v dvoznačni uporabi pojma progres. Po eni strani se pojem progressa najpogosteje definira s številkami (dohodek na prebivalca itd.) in bolj redko je progres razumljen kot revolucija v medčloveških odnosih. Med tehnološko in družbeno spremembo je razlika, ki jo najlepše ponazarja tale Galbraithov stavek: »Če človek teži k temu, da iznajde boljše mišolovko, je duša podjetja, če pa hoče ustvariti boljše družbo, je pokvarjenec.« Iz tega stavka je mogoče

prikazi, recenzije

P

razumeti veliko revolucijo v območju proizvodnje in porabe in konserviranje, najpogosteje pa celo retardacijo v medčloveških odnosih. Toda tudi znotraj tehnološkega in industrijskega sveta so meje sproščanja svobodnih sil. Leta 1965 so tri industrijske korporacije, General Motors, Standard Oil of New Jersey in Fordova kompanija, imele večji bruto proizvod kot vse farme v ZDA in seveda tudi odločilne vloge v ameriški ekonomiji. Navidezno notranja protislovja se v svetovnem merilu le še povečajo, o čemer govori podatek, da je povprečni Američan leta 1958 porabil na leto petdesetkrat več nečloveške energije (benzin, naravni plin, elektrika) kot povprečni Indijec ali dvakrat več kot državljani Sovjetske zveze. Konservativna apologetika se najpogosteje opira prav na te podatke in opozarja srednji sloj, da lahko v spremenjenih »revolucionarnih«
okoliščinah izgubi potrošniške privilegije, ki jih uživa v primerjavi s preostalim svetom. Uspehov ne manjka, saj stoji danes v ZDA na čelu prizadevanja za ohranitev obstoječih izkoriščevalskih odnosov delavstvo samo, vsaj v veliki večini. Kjer prihaja do upora, ga je mogoče označiti za nevaren izrastek, ki ga je treba čimprej izžgati iz bolnega telesa. V marsičem opravlja to funkcijo ameriški dvo-partijski sistem s svojo navidezno (toda že tudi ta navideznost je danes bolj odkrita kot prikrita) opozicionalnostjo. Obe stranki se v ideološkem smislu ne razlikujeta, težko bi bilo govoriti celo o variantah, tista, ki pač ne zmaga, igra vlogo kompenzatorja nezadovoljstva in je s tem tudi preventivni ukrep pred kakršnokoli opozicionalno-revolucionarno pozicijo.

V ZDA je liberalizem izgubil svoje izvirne značilnosti. Medtem ko je ameriški liberal apologet perfekcije sistema in zahteva državno

posredovanje, je evropski liberalec ostal pri izvirnem izročilu (čeprav je tudi to anahronizem), je torej ogorčen nasprotnik državne intervencije. Ameriški tip liberalca najbolje predstavlja ugledni ekonomist Galbraith, ki na teoretičnem področju odločilno prispeva k rušenju tradicionalnih kapitalističnih iluzij o tem, da je trg glavni regulator ameriške proizvodnje in razvoja. Nasprotno temu dokazuje, da velika podjetja nadzirajo trg in s pomočjo države neprestano plansko oblikujejo in spreminjajo potrebe potrošnikov. V nasprotju z vlada-jočo ideologijo, ki postavlja potrošnika na prvo mesto, Galbraith zatrjuje, da je potrošnik le bedna kultura in objekt manipulacije sistema. Planiranje je eno temeljnih načel visoko razvitega kapitalističnega sistema. Ministrstvo za narodno obrambo je s šestdesetmiliardnim proračunom najvplivnejši planer v okviru ameriškega industrijskega sistema. Kuvačić zato upravičeno citira neko Marxovo misel o državi kot izvršilnem komiteju kapitalističnega podjetja, ki se je radikalno razvila na ameriških tleh. Militarizem igra takó pomembno vlogo v ameriškem ekonomskem življenju, da nekateri upravičeno postavljajo tezo, da se je kapitalizmu posrečilo znebiti se usodnih kriz predvsem z naslonitvijo na vojne izdatke, s tem je ohranil visoko zaposlenost in kontinuirano rast.

Poglavje o razredu in razredni mobilnosti se nujno vrti okrog definicije delavskega razreda. V ZDA so najpogosteje v rabi definicije, ki objektivno zamenjujejo s subjektivnim, pojmi stratifikacije niso lastnina in razred, temveč vloga in status. Vloga je pričakovano obnašanje, ki sestoji iz dolžnosti in privilegijev, in je vezana na določen položaj v skupini, medtem ko je status rang, ki ga skupina pripiše

vlogi ali nizu vlog. Po Kuvačiču je takšen rezredni prijem popolnoma v skladu s filozofijo pragmatizma, za katerega je kriterij resnice na področju subjektivne dejavnosti. Marksizem stoji tukaj pred zelo težko nalogo, kajti specifična ameriške družbene situacije je ne nazadnje v tem, da ne obstoji vedno nujna koincidenca med pripadnostjo razredu na temelju ekonomskega kriterija in subjektivno razredno zavestjo in identifikacijo. Uradni, ali bolje rečeno poprečni sociološki učbeniki, iz katerih se učijo mladi Američani, dovolj zvito prikrivajo razredne razlike, poudarjajo predvsem element individualne možnosti, s čimer se spet v temelju vzpostavlja nemožnost kolektivne akcije tistih slojev, ki so zainteresirani za radikalno družbeno spremembo. Robert in Helen Lynd sta že pred veliko ekonomsko krizo (pa tudi po njej) razvila sliko razredne razčlenitve, ki pomeni še za današnje dni metodološko in teoretično relevantno skico. V okviru globalne razdelitve (na delavski in poslovni razred) sta evidencirala šest skupin:

1. »višji razred«, ki ga sestavljajo bogati tovarnarji, bankirji, vrhunski managerji velikih nacionalnih korporacij ti obenem razpolagajo z oblastjo, ustvarjajo standarde potrošnje itd.;

2. sloj malih tovarnarjev, trgovcev, najbolje plačani uradniki velikih služb je v konfliktu s prvo skupino, vendar sta v kritičnih trenutkih enotni;

3. nameščenci, mali trgovci, svobodni poklici;

4. tako imenovana delavska aristokracija: poslovodje, mojstri, visoko kvalificirani tehniki (svoje otroke šolajo v visokih šolah in na univerzah);

5. najštevilnejša skupina delavskega razreda: nekvalificirani in polkvalificirani delavci, šoferji in

vsi tisti, ki ne dobivajo mesečne plače, temveč tedensko;

6. na zadnjem mestu je »revščina«, gre za nekvalificirano belo delovno silo. Črnci so celo zunaj te lestvice.

Zakonca Lynd sta 1937 znova sestavila podrobno poročilo, ki zadeva razredne razlike, vnovič sta lahko samo potrdila, da mašinerija oblasti v ameriških razmerah ni nadrazredna, nevtralna institucija, temveč da je, nasprotno, sredstvo, s katerim premožni, poslovni razred izvaja družbeno kontrolo. S to metodo sta zakonca Lynd brez dvoma opustila staro marksistično metodo, ki je po Kuvačičevem mnenju nastala kot rezultat analize evropskega kapitalizma, in se oprla na nekatere nove elemente ameriškega razrednega sklopa, ne da bi pri tem postavila v drugi plan moment ekonomske določitve.

Prav tako nas mora pritegniti tisti del, ki analizira študentski upor in ameriško novo levico. Upor mladine je ena svetlih točk v ameriški družbi, ki še daje upanje na revolucioniranje ideološke statike, ki jo morda najbolje povzemajo tale veljavna vrednostna načela (R. K. Merton v »Social Structure and Anomie« v knjigi »Social Theory

TEKSTILNA
TOVARNA

Novoteks

NOVO MESTO

čestita vsem občanom ob
prazniku republike 29. no-
vembu ter priporoča svoje
kvalitetne izdelke

and Social Structure», New York 1949):

1. Vsakdo mora težiti k najvišjim ciljem, ker so vsem dostopni.

2. Sedanji neuspeh ne sme biti nič drugega kot etapa na poti h končnemu uspehu.

3. Pravi neuspeh je v opuščanju ambicij.

Nova levica ima zaslužen pridevek »nova«, saj s popolnoma novo kvaliteto taktike ruši pravila veljavne in represivno utemeljene procedure. To novo so na primer sedenje (sit-in), koncept anti-univerze, generalna stavka na univerzi, ulični boji, barikade, napadi na policijo in mestna gverila, bojkotiranje nabora itd. Nedvomno nova levica že z ozkega funkcionalnega vidika izziva obstoječe ravnovesje do takšne mere, da se mora le-to nenehoma rušiti. Pri tem pa se tudi Kuvaičiču zastavlja nadaljnje vprašanje, ali je posledica študentskega revolta zgolj korekcija buržoaznega sveta (s tega vidika je revolt konstruktiven, vitalizira kapitalizem in ga usposablja za moderno življenje) ali pa gre odločno za to, da se odpravi ali vsaj preseže. Ta dilema je za zdaj še nerešena, prednost knjige je v tem, da ji daje pomen zgodovinsko usodne razsežnosti, ki bo dokončno odločila človekovo usodo, pot v barbarstvo ali v komunizem.

Želeli bi opozoriti le še na poglavje o gibanjih radikalne desnice v ZDA. Mnogo se sicer piše o levi in o možnih perspektivah razvoja v ZDA v socialistično smer in manj o radikalni desnici, ki je močnejša sila in lahko celo v večji meri kot levica računa na podporo delavstva. Aktualni ameriški trenutek v marsičem podpira tezo o fašizaciji ameriške družbe, ki se kaže v dušenju svobode in tehnični učinkovitosti, političnih umorih, grupnem terorizmu, polni zaposlenosti in vojni ekonomiji, antisemitizmu (zadnji

napadi Agnewa na vzhodne establishmente, množične komunikacije in Žide-kritike ameriške imperialistične politike; zanimivo je, da so mnogi študentski uporniki Židje), itd. Prav zaradi in spričo takšnega ameriškega razvoja je knjiga, ki črpa iz ameriške politične dinamike, več kot dobrodošla. Ameriko poznamo po obstoječih komunikacijskih medijih predvsem kot deželo, ki kroji usodo lepemu številu dežel, poznamo jo bolj iz zunanjepolitične perspektive. Tokrat se nam v knjigi ponuja možnost, da si ogledamo njeno notranjo podobo, tedaj tisto, kar jo odločilno določuje pri njenem delovanju navzven.

RUDI RIZMAN

Kronika

IZOBRAZEVANJE VODILNEGA KADRA (ZA DELOVNE ORGANIZACIJE)

Različni avtorji ugotavljajo prestrukturiranje ciljev organizacij in vse bolj kompleksno odgovornost vodilnega kadra. Tako navaja I. Adizes kot največjo spremembo v organizacijah raznovrstnih ciljev; C. Walton ugotavlja neizogibno širjenje managerske odgovornosti iz izključno ekonomske v socialno in politično odgovornost; J. Zupanov pa, da je direktor v naših razmerah oseba, ki je obremenjena z vrsto dokaj različnih vlog. Iz te naraščajoče kompleksnosti ciljev in mnogoterosti vlog izhaja, da mora biti vodilna oseba prilagojena na zelo labilen sistem odnosov. Če pa upoštevamo še dejstvo, da smo v našem gospodarstvu z gospodarskimi integracijami dobili nove gospodarske organizme, terja vse to nove

ljudi, z drugačnimi, širšimi pogledi in drugačno razgledanostjo, kot je zadoščala in še zadošča za manjša podjetja klasičnega tipa. Prav pomanjkanje strokovnih ljudi te vrste pa je ovira za večji razmah gospodarstva, obenem pa nakazuje potrebo po *izobraževanju vodilnega kadra*.

Profil vodilnega kadra bi moral biti zelo splošen in nespecializiran, kar bi omogočilo večjo komunikabilnost vodilnih ljudi zlasti na mejnih področjih, ki so za to raven vodenja najpomembnejša, najbolj kritična in zahtevna. Koordinacija med različnimi sistemi (vzgojnim, znanstvenim, proizvodnim) je danes bistveni pogoj za uspeh organizacije, zato nas bo organizator splošnega tipa prej zadovoljil kot organizator, ki je predvsem pravnik, tehnik, ekonomist ali sociolog. Zato je dopolnilno izobraževanje teh in drugih specialistov, ki zavzemajo vodilne položaje, lahko le začasen ukrep, ni pa dolgoročna rešitev.

Izobrazba vodilnih mora temeljiti na *interdisciplinarnem sklopu ved*. Ker pa je danes sistem visokošolskega študija v pretežni meri prilagojen specializaciji in delitvi, ne pa sintezi in usklajevanju, ki je bistvena naloga vodilnega osebja, ki temelji na univerzalnosti in interdisciplinarnem pristopu, je možno tak interdisciplinarni študij organizirati le kot podiplomski študij na univerzi.

Podiplomska šola kot najustreznejši način izobraževanja vodilnega kadra naj bi bila organizirana pri univerzi kot samostojna enota s tem, da zanjo v univerzitetnem merilu neposredno skrbe ekonomska fakulteta, pravna fakulteta in fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo. Vsaka fakulteta bi prispevala iz svojega matičnega področja tisti delež, ki ustreza njeni specializaciji.

Študij na podiplomski šoli naj izboljša praktične sposobnosti vodilnega osebja, zato se razlikuje od diplomskega (magistrskega) študija, ki je zamišljen kot zato se razlikuje od podiplomskega (magistra). V podiplomsko šolo naj bi se praviloma vpisovali kandidati, ki imajo dokončano fakulteto ali visoko šolo katerekoli smeri in ki so že na vodilnem položaju ali pa imajo vsaj 3-letno prakso po diplomi ter so kandidati za vodilni položaj. Ker imajo kandidati različno znanje, so ob začetku predvideni repetitoriji. Teme, ki bi jih obravnavali v podiplomski šoli za vodilno osebje so iz-

brane tako, da neposredno usposablja osebje za najvišje položaje v delovnih organizacijah. Smeri študija pa so naslednje: ekonomska, pravna, sociološko-psihološka, metodološko-kvantitativna, poslovno-politična in organizacijska smer.

JUGOSLOVANSKO ZDRUŽENJE ZA SOCIOLOGIJO

skuša v zadnjem času *aktivirati* in popestriti svojo dejavnost. V ta namen bo ustanovilo *sekcije* za posamezna področja stroke ter določilo tudi vodje sekcij, kot na primer:

1. Obča sociološka teorija — Ivan Kuvačić
2. Metodologija — Stane Saksida
3. Družbena struktura in mobilnost — Miloslav Janičević
4. Sociologija razvoja, futurologija — Mišo Jezernik
5. Industrijska sociologija — Stane Možina in Živan Tanić
6. Sociologija mesta in podeželja — Stipe Suvar
7. Sociologija družine — Olivera Burić
8. Sociologija prostega časa — Miro Mihovilović
9. Sociologija množičnih komunikacij — Firdus Džinić
10. Sociologija religije — Srdjan Vrcan
11. Socialna patologija — Mladen Zvonarević
12. Sociologija znanosti in spoznanja — Vojin Milić

13. Sociologija umetnosti — Dimitrij Rupel

14. Sociologija izobraževanja — Ana Kranjc-Čuk

15. Sociologija medicine — Milan Skrbić

16. Politična sociologija — Ljuba Tadić

17. Sociologija prava — Anton Žun

18. Sociologija športa — Krešo Petrović

19. Sociologija vojske — Mensur Ibrahimpašić

Jugoslovansko združenje za sociologijo pripravlja strokovno posvetovanje (takšno posvetovanje bo vsako leto in ne vsako drugo leto, kot je bilo doslej) na temo »Sociološke dimenzije urbanizacije in industrializacije v Jugoslaviji« (podnaslov »Vas in mesto v procesu družbenega razvoja Jugoslavije«), ki bo februarja 1971.

Na strokovnem posvetovanju bodo obravnavali nekaj osrednjih tem: a) modeli industrializacije in urbanizacije pri nas; b) razmerje med urbanizacijo in industrializacijo in razredno strukturo jugoslovanske družbe; c) družbene posledice depopulacije vasi; d) problemi naseljevanja v mestih oziroma ruralizacija mesta; e) nasprotje med mestom in podeželjem; f) družbeni kriteriji prostorskega planiranja in naša urbanistična praksa.

Delo sekcij bi se v okviru posvetovanja izražalo na dva načina: prvič, člani, ki so se povezali z določeno sekcijo, bodo razpravljali o svojem programu dela in o specifičnih vsebinskih vprašanih njihovega področja, drugič, vsaka sekcija bi se poskušala vključevati v razpravljanje o splošni temi. Zato bo plenarna seja samo na začetku in na koncu posvetovanja, poudarek pa bo na delu sekcij in specifičnih problemih, kar bo omogočilo pripravo in aktivno udeležbo večjega števila referatov.

V okviru posvetovanja bodo delovale kot posebna oblika dela tudi *ad hoc* skupine:

1. organizirana bo posebna razprava o makroprojektu »Prostorska ureditev Jugoslavije«;

2. druga skupina bo obravnavala sociološke vidike raziskave »Koncept dolgoročnega razvoja Jugoslavije«;

3. v tretji *ad hoc* skupini bo potekala razprava o tipologiji ruralnih območij v Jugoslaviji;

4. naslednja *ad hoc* grupa bo obravnavala odnos med delovanjem jugoslovanske statistične službe in sociologijo. Prizadevala si bo vplivati na statistične raziskave, da bi bolj kot doslej upoštevale sociološke vidike pri izbiranju svojih podatkov in da bi statistična služba posvetila posebno pozornost naselju;

5. sestali se bodo predavatelji sociologije na srednjih šolah, ki bodo pregledali stanje pouka sociologije na teh šolah, obravnavali učne programe itd.;

6. posebna grupa bo razpravljala o problemih sodelovanja med jugoslovanskimi sociološkimi časopisi;

7. sestala se bo tudi skupina sociologov, ki pripravlja projekt raziskave o sedanjem stanju in možnostih zaposlovanja diplomiranih sociologov pri nas.

Na posvetovanje bodo povabili nekaj gostov iz tujine, predvsem sociologe iz sosednjih dežel in pa tiste, ki se ukvarjajo s podobnimi problemi, kot jih obravnavajo njihovi kolegi pri nas.

Bibliografija knjig in člankov

b

(Iz dokumentacije Inštituta za sociologijo in filozofijo v Ljubljani)

A. ČLANKI IN KNJIGE IZ SFRJ

I. MARKSIZEM

BASTA Danilo: Hegel i marksizam. Gledišta, Beograd, 1970, št. 8-9, str. 1235-39.

KLOPČIĆ France: Lenin in mali narodi. Sodobnost, Lj., 1970, št. 8-9, str. 894-908.

II. FILOZOFIJA

POTKONJAK Nikola M. : Filozofske osnove pedagoških pogleda Jana Amosa Komenskog. Pedagogija, Beograd 1970, št. 1, str. 27—34.

III. SOCIOLOGIJA

CERRONI Umberto: Industrijsko društvo i preobražaji porodice. Gledišta, Beograd, 1970, št. 8—9, str. 1139—1160.

DILIC Edhem: Stavovi seoske omladine prema ravnopravnosti spolova. Žena, Zagreb, 1970, št. 4, str. 78—84.

ĐOKANOVIĆ Tihomir: Posledice porasta stanovništva u nedovoljno razvijenim zemljama. Socijalizam, Beograd, 1970, št. 9, str. 1138—1147.

—: IZBOR socioloških razprav. (Ured. P. Jambreč, P. Klinar etc.) Ljubljana, DZS 1970. 325 str. — sign. II/11.097.

MITIĆ Novica: Podruštvljavanje poljoprivredne proizvodnje. Teoretski, ekonomski i sociološki aspekti. Beograd. (Jugoslovenska poljoprivredna banka). 1968. 320 str. — sign. II/11.067.

MLINAR Zdravko: Sociološke razsežnosti cestnega prometa. Naši razgledi, Lj., 25. sept. 1970, št. 18.

SIVČEV Slobodan: Individualno poljoprivredno gazdinstvo i zadruga. Socijalizam, Beograd, 1970, št. 9, str. 1148—1155.

SULLEROT Evelyne: Zašto žene nisu osvojile bolje mesto u sferi rada? Žena, Zagreb 1970, št. 4, str. 85—100.

IV. PSIHOLOGIJA

IVIĆ Ivan: Komenski i psihologija. Pedagogija, Beograd, 1970, št. 1, str. 35—46.

SCHMIDT Vlado: Jan Amos Komenski. Život i rad. Pedagogija, Beograd, 1970, št. 1, str. 5—26.

V. ZNANOST — KULTURA — PROSVETA — ŠOLSTVO

—: BEG možganov (VIII, IX). Naši razgledi, Lj., 11. in 25. sept. 1970.

FRIEDRICH Hugo: Strukturalizam in struktura z vidika literarne vede. Socijalnost, Lj., 1970, št. 8—9, str. 918—925.

GORIČAR Jože: Draga 1970. Domstvo, zamejstvo, zdomstvo. Naši razgledi, Lj., 25. sept. 1970, št. 18.

KERMAUNER Taras: Kajuh in Balantič — dva odnosa do časa in smrti. Dialogi, Maribor, 1970, št. 8—9, str. 549—553.

KMECL Matjaž: Književnost zamejskih Slovencev po prebiscitu. Dialogi, Maribor, 1970, št. 10, str. 661—670.

KOCIJAN Gregor: Delavci, delovne skupnosti in kultura. (nad. iz prejšnje št.) Dialogi, Maribor, 1970, št. 8—9, str. 505—514.

LANG RIKARD: Sveučilište i ekonomski razvoj. Zagreb, Ekonomski institut 1970. (VIII) + 17 str. (Ekonomski institut Zagreb. 2.) — sign. III/2683-2.

SEVER Stane: Odgovori Staneta Severja. Delo, Lj., 5. sept. 1970.

VILFAN Joža: Izpričevalec narodovih težnj... beseda na poslednji poti Franceta Bevka. Delo, Lj., 26. sept. 1970.

VOSPERNIK Reginald: Narodnostna problematika v povojni koroški literaturi. Dialogi, Maribor, 1970, št. 10, str. 671—674.

VI. POLITIČNE VEDE

1. Splošna dela:

SADIKOVIĆ Čazim: Etatizam i odnosi među socijalističkim zemljama. Socijalizam, Beograd, 1970, št. 9., str. 1081—1090.

ŠAHOVIĆ Milan: Nove inicijative za evropsku konferenciju o bezbednosti. Socijalizam, Beograd, 1970, št. 9, str. 1073—1080.

2. Družbenopolitični sistem SFRJ:

- : FUNKCIJE v zvezi naj bodo dostopne kadrom iz vseh republik in pokrajin. Sklepi predsedstva ZKJ... Komunist, Lj., 2. okt. 1970.
- KARDELJ Edvard: Aktualni problemi našega političnega sistema. Komunist-Dokumenti, 2. okt. 1970, št. 40.
- KARDELJ Edvard: Naš boj za samoupravljanje je še vedno revolucionarna ustvarjalnost. Delo, Lj., 22. sept. 1970.
- KARDELJ Edvard: Razpotja v razvoju naše socialistične družbe. Ljubljana, Komunist 1969. 78 + (II) str. — sign. 12.340.
- KAVČIČ Stane: Značilnosti trenutka. Delo, Lj., 26. sept. 1970.
- KRIVIC Vladimir: Reforma pravosuđa i zaštita prava građana. Gledišta, Beograd, 1970, št. 8—9, str. 1181—1188.
- MARKOVIĆ Ratko: Normativne funkcije federacije i republika. Gledišta, Beograd, 1970, št. 8—9, str. 1227 do 1234.
- POPIT Franc: Zvezi komunistov večjo ideološko moč in prodornost. Komunist, Lj., 9. okt. 1970, posebna pril.
- RIBIČIĆ Ciril: Razvoj odnosov med republiko in federacijo od uveljavitve ustave leta 1963 do danes. Pravnik, Lj., 1970, št. 4—6, str. 221—224.
- SMILJKOVIĆ Radoš-Milan Petrović: Samoupravljanje i socijalizam. Čitanka samoupravljajuća. Sarajevo, Zavod za izdavanje udbenika 1970. 301 + (III) str. — sign. 12.249.
- : STABILIZIRANJE političnih odnosov. 12. seja predsedstva ZKJ. Komunist, Lj., 9. okt. 1970, št. 41.
- : ŠESTNAJSTA seja CK ZK Slovenije. Komunist, Lj., 9. okt. 1970, posebna pril.
- ŠMIDOVNIK Janez: Ali je občina (lahko) temeljna družbenopolitična skupnost? Pravnik, Lj., 1970, št. 4—6, str. 111—126.
- TITO: Učinkovitost v federaciji. Komunist, Lj., 25. sept. 1970, št. 39.
- TITO: Storitvi moramo vse, da bi naša socialistična skupnost ostala čvrsta. Delo, Lj., 23. sept. 1970.
- : ZVEZA komunistov Jugoslavije za zbiranje najširšega kroga protimperialističnih sil. Sestanek 45 kom. partij v Budimpešti... Komunist, Lj., 9. okt. 1970, št. 41.

3. Politični sistemi in organizacije:

- BEBLER Aleš: Cilj je vreden vseh naporov in žrtv. Ob 25-letnici OZN. Delo, Lj., 12. sept. 1970.
- CASTRO Fidel: Zakaj ne uvajamo delavcev v proces samoupravljanja? Komunist, Lj., 11. sept. 1970, št. 37.
- DOLANC Stane: Neuvrščenenost je v bistvu boj zoper vsako obliko podrejanja... Delo, Lj., 5. sept. 1970.
- ĐERĐA Josip: Lusaka 1970. Strateški položaj neuvrščenenih. Komunist, Lj., 4. sept. 1970, št. 36.
- : LUSAKA — Tuji tisk o konferenci v Lusaki. Komunist, Lj., 11. sept. 1970. Izbor 1970.
- : RESOLUCIJE neuvrščenenih. Delo, Lj., 12. sept. 1970.
- : TEMELJNA listina iz Lusake. Delo, Lj., 12. sept. 1970.
- TEPAVAC Mirko: OZN naj jasneje začrta novo vizijo sveta. Govor na GS OZN. Delo, Lj., 26. sept. 1970.
- TITO: Enotna stališča v Lusaki bodo poroštvo, da se bo duh enotnosti in akcije prenesel tudi v organizacijo ZN. Delo, Lj., 9. sept. 1970.
- WEHNER Herbert: Dialog brez ideološke izključenosti. Komunist, Lj., 11. sept., št. 37.

4. Delavska in progresivna gibanja:

- KOŽUL Franjo: Politička kultura i ponašanje u savremenim procesima. Socijalizam, Beograd, 1970, št. 9, str. 1110—1118.
- : RASELOV sud. Suđenje u Stokholmu i završno suđenje u Kopenhagenu. (Tribunal Russell. Le Jugement Final. Izbor iz francuskog izdanja: Rudi Rjizman Prev. A. Todorović) Beograd, Prosveta (1969.) 472 str.-sign. 12.334.
- SOFRI Adriano-Romano Luperini: Kakva avangarda? Kakva organizacija? Socijalizam, Beograd, 1970, št. 9, str. 1167—1183.

5. Mednarodni odnosi:

- DRUSKOVIĆ Drago: Nacije in mednarodni odnosi. Ob razpravi Stipa Šuvarja. Naši razgledi, Lj., 25. sept. 1970, št. 18.
- HUDL Jožko: Iz predplebiscitnih in plebiscitnih dni. Dialogi, Maribor, 1970, št. 10. str. 685—691.

JERI Janko: »Skupščina s posebnimi interesi«. Delo, Lj., 26. sept. 1970.

KÖRNER Erich: Manjšine — ne »tujke«, temveč bratje. Dialogi, Maribor, 1970, št. 10, str. 642—648.

—: (MALA) anketa Sodobnosti X: KOROŠKA na mrtvi točki. Sodobnost, Lj., 1970, št. 10, str. 951—962.

ROTAR Janez: Naša misel in slovenska Koroška. Dialogi, Maribor, 1970, št. 10, str. 637.

ROŠ Mirko: Nacionalni problem slovenske Koroške. Dialogi, Maribor, 1970, št. 10, str. 638—642.

SMOLE Jože: Manjšine — most prijateljstva. Delo, Lj., 28. sept. 1970.

ZORN Tone: Tradicija plebiscitnih bojev in njeni nosilci. Dialogi, Maribor, 1970, št. 10, str. 674—684.

VII. POLITIČNA EKONOMIJA IN GOSPODARSTVO

BAJT Aleksander: Usmerjanje delitve dohodka. Delo, Lj., 19. sept. 1970.

MARKOVIČ Ljubislav: Problem osnovnih odnosa u ekonomskom sistemu. Ekonomska politika, Beograd, 1970, št. 962, 963, 964.

ŠIK Ota: Privredni model demokratskog socijalizma. Deklaracija i deset odgovora. Gledišta, Beograd, 1970, št. 8—9, str. 1161—1180.

ŠIK Ota: Iz oči v oči. Dialog... Naši razgledi, Lj., 25. sept. 1970, št. 18.

VIII. SREDSTVA MNOŽIČNEGA OBVEŠČANJA IN JAVNO MNENJE

PAVIČEVIČ Vuko: Zahteva po obveščeni (I, II) Komunist, Lj., 11. in 18. sept. 1970, št. 37, 38.

VATOVEC Franc: Slovenska časniška beseda na Koroškem v predplebiscitnem obdobju. Dialogi, Maribor, 1970, št. 10, str. 649—660.

IX. RELIGIJA IN VERSKE ORGANIZACIJE

ROTER Zdenko: Razvoj odnosov med cerkvijo in državo v socialistični Jugoslaviji. Komunist, Lj., 4. sept. 1970, št. 36.

X. ZGODOVINA — GEOGRAFIJA

KLJAKOVIČ Vojmir: Spomini generala Simovića in dokumenti 1939—1942. Delo, Lj., 5. sept. in dalje 1970.

MORAČA Pero — Dušan Bilandžić: Avangarda 1919—1969. Beograd, Komunist 1969. 181 + (III) str. sign. 12.342.

XI. POTOPISI — BIOGRAFIJE — PRIROČNIKI — SLOVARJI

KARDELJ Edvard: Ob 70-letnici Mihe Marinka. Naši razgledi, Lj., 11. sept. 1970, št. 17.

LAVRIN Janko: Bakunin. Sodobnost, Lj., 1970, št. 8—9, str. 909—918.

MODIC Lev: Revolucionar in znanstvenik. Ob življenskem jubileju Borisa Zihleria. Komunist, Lj., 25. sept. 1970, št. 39.

TITO: Velika izguba za vse. Govor ob smrti Naserja... Delo, Lj., 30. sept. 1970.

VOŠNJAK Sergej: 60 plodnih let. (Borisa Zihleria). Delo, Lj., 25. sept. 1970.

ZIHERL Boris: Ob življenskem jubileju tovariša Mihe Marinka. Delo, Lj., 8. sept. 1970.

B. KNJIGE IZ TUJINE

II. FILOZOFIJA

SEEBERGER Wilhelm: Hegel oder die Entwicklung des Geistes zur Freiheit. Stuttgart, Klett (1961.) 639 str. — sign. II/11.078.

III. SOCIOLOGIJA

DRUCKER Peter F.: The Age of Discontinuity: Guidelines to our changing society. New York & Evanston, Harper & Row (1969.) XIII + 402 str. — sign. II/11.094.

HIMES Joseph S.: The Study of Sociology. An introduction. (Glenview), Scott, Foresman Co. (1968.) (XIV) + 504 str. — sign. II/11.075.

LASSWELL Thomas E.: Life in Society. Introductory Readings in Sociology. (By) Thomas E. Lasswell, John H. Burma, Sidney H. Aronson. Chicago, Scott, Foresman Co. (1965.) (X) + 661 str. — sign III/2693.

—: READINGS on the Sociology of Small Groups. Ed. by Th. M. Mills, Stan Rosenberg. Englewood Cliffs, Prentice-Hall (1970.) VIII + 247 str. (Readings in modern sociology series. 2.) — sign. II/10.260-2.

SCHWARTZ Michael: Study Guide to »The Study of Sociology« by Joseph S. Himes. (Glenview), Scott, Foresman Co. (1968.) (VI) + 142 str. — sign. III/2690.

—: SOCIAL Stratification. Ed. by J. A. Jackson. Cambridge, University Press 1968. IX + 238 str. (Sociological Studies. 1.) — sign. II/11.071-1.

ZALEZNIK Abraham: Human Dilemmas of Leadership. New York, Harper & Row (1966.) XII + (IV) + 237 str. — sign. II/11.096.

—: Das ZEITPROBLEM im 20. Jahrhundert. Von H. Barth, K. Daumer etc. Bern, Francke (1964.) 361 + (II) str. (Sammlung Dalp. 92). sign. I/544-92.

VI. POLITIČNE VEDE

1. Splošna dela:

MONSEN J. R., Jr.: The Makers of Public Policy: American power groups and their ideologies. New York, McGraw-Hill (1965.) X + 355 str. — II/11.077.

3. Politični sistemi in organizacije:

—: ELITES in Latin America. Ed. by S. M. Lipset, A. Solari. London, Oxford University (1969.) XII + 531 str. (A Galaxy Book. 192.)

X. ZGODOVINA — GEOGRAFIJA

PLOETZ Karl: Auszug aus der Geschichte. 27. Aufl. Würzburg, Bloetz 1968. XXIX + 2296 str. sign. 12.352.

emona | ljubljana

proizvodnja, trgovina, turizem,
engineering

nadaljujemo tradicijo podjetij

PREHRANA
EXPORT-IMPORT - LJUBLJANA

AGROKOMBINAT
EMONA
Ljubljana

UDC 33(47):33(497.1)

CERNE, Dr. France: Two Historically Erroneous Statements of the Soviet Political Economy**Teorija in praksa, Vol. 7, No. 11, page 1512—1515, Ljubljana 1970.**

In this article the author raises objections to two statements of Soviet political economists: (1) that state property is the only lawful form of the socialist social economic relations, and (2) that the centralist (administrative) planned management of economy is the general rule of a developed socialist way of production. The author namely believes that the two above mentioned statements are above all a description of the Soviet experiences of the first phase of industrialization and collectivization of the country. That is, the organizational form of the inevitable state collective property has been mistaken for a future, scientific management of economy on the basis of a cybernetic system. Neither the material-technical nor the social conditions for this exist in the Soviet Union yet.

UDC 1.01:331(100)

MILOSAVLEVSKI Dr. Slavko: Organization and Spontaneity**Teorija in praksa, Vol. 7, No. 11, page 1526—1534, Ljubljana 1970.**

In his article the author thinks about the relation between the organization of the working class (in socialism) and the spontaneous political processes in society. The following are his fundamental theses: (1) spontaneity cannot be excluded from the political structures of a socialist society even if this was attempted, and especially not by the methods of political pressures, (2) spontaneity cannot be completely absorbed by any political organization no matter how perfect, (3) socialism must in a democratic process eliminate destructive elements from spontaneous movements at the same time including everything positive as a rational corrective in taking political decisions and as a means of prevention in the struggle against bureaucracy, and (4) in the philosophy of democratic decentralization spontaneous initiative gets the central position and becomes the essential component of the authentic socialism.

UDC 351.778.532(497.12)

PACEK, Jože: Further development of Housing Economy in the Socialist Republic Slovenia**Teorija in praksa, Vol. 7, No. 11, page 1516—1525, Ljubljana 1970.**

The public discussion concerning the starting-points for the resolution about the further development of housing economy in the Socialist republic Slovenia showed that a better settlement in this field is the immediate interest of the majority of citizens. Critical confrontation with individual proposals for the resolution is necessary, especially concerning the further sale of social apartments for rent, a more efficient selfgovernment system in housing economy, which must take in consideration all the justified interests and come to direct expression in the policy of housing enterprises. The author calls attention to the major problems in the price for building houses and the dilemmas of building the accompanying facilities in housing districts. The main idea of the author is that in our circumstances apartments represent a very sensitive field for social intervention, since through apartments a considerable part of social differentiation comes to expression with us.

UDK 33(47):33(497.1)

ČERNE, dr. France: Dve zgodovinsko napačni trditvi sovjetske politične ekonomije**Teorija in praksa, Ljubljana 1970, let. 7, št. 11, str. 1512—1515**

V omenjenem članku avtor izpodbija dve trditvi sovjetskih političnih ekonomistov, 1. da je državna lastnina edina zakonita oblika socialističnih družbenih ekonomskih odnosov ter 2. da je centralistično (administrativno) plansko upravljanje gospodarstva splošna zakonitost razvitega socialističnega produkcijskega načina. Avtor članka namreč meni, da sta omenjeni trditvi predvsem opis sovjetske izkušnje prve faze industrializacije in kolektivizacije dežele. To je, da so zamenjali organizacijsko obliko neogibne državno kolektivne lastnine ter administrativnega upravljanja z nekim prihodnjim, znanstvenim upravljanjem gospodarstva na temelju kibernetičnega sistema. Za to pa v Sovjetski zvezi še ni niti materialno-tehničnih niti družbenih pogojev.

UDK 1.01:331(100)

MILOSAVLEVSKI, dr. Slavko: Organizacija in spontanost**Teorija in praksa, Ljubljana 1970, let. 7, št. 11, str. 1526—1534**

Avtor v prispevku razmišlja o odnosu med organizacijo delavskega razreda (v socializmu) ter spontanimi političnimi procesi v družbi. Njegove osnovne teze so: 1. da spontanosti ni možno izločiti iz političnih struktur socialistične družbe, tudi če bi to hoteli — zlasti pa ne z metodami političnih pritiskov, 2. da spontanosti ne more v celoti vsrkati nobena politična organizacija, pa najsi je še tako popolna, 3. da mora socializem v demokratičnem procesu iz spontanih gibanj izločiti destruktivne elemente ter vse pozitivno vključevati kot racionalni korektiv pri spejemanju političnih odločitev ter kot preventivno sredstvo v boju proti birokratizaciji odnosov in 4. da dobiva v filozofiji demokratične decentralizacije spontana iniciativa osrednje mesto ter postaja bistvena komponenta avtentičnega socializma.

UDK 351.778.532(497.12)

PACEK, Jože: Nadaljnji razvoj stanovanjskega gospodarstva v SR Sloveniji**Teorija in praksa, Ljubljana 1970, let. 7, št. 11, str. 1516—1525**

Javna razprava o izhodiščih za resolucijo o nadaljnjem razvoju stanovanjskega gospodarstva v SR Sloveniji je pokazala, da je boljša ureditev tega področja v neposrednem interesu večine občanov. Potrebno je kritično soočanje s posameznimi predlogi izhodišč za resolucijo, zlasti kar zadeva nadaljnjo prodajo družbenih najemnih stanovanj, učinkovitejši samoupravni sistem v stanovanjskem gospodarstvu, ki mora upoštevati vse upravljene interese ter se neposredno izražati v politiki stanovanjskih podjetij. Avtor opozarja na glavne nevtrgalične točke v ceni stanovanjske graditve ter na dileme pri graditvi spremeljajočih objektov v stanovanjskih soseskah. Osrednja misel avtorja je, da je v naših razmerah stanovanje zelo občutljivo področje za družbene posege, kajti prav prek stanovanja prihaja do izraza dobršen del socialne diferenciacije pri nas.

VODOPIVEC, Vlado: The Planning of the Slovene Cultural Development**Teorija in praksa, Vol. 7, No. 10, p. 1408—1420; No. 11, p. 1545—1553, Ljubljana 1970.**

In two continuations the authors discuss polemically the theses as published by Lojze Filipič and Bojan Štih in the article »Slovene National Cultural Programme« (Teorija in Praksa, Vol. 7, No. 6—7, p. 914); the article points at the typical shortcomings of planning a long-term development in other fields also. The article is inapplicable as a constituent part of the study project for the long-term development of Slovenia since long-term planning represents the cooperation of science, politics and practice. The article does not take in consideration the mutual interdependence of different social activities. Culture is a structural element in society, while the article demands for culture the position of a fundamental constituent. In this article it can be understood as a cultural apparatus or elite shaping consciousness and humanizing society. Such a definition makes the article »a manifesto of culture« demanding that the cultural apparatus become a fundamental force of social development. The reform of cultural life with such a position of culture is the fundamental intention of this article. That is why the article is also anachronistic and above all an expression of the crisis of culture.

UDC 621.391:301

PEČUJLIĆ, Dr. Miroslav: Cybernetics — Social Power — Man**Teorija in praksa, Vol. 7, No. 11, page 1560—1574, Ljubljana 1970.**

The central theme of the author's contribution is the relation between cybernetics and the structure of social power, or rather, which relation between technology and the structure of social power makes possible social progress and new civilization. Further: Can this relation be defined scientifically, so as not to remain in the sphere of utopia, so as not to be merely a modern form of prophecy. The author establishes that direct changing of science into a productive force, introduction of automatization and cybernetic machines represent the abolition of the traditional division in intellectual and physical work, in leading and carrying out, but also that the given social structure has a reactive effect upon the new technology. The author wrote this contribution for the international scientific meeting in Bordeaux, in June 1970, concerning the theme »Man and Computere«.

UDC 323(497.1):282

ROTER, Zdenko: The Development of the Relations between the Catholic Church and the State in Socialist Yugoslavia II**Teorija in praksa, Vol. 7, No. 11, page 1575—1585, Ljubljana 1970.**

In the first part (Teorija in praksa, Vol. 7, No. 8/9) we spoke about the factors which influenced the development of the relations between the Catholic church and the state with us. We ask: What does the establishment of complete diplomatic relations between Yugoslavia and Vatican mean for these relations — especially with regard to the fact that we have to do with the postconcilium church and the first socialist country which is entering these relations. In this case the establishment of complete diplomatic relations encourages the expectations of the socialist state and of the local church. On the basis of the analysis of the official statements of the representatives of the church with us we can establish expectations of the church. The article ends with the assumption that also in future the development of the relations between the Catholic church and the state in socialist Yugoslavia will continue to develop contradictory and with a possibility of smaller or bigger crises.

VODOPIVEC, Vlado: Načrtovanje slovenskega kulturnega razvoja,

Teorija in praksa, Ljubljana 1970, let. 7, št. 10, str. 1408—1420, in št. 11, str. 1545—1553

Avtor v dveh nadaljevanjih polemično razpravlja o težah, ki sta jih objavila Lojze Filipič in Bojan Štih v sestavku »Slovenski nacionalni kulturni program« (Teorija in praksa, št. 6—7, 1970, str. 914); prispevek kaže tipične slabosti koncipiranja dolgoročnega razvoja tudi na drugih področjih. Kot sestavni del študijskega projekta o dolgoročnem razvoju Slovenije je sestavek neuporaben, kajti dolgoročno načrtovanje je sodelovanje znanosti, politike in prakse. Še zlasti sestavek ne upošteva medsebojne odvisnosti razvitih družbenih dejavnosti. Kultura je strukturalna prvina v družbi, sestavek pa terja za kulturo mesto temeljne konstituante. Razumeti jo je mogoče v tem sestavku kot kulturni aparat ali elito, ki oblikuje zavest in humanizira družbo. S takšno opredelitvijo pa je sestavek »manifest kulture«, v katerem se zahteva, da postane kulturni aparat temeljna silnica družbenega razvoja. Reforma kulturnega življenja s takim mestom kulture je temeljna intencija sestavka. Zato je sestavek po vsebini tudi anahronističen in predvsem izraz krize kulture.

PEČUJLIČ, dr. Miroslav: Kibernetika — družbena moč — človek

Teorija in praksa, Ljubljana 1970, let. 7, št. 11, str. 1560—1574

Osrednja tema avtorjevega prispevka je odnos med kibernetiko in strukturo družbene moči — ali točneje, kakšen odnos med tehnologijo in strukturo družbene moči omogoča socialni napredek in novo civilizacijo. In dalje: ali je možno ta odnos znanstveno opredeliti, da ne bo ostal v sferi utopije, da ne bo le moderna oblika prerokovanja. Avtor ugotavlja, da pomenijo neposredno spreminjanje znanosti v proizvodno silo, uvajanje avtomatizacije in kibernetičnih strojev odpravljanje tradicionalne delitve na umsko in fizično delo, na vodenje in izvrševanje, da pa ima tudi dana socialna struktura vzratni učinek na novo tehnologijo. Avtor je s tem prispevkom nastopil na mednarodnem znanstvenem srečanju v Bordeauxu junija 1970 na temo »Človek in computer«.

ROTER, Zdenko: Razvoj odnosov med katoliško cerkvijo in državo v socialistični Jugoslaviji (sedanje stanje in perspektive)

Teorija in praksa, Ljubljana 1970, let. 7, št. 11, str. 1575—1585

V prvem delu (Teorija in praksa 8/9, 1970) smo obravnavali dejavnike, ki so vplivali na razvoj odnosov med katoliško cerkvijo in državo pri nas. Vprašujemo se, kaj pomeni vzpostavitev popolnih diplomatskih odnosov med Jugoslavijo in Vatikanom za te odnose — zlasti glede na to, da gre za pokoncilsko Cerkev in za prvo socialistično državo, ki stopa v te odnose. Vzpostavitev popolnih diplomatskih odnosov v tem primeru spodbuja tako pričakovanja socialistične države kakor tudi krajevne Cerkve. Na podlagi analize uradnih izjav cerkvenih predstavnikov pri nas ugotavljamo pričakovanja Cerkve. Sestavek zaključujemo s podmeno, da bo tudi v prihodnje potekal razvoj odnosov med katoliško cerkvijo in državo v socialistični Jugoslaviji protislovno in z možnimi večjimi ali manjšimi krizami.

Jugoslovansko združenje za sociologijo

vabi vse zainteresirane, da

— se povežejo z iniciatorjem ustrezne sekcije združenja (glej seznam v »Kroniki«!) in (ali) z drugimi zainteresiranimi kolegi, da bi pripravili vse potrebno za čimprejšnjo ustanovitev sekcije;

— čimprej prijavijo svoj pismeni prispevek (referat ali teze) za posvetovanje »Sociološke dimenzije urbanizacije in industrializacije«, da bi ga lahko vključili v katerokoli področje naštetih sekcij. Prijave pošljite na naslov: Jugoslovansko združenje za sociologijo, Beograd, Studentski trg 1;

— sporoče tudi morebitne predloge za ustanovitev sekcij, ki v seznamu niso omenjene.

Sodelovanje v sekcijah in na posvetovanju ni omejeno le na sociologe. JUS vabi k delu tudi druge strokovnjake in znanstvene delavce, ki s svojo dejavnostjo posegajo na nakazana področja.

Popravki

Pri prelomu 10. številke revije je prišlo na koncu 1361. strani in na začetku 1362. strani do zamenjave vrstice, ki pači vsebino (članek S. Saksida: »Štiri možnosti načrtovanja kadrov z visokošolsko izobrazbo«); enak spodrsrljaj je tudi pri članku J. Kammlerja »Predmet in metoda politične znanosti« na straneh 1421 spodaj in 1422 zgoraj.

V bibliografiji knjig in člankov (št. 10, 1970) je bila enota »Debenjak Božidar: Narava in zgodovina, Anthropos, Lj. 1970, št. 1, str. 13—30« napačno uvrščena v razdelek X. (Zgodovina — geografija) namesto v razdelek II. (Filozofija). Avtorjem in bralcem se za to opravičujemo.

iz vsebine naslednjih števil

• JOŽE GORIČAR: Znanstvenotehnična revolucija in samoupravljanje • RADOMIR D. LUKIČ: Kmečka družba in novo pravo • VLADO VODOPIVEC: Odnos do revolucije • IGOR VRIŠER: O urbanem sistemu Slovenije • MARIJA AMBROŽIČ-POČKAR: Problemi in vidiki intervencije v manj razvitih območjih zahodne Evrope • AKTUALNI INTERVJU: Marko Nikezić: Srbija v socialistični skupnosti jugoslovanskih narodov • JANKO RUPNIK: Uresničevanje ustavnosti v političnem sistemu • IVAN KRISTAN: Nekaj dilem ob uvajanju predsedstva SFRJ • JOŽE GORIČAR: Družbena moč kot dejavnik razslojevanja • RADOVAN VUKADINOVIČ: Leninovo razumevanje koekzistence • MILAN MERCUN: Sredstva množičnega obveščanja in idejna akcija ZK • ROMAN OBERLINTNER: Izredni študij učiteljev na pedagoških akademijah • ANTON BEBLER: Afrika v strategiji velikih sil •